

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત વડી અદાલતમાં અમદાવાદ ખાતે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૩૮/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૬૦૩/૨૦૨૦
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૬૧૨/૨૦૨૦
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૨૫૭૯/૨૦૨૦
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૩૦૮૨/૨૦૨૦
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૩૯/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૪૦/૨૦૧૯
સાથે

સિવિલ એપિલિકેશન (હુકમ માટે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૪૦/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૮૫/૨૦૧૯
સાથે

મિસલેનિયસ સિવિલ એપિલિકેશન (હુકમલંગ માટે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૮૫/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૪૫૬૪/૨૦૧૯
સાથે

મિસલેનિયસ સિવિલ એપિલકેશન (હુકમભંગ માટે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૪૫૬૪/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૪૫૭૯/૨૦૧૯
સાથે

મિસલેનિયસ સિવિલ એપિલકેશન (હુકમભંગ માટે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૪૫૭૯/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૪૫૫૪/૨૦૧૯
સાથે

મિસલેનિયસ સિવિલ એપિલકેશન (હુકમભંગ માટે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૪૫૫૪/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૨૦૬/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૨૦૫/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૫૨/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૬૦/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૫૮/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૪૬/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૫૦/૨૦૧૯
સાથે

વિવિધ સિવિલ અરજી (હુકમભંગ બાબતે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૫૦/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૪૯/૨૦૧૯
સાથે

વિવિધ સિવિલ અરજી (હુકમભંગ બાબતે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૬૩૪૯/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૦૩૨/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૦૩૦/૨૦૧૯
સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૦૨૮/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૮૭૦/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૮૬૭/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૮૬૮/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૯૧૪/૨૦૧૯
સાથે
સિવિલ અરજી (હુકમ બાબતે) નં. ૧/૨૦૧૯
ઈન આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૯૧૪/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૮૮૬૯/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૮૯૨૯/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૮૯૩૧/૨૦૧૯
સાથે
આર/મિસલેનિયસ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૬૯૪/૨૦૧૯
ઈન સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૬૩૫૨/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૯૭૩૧/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૧૨૨૬/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૩૧૬૨/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૨૯૯૮/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૨૯૯૪/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૨૯૯૦/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૩૧૫૬/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૩૨૦૩/૨૦૧૯
સાથે
આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૩૨૦૪/૨૦૧૯

4 / 229

5 / 229

સાથે આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૦૭૭/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૧૫૪/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૧૫૫/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૧૫૬/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૧૫૮/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૧૫૯/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૨૯૩/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૩૫૩/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૯૪૩૮/૨૦૨૦
 સાથે
 આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૬૯૭/૨૦૨૦

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા
 અને

સહી/-

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા

સહી/-

૧	સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપી શકાય કે કેમ?	હા
૨	રિપોર્ટરને મોકલવું કે નહીં ?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા ઇચ્છે છે ?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાનો કોઈ મહત્વનો પ્રશ્ન સંકળાયેલ છે?	હા

સેલવેલ મીડિયા સર્વિસિસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ

વિરુદ્ધ

અમદાવાદ શહેરનું મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર નં. ૧ તરફે શ્રી અમર એન. ભટ્ટ(૧૬૦) સાથે સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મિહિર જોશી

અરજદાર તરફે શ્રી કુણાલ પી. વૈષ્ણવ(૫૧૧૧)

વિદ્વાન એજીપીઓ સાથે એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ ત્રિવેદી

સામાવાળા-રાજ્ય નં. ૩, ૪ તરફે શ્રી વિનય બી. વિશેન, શ્રી ચિંતન દવે અને શ્રી સોહમ જોશી (૧)

સામાવાળા નં. ૫ તરફે શ્રી દેવાંગ વ્યાસ(૨૭૯૪)

સામાવાળા નં. ૧, ૨ તરફે શ્રી સત્યમ વાય. છાયા(૩૨૪૨) સાથે એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ ત્રિવેદી

સામાવાળા નં. ૬ તરફે આર.પી.એ.ડી. દ્વારા બજાવેલ (એન)(૬)

સામાવાળા નં. ૫, ૬ તરફે વકીલ શ્રી અંકિત શાહ

સામાવાળા-મ્યુનિસિપાલિટી તરફે શ્રી એચ.એસ. મુનશો

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા
અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા

તારીખ : ૨૦/૧૦/૨૦૨૦

સી.એ.વી. જજમેન્ટ

(માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા દ્વારા)

૧. નિયમ તાત્કાલિક પરત ફરવા યોગ્ય કરવામાં આવે છે. વિદ્વાન વકીલ શ્રી અંકિત શાહ સામાવાળા નં. ૫ અને ૬ તરફથી નિયમની નોટિસની બજવણી માફ કરે છે. વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલો શ્રી ચિંતન દવે, શ્રી સોહમ જોષી અને શ્રી વિનય વિશેન સામાવાળા નં. ૩ અને ૪ માટે નિયમની નોટિસની બજવણી માફ કરે છે. વિદ્વાન વકીલ શ્રી સત્યમ છાયા સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી નિયમની નોટિસની બજવણી માફ કરે છે અને વિદ્વાન વકીલ શ્રી એચ.એસ.

મુનશૌ સંબંધિત સામાવાળા-નગરપાલિકા તરફથી નિયમની નોટિસની બજવણી માફ કરે છે.

૨. સંબંધિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોની સંમતિથી અરજીઓના આ સમૂહને અંતિમ સુનાવણી માટે લેવામાં આવ્યો છે. કારણ કે અરજીઓના આ સમૂહમાં કાયદા અને હકીકતના સામાન્ય પ્રશ્નો ઊભા થાય છે, તેથી આ તમામ અરજીઓની સુનાવણી સમાનરૂપે કરવામાં આવી હતી અને આ સામાન્ય ચુકાદો અને આદેશ દ્વારા તેમનો સાથે મળીને નિર્ણય કરીને નિકાલ કરવામાં આવે છે. સુવિધા માટે, /૨૦૧૮ ની સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૪૫૩૮ ને મુખ્ય મામલા તરીકે ગણવામાં આવે છે.

૩. કલમો ૨૨૬ હેઠળની આ અરજી દ્વારા અને

ભારતના બંધારણની ૨૨૭ હેઠળ, અરજદારે સામાવાળા – અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (સંક્ષેપમાં “એ.એમ.સી.”) ની સ્થાયી સમિતિ દ્વારા ખાનગી મિલ્કતોમાં જાહેરાતના હોર્ડિંગ્સ માટે લાયસન્સ ફીની સુધારેલી દરોને મંજૂરી આપતા તા. ૨૮મી નવેમ્બર ૨૦૧૮ના ઠરાવ નં. ૯૨૮ અને તા. ૨૪મી ડિસેમ્બર ૨૦૧૮ના ઠરાવને પડકાર્યો છે.

૪. અરજદારે એ બાબતની ઘોષણા પણ માંગેલી છે કે બંધારણના ૧૦૧મા સુધારાના પ્રકાશમાં, ૧લી જુલાઈ ૨૦૧૭થી માલ અને સેવા કર (સંક્ષેપમાં

“જી.એસ.ટી.”) અમલમાં આવ્યા પછી, સામાવાળા નિગમ ખાનગી મિલકતોમાં આવેલા જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ પર કોઈ કર વસૂલ કરી શકતું નથી અને પરિણામે ખાનગી મિલકતોમાં આવેલા જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે કરના બહાને કોઈ લાયસન્સ ફી પણ વસૂલ કરી શકતું નથી.

૫. અરજદારે ગુજરાત પ્રાંતીય મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૯ (સંક્ષેપમાં “જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ”) ની કલમ ૩૮૬(૨) ની બંધારણીય માન્યતાને પણ પડકારી છે અને ઘોષણા માંગેલ છે કે ઉપરોક્ત જોગવાઈ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્કસ ના અતિરેકમાં છે.

હકીકતો :-

૬. સંબંધિત મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની ખાનગી મિલકતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ અંગે પરવાનગી ફીનું નિર્ધારણ કરવા સંબંધિત આ અરજીઓના સમૂહમાં ઉદ્ભવેલો વિવાદ એક જટિલ ઇતિહાસ ધરાવે છે:-

(૧) ૧૯૯૨ પહેલાં ખાનગી મિલકતોમાં આવેલી જાહેરાતની હોર્ડિંગ્સ પર પરવાનો ફી પ્રતિ ચોરસ મીટર પ્રતિ વર્ષ અંદાજે રૂપિયા ૧૦૦ ના દરે વસૂલ કરવામાં આવતી હતી.

(૨) ૧૯૯૨ થી ૧૯૯૭ સુધી, લાઇસન્સ ફીની દર ચોરસ મીટર દીઠ પ્રતિ વર્ષ રૂ.૨૦૦ સુધી પુનર્નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી.

(૩) રકમી ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૭ના રોજ, એ.એમ.સી.ની સ્થાયી સમિતિએ ખાનગી મિલ્કતમાં આવેલ જાહેરાતના હોર્ડિંગના સ્થાનને અવગણીને પ્રતિ ચોરસ મીટર પ્રતિ વર્ષ રૂ. ૩૫૦/- સુધી પરવાનગી શુલ્ક વધારવાનો ઠરાવ પસાર કર્યો.

(૪) એ.એમ.સી.ના જનરલ બોર્ડે ૨૯મી માર્ચ ૧૯૯૭ના રોજ રકમી ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૭ના સ્ટેનિંગ કમિટીના ઠરાવને મંજૂરી આપતો એક ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

(૫) એ.એમ.સી.એ તા. ૨૯મી જૂન ૨૦૦૦ના રોજ ઠરાવ નં. ૩૪૫ પસાર કર્યો, જેમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે અલગથી મિલ્કતવેરો વસૂલવામાં આવશે નહીં અને પરવાના ફી એ.એમ.સી. દ્વારા વસૂલવામાં આવતા તમામ પ્રકારના નગરપાલિકા કરોને સમાવતી રહેશે.

(૬) ૧લી એપ્રિલ ૨૦૦૪થી, લાયસન્સ ફી તદર્થ ધોરણે પ્રતિ ચોરસ મીટર પ્રતિ વર્ષ રૂ.૪૫૫/- સુધી વધારવામાં આવી હતી.

(૭) એ.એમ.સી.ની સ્થાયી સમિતિએ તા. ૪મી ડિસેમ્બર ૨૦૦૪ના રોજ એક ઠરાવ પસાર કર્યો હતો, જેના દ્વારા ૩ વર્ષ માટે રૂ. ૧.૫ લાખનો નોંધણી ચાર્જ વસૂલવાનો અને નજીકના ટેન્ડર સ્થળો માટે ટેન્ડરદારે રજૂ કરેલા દરોના આધારે લાઇસન્સ ફીમાં નીચે મુજબ સુધારો કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો :-

(એ) ખાનગી માલિકીની સાઈટો, જે માર્ગના જોડાણબિંદુથી ૮૦ મીટરની અંદરની દૂરીમાં આવેલી હોય, તેવી સાઈટો માટે ટેન્ડર સાઈટ માટે રજૂ કરાયેલ રકમના ૧૬ % ના દરે પરવાનો ફી વસૂલ થશે.

(બી) જ્યારે ખાનગી માલિકીની સાઈટો, જે માર્ગ જંક્શનથી ૮૦ મીટરથી વધુ અંતરે આવેલી હોય, તેમના માટે લાઈસન્સ ફી ટેન્ડર સાઈટ માટે ઓફર કરાયેલી રકમના ૮ % ના દરે વસૂલ કરવામાં આવશે.

(૮) ઉપરોક્ત એ.એમ.સી.ના બે નિર્ણયો અમદાવાદ આઉટડોર એડવર્ટાઈઝમેન્ટ ઓનર્સ એસોસિએશન દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ તા. ૧૨મી મે ૨૦૦૫ના રોજ સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ દાખલ કરીને પડકારવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૧મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૫ના રોજ આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ઉક્ત અરજી તથા અન્ય સંબંધિત બાબતોમાં એક આંતરિમ આદેશ પસાર કર્યો હતો કે અરજીઓનો અંતિમ નિકાલ થાય ત્યાં સુધી લાઈસન્સ ફી જુદા જુદા વિસ્તારો માટે નોંધપર રજૂ કરાયેલા ચાર્ટમાં દર્શાવેલ દર મુજબ, રૂ. ૪૫૦/- થી રૂ. ૨,૦૦૦/- સુધી, ચૂકવવાની રહેશે.

(૯) તા. ૧૯મી ઓક્ટોબર ૨૦૦૫ના રોજ, ૨૦૦૫ની સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૨૬૦૩ તથા અન્ય સંબંધિત બાબતોને સાથે સ્વીકારવામાં

આવી હતી અને તા. ૧૧મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૫ના આદેશ મુજબની અંતરિમ વ્યવસ્થા ચાલુ રાખવામાં આવી હતી.

(૧૦) તા. ૨મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૬ના અંતિમ ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, આ અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે ઉપરોક્ત અરજીઓને આંશિક રીતે મંજૂર કરી હતી અને લાયસન્સ ફીમાં કરાયેલ સુધારા સામેનો પડકાર નામંજૂર કરતાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે એ.એમ.સી. દ્વારા જે વસૂલાત કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે તે ફીનો આડશ લઈને વસૂલવામાં આવતો કર નથી, પરંતુ લાયસન્સ ફીની વસૂલાત નિયમનકારી ફી સ્વરૂપની છે; જોકે નોંધણી શુલ્કની વસૂલાત રદ કરવામાં આવી હતી. એ.એમ.સી.એ રજૂ કર્યું હતું કે તેના દ્વારા તા. ૨૯મી જૂન ૨૦૦૦નો પસાર કરાયેલ ઠરાવ અમલમાં હતો, પરંતુ રાજ્ય સરકાર દ્વારા તેનો પુનર્વિચાર કરવામાં આવી રહ્યો હતો અને સરકાર નિર્ણય લે ત્યાં સુધી એ.એમ.સી. વચગાળાની વ્યવસ્થાનું પાલન કરશે. માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે તા. ૧૧મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૫ના આદેશ મુજબની વચગાળાની વ્યવસ્થા વધુ ચાર અઠવાડિયા સુધી ચાલુ રાખી હતી.

(૧૧) ઉપરોક્ત એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા વિરુદ્ધ, અરજદાર સંઘે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૩૩૧ ઓફ ૨૦૦૬ દાખલ કરી હતી.

(૧૨) એલ.પી.એ. નં. ૩૩૧ ઓફ ૨૦૦૬ની લંબિતી દરમિયાન, ૨૦૦૬થી ૧૫મી મે ૨૦૧૨ સુધી, ૨૦૦૫ની એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩માં વિદ્વાન એકલ

ન્યાયાધીશે ૧૧મી ઑગસ્ટ ૨૦૦૫ના રોજ પસાર કરેલા આદેશ મુજબની આંતરિમ વ્યવસ્થા અનુસાર દર્શાવેલ દરો મુજબ લાઈસન્સ ફી વસૂલવામાં આવી હતી.

(૧૩) તા. ૧૫મી મે ૨૦૧૨ના રોજ, એલ.પી.એ.ની લંબિતતા દરમિયાન, અરજદાર સંસ્થાએ એ.એમ.સી.ને પત્ર સંબોધી જાણ કરી હતી કે, પોતાના હકોને અક્ષુન્ન રાખીને, સંસ્થા તા. ૨૮મી જુલાઈ ૨૦૧૧ અને તા. ૨૨મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૧ના રોજ યોજાયેલી બેઠકોમાં એ.એમ.સી. દ્વારા સૂચવાયેલા દરોને, આગળના પાંચ વર્ષ પછી ૧૦% વૃદ્ધિ કરવાની શરતે, સ્વીકારવા સંમત હતી અને પરિણામે આવું વધારેલ લાયસન્સ શુલ્ક પાંચ વર્ષ સુધી સ્થિર રહેશે અને ત્યારબાદ તેમાં દર વર્ષે ૧૦% વધારો કરવામાં આવશે.

(૧૪) ઉપરોક્ત એસોસિએશનના સંદેશવ્યવહાર તેમજ તેનાં પરિણામે પક્ષકારો વચ્ચે થયેલ સહમતીને ધ્યાનમાં રાખીને, એ.એમ.સી.ની સ્ટેવિંગ કમિટીએ વિવિધ વિસ્તારો મુજબ અલગ-અલગ દરો નક્કી કરતી ફીની અનુસૂચિ અનુસાર લાઈસન્સ ફીમાં સુધારો કરવાનો પ્રસ્તાવ રાખતો ઠરાવ નં. ૪૩૧, તારીખ ૭મી જૂન ૨૦૧૨ના રોજ પસાર કર્યો. ઉદાહરણ તરીકે, પૂર્વ ઝોન અને પશ્ચિમ ઝોન માટે લાઈસન્સ ફી પ્રતિ ચોરસ મીટર પ્રતિ વર્ષ રૂ. ૫૦૦/- ના દરે નક્કી કરવામાં આવી હતી, જ્યારે સેન્ટ્રલ ઝોનમાં તે પ્રતિ ચોરસ મીટર પ્રતિ વર્ષ રૂ. ૭૧૫/- ના દરે નક્કી કરવામાં આવી હતી.

(૧૫) એ.એમ.સી.ના જનરલ બોર્ડે તા. ૨૭મી જૂન ૨૦૧૨ના ઠરાવ નં. ૬૬૫ દ્વારા, એ.એમ.સી.ની સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ તા. ૭મી જૂન ૨૦૧૨ના પસાર કરેલા ઉપરોક્ત ઠરાવ નં. ૪૩૧ને મંજૂરી આપી હતી.

(૧૬) એ.એમ.સી.ની સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ તારીખ ૭મી માર્ચ ૨૦૧૩ના ઠરાવ નં. ૧૮૮૧/૨૦૧૨ દ્વારા નોંધ્યું હતું કે સામાવાળા નં. ૩ રાજ્ય સરકારે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૧(૧) હેઠળ તારીખ ૨૬મી જૂન ૨૦૧૨ના આદેશથી તારીખ ૨૮મી માર્ચ ૨૦૦૦નો ઠરાવ નં. ૩૪૫ સ્થગિત કર્યો હતો અને તે મુજબ રૂ. ૫.૩૦ કરોડની માંગણીની બાકી વસૂલાત કરી શકાઈ નહોતી.

(૧૭) એ.એમ.સી. ની સ્થાયી સમિતિએ તા. ૨૪મી ઓક્ટોબર ૨૦૧૩ ના ઠરાવ દ્વારા નક્કી કર્યું કે તા. ૭મી જૂન ૨૦૧૨ ના ઠરાવ મુજબ વસૂલાતી અને જનરલ બોર્ડ દ્વારા તા. ૨૭મી જૂન ૨૦૧૨ એ મંજૂર કરાયેલી લાયસન્સ ફી અગાઉથી વસૂલવા બદલે ત્રૈમાસિક ધોરણે વસૂલવામાં આવશે. (૧૮) તા. ૫મી માર્ચ ૨૦૧૪ ના આદેશ દ્વારા, સંબંધિત પક્ષકારો વચ્ચે થયેલ સહમતિને ધ્યાને લઈને, આ અદાલતની વિભાગીય પીઠે એલ.પી.એ. નં. ૩૩૧ / ૨૦૦૬ નો નિકાલ કરતાં એવું ધારણ કર્યું કે તા. ૪મી ડિસેમ્બર ૨૦૦૪ / તા. ૨૧મી ડિસેમ્બર ૨૦૦૪ ના ઠરાવના સ્થાને અનુક્રમે તા. ૭મી જૂન ૨૦૧૨ અને તા. ૨૭મી જૂન ૨૦૧૨ ના ઠરાવો અમલમાં આવશે.

(૧૯) સંમત પાંચ વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી અને ખાનગી માલિકીની મિલ્કતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટેની લાઇસન્સ ફીની દરો પાંચ વર્ષ સુધી સુધારવામાં આવ્યા ન હતાં તે હેતુસર, એ.એમ.સી.ના જાહેરાત વિભાગ (એસ્ટેટ) એ ૪ઠ્ઠી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮ના રોજ મ્યુનિસિપલ કમિશનર સમક્ષ ખાનગી મિલ્કતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટેની લાઇસન્સ ફી વધારવા બાબતે પ્રસ્તાવ મૂક્યો હતો, અને તે સાથે ૨૦૧૯થી ૨૦૨૩ની અવધિ માટે દર વર્ષે સરેરાશ ૧૦% વધારાને ધ્યાનમાં લઈને લાઇસન્સ ફી સુધારવા માટેનું ચુક્તિપૂર્વકનું કારણદર્શન, તેમજ ૨૦૧૨થી ૨૦૧૮ દરમિયાન ટેન્ડર સાઈટ્સ સંદર્ભે લાઇસન્સ ફીની દરોમાં થયેલા સરેરાશ વધારા અને વર્તમાન ટેન્ડર સાઈટ્સના સરેરાશ મૂલ્યને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા હતા.

(૨૦) રજૂ કરાયેલ દરખાસ્ત અને તેના માટે આપવામાં આવેલ ચુક્તિકરણનો વિચાર કર્યા બાદ, તારીખ ૫મી નવેમ્બર, ૨૦૧૮ના રોજ એ.એમ.સી.ના કમિશનરે ખાનગી માલિકીની મિલ્કતોમાં આવેલા જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે લાઇસન્સ ફીમાં વધારો કરવા પ્રસ્તાવિત દરોને મંજૂરી આપી હતી. તે અનુસાર, ખાનગી માલિકીની મિલ્કતોમાં આવેલા જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે સુધારેલ લાઇસન્સ ફી દરોની ભલામણ કરતાં કમિશનર દ્વારા તારીખ ૧૭મી નવેમ્બર ૨૦૧૮નું પત્ર બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું.

(૨૧) ત્યારબાદ, કમિશનરના તા. ૧૭મી નવેમ્બર ૨૦૧૮ના પત્રના આધારે એ.એમ.સી.ની સ્થાયી સમિતિએ તા. ૨૨મી નવેમ્બર ૨૦૧૮ના ઠરાવ નં. ૯૨૮ દ્વારા પરવાના ફીના સુધારેલા દરોને મંજૂરી આપી.

(૨૨) કોર્પોરેશનના જનરલ બોર્ડે તા. ૨૪મી ડિસેમ્બર ૨૦૧૮ના ઠરાવ નં. ૧૦૭૫ દ્વારા ખાનગી માલિકીની મિલકતોમાં જાહેરાતના હોર્ડિંગ્સ માટે લાઇસન્સ ફીની વધારેલી દરખાસ્ત બાબતે સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ મંજૂર કરેલ મંજૂરીને પુષ્ટિ આપી હતી. (૨૩) આઉટડોર એડવર્ટાઇઝમેન્ટ ઓનર્સ એસોસિએશને તા. ૯મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૯ના રોજ વાંધાઓ ઉઠાવી રજૂઆત કરી હતી.

(૨૪) લાઇસન્સ ફીમાં થયેલા વધારાથી વ્યથિત થઈ, અરજદારો અન્ય લોકો સાથે મળીને અરજીઓના આ સમૂહને દાખલ કરીને આ અદાલતનો આશરો લીધો હતો. વર્ષ ૨૦૧૯ ની એસ.સી.એ. નં.૪૫૮૩ના અરજદારએ, જેને મુખ્ય મામલા તરીકે ગણવામાં આવ્યો છે, નીચે મુજબની અરજીઓ કરી છે.

“(એ) જાહેર કરવામાં આવે કે બંધારણના ૧૦૧મા સુધારાના પ્રકાશમાં, ૦૧.૦૭.૨૦૧૭થી જી.એસ.ટી. અમલમાં આવ્યા પછી, સામાવાળાઓ અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલકતોમાં અપીલકર્તાના હોર્ડિંગ્સ પર કોઈપણ કર વસૂલ કરી શકતા નથી અને પરિણામે અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલકતોમાં આવેલા આવા હોર્ડિંગ્સ માટેના પરવાનાની કોઈપણ ફી પણ વસૂલ કરી શકતા નથી.

(એએ) ઘોષણા કરવામાં આવે કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ભારતના બંધારણની, ખાસ કરીને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૪૩એક્સની, સીમા બહારની હોવાથી અસંવિધાનિક છે.

(એએ૧) સામાવાળા નં. ૧ ને આ આદેશ આપવામાં આવે કે તે અરજી સાથે જોડાયેલ પરિશિષ્ટ-એફમાં આપેલ વિગતો મુજબ રૂ. ૪,૫૮,૨૭,૬૩૫/- ની રકમ આ અરજીની તારીખથી વાર્ષિક ૧૮% વ્યાજ સાથે વાસ્તવિક વસૂલાત સુધી પરત કરે.

(એએએ) સંલગ્ન-એ ખાતેની તા. ૨૨.૧૧.૨૦૧૮ની ઠરાવ નં. ૯૨૮ તથા સંલગ્ન-એએ ખાતેની તા. ૨૪.૧૨.૨૦૧૮ની ઠરાવ નં. ૧૦૭૫ને રદ કરવા માટે યોગ્ય રિટ બહાર પાડવામાં આવે અને સામાવાળાઓને લાઈસન્સ ફી બાબતે કોઈપણ બળજબરીપૂર્ણ વસુલાત અમલમાં મૂકવાથી રોકવામાં આવે તથા અનુસૂચિ ૧માં દર્શાવેલ યાદી મુજબ અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલ્કતોમાં અરજદારના હોર્ડિંગ્સ અંગે સામાવાળાઓને કોઈપણ બળજબરીપૂર્ણ પગલાં લેવાથી પણ રોકવામાં આવે અને સામાવાળાઓને આદેશ કરવામાં આવે કે તેઓ સંલગ્ન-એ ખાતેની તા. ૨૨.૧૧.૨૦૧૮ની ઠરાવ નં. ૯૨૮ અથવા કોઈપણ ફી તથા સંલગ્ન-એએ ખાતેની તા. ૨૪.૧૨.૨૦૧૮ની ઠરાવ નં. ૧૦૭૫ના અનુસંધાને કોઈપણ લાઈસન્સ ફીનું ચુકવણું કરવાની જિદ્દ રાખ્યા વિના અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલ્કતોમાં આવેલા હોર્ડિંગ્સ માટે અરજદારને લાઈસન્સ મંજૂર કરે/નવીનીકૃત કરે.

(બી) આ અરજિના લંબાણ દરમ્યાન અને અંતિમ નિકાલ સુધી;

(૧) આ સાથે જોડાયેલ અનુબંધ-એ ખાતેના તા. ૨૨.૧૧.૨૦૧૮ના ઠરાવ નં. ૯૨૮ તથા આ સાથે જોડાયેલ અનુબંધ-એએ ખાતેના તા. ૨૪.૧૨.૨૦૧૮ના ઠરાવ નં. ૧૦૭૫ના અમલ, અમલીકરણ અને પ્રવર્તન ઉપર સ્થગન આપવું.

(૨) આ સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિ-૧ ની યાદી મુજબ અરજદારના હોર્ડિંગ્સ અંગે લાઈસન્સ ફી અથવા અન્ય કોઈ પણ ફી બાબતે અરજદાર પાસેથી કોઈ પણ રકમ બલજબરીપૂર્વક વસૂલ કરવાથી સામાવાળાઓને પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે.

(૩) સામાવાળાઓને આદેશ આપવામાં આવે કે તેઓ અરજદારને અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલ્કતોમાં આવેલા હોર્ડિંગ્સ માટે કોઈપણ લાઈસન્સ ફી ની ચુકવણી કરવાની આગ્રહ વિના લાઈસન્સ મંજૂર કરે/નવીકરણ કરે અને તેમજ આ સાથેના પરિશિષ્ટ-એ ખાતેના તા. ૨૨.૧૧.૨૦૧૮ ના ઠરાવ નં. ૯૨૮ તથા આ સાથેના પરિશિષ્ટ-એએ ખાતેના તા. ૨૪.૧૨.૨૦૧૮ ના ઠરાવ નં. ૧૦૭૫ અનુસાર લાઈસન્સ ફી બાબતે પણ.

(સી) આ અરજિના ખર્ચા એનાયત કરો.

(ડી) એવા અન્ય તથા વધુ હુકમ પસાર કરવામાં આવે જે ન્યાયસંગત અને યોગ્ય ગણવામાં આવે. ”

૭. આ અદાલતે ૧લી માર્ચ ૨૦૧૮ના રોજ નીચેનો આદેશ કર્યો હતો અને નોટિસ જારી કરી હતી તથા અરજદારોને અંતરિમ તબક્કાની રાહત એ શરતે આપવામાં આવી હતી કે, એ.એમ.સી. દ્વારા પસાર કરાયેલા ઠરાવોના અમલીકરણ પર સ્થગિતી રાખવામાં આવે, શરતે કે અરજદારો તેમના હકો અથવા દલીલોને અક્ષુણ્ણ રાખીને, ઉક્ત ઠરાવો પહેલાં લાગુ પડતી લાઈસન્સ ફીનું ચુકવણી ચાલુ રાખે:—

“૧. અરજદારો તરફથી રજૂ થયેલ વિદ્વાન વકીલે સુધારાનો ખરડો રજૂ કર્યો છે. ખરડા મુજબ સુધારો મંજૂર કરવામાં આવે છે. તે જ તાત્કાલિક અમલમાં મૂકવામાં આવે.

૨. આ અરજીઓ દ્વારા, અરજદારોએ સામાવાળા નિગમની સ્થાયી સમિતિ દ્વારા પરવાનગી ફીની સુધારેલી દરોને મંજૂરી આપતો તા. ૨૮.૧૧.૨૦૧૮નો ઠરાવ નં. ૯૨૮ પડકાર્યો છે. અરજદારોએ એ બાબતે જાહેરનામું આપવાની પણ માંગણી કરી છે કે, બંધારણના ૧૦૧મા સુધારાના પ્રકાશમાં તા. ૧.૭.૨૦૧૭થી જી.એસ.ટી. અમલમાં આવ્યા પછી, સામાવાળાઓ અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલકતોમાં અરજદારોના હોર્ડિંગ્સ પર કોઈ કર વસૂલ કરી શકતા નથી અને પરિણામે અમદાવાદ શહેરની ખાનગી મિલકતોમાં હોર્ડિંગ્સ ઉપરની જાહેરાતો માટેના પરવાના બાબત કોઈ ફી પણ વસૂલ કરી શકતા નથી. અરજદારોએ એ બાબતે પણ જાહેરનામું માગ્યું છે કે ગુજરાત પ્રોવિન્શિયલ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન્સ અધિનિયમ, ૧૯૪૯ (આગામી ભાગમાં “જી.પી.એમ.સી.

અધિનિયમ” તરીકે ઉલ્લેખિત) ની કલમ ૩૮૬(૨) બંધારણવિરોધી છે અને વિશેષ કરીને તેની કલમો ૧૪ અને ૨૪૩એક્સના વિરુદ્ધ છે.

૩. શ્રી મિહિર જોશી અને શ્રી મિહિર ઠાકોર, સિનિયર એડવોકેટો, અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે અદાલતનું ધ્યાન સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ તથા સંલગ્ન બાબતોમાં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા તા. ૨.૨.૨૦૦૬ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશ તરફ દોર્યું, જેમાં અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે લાઈસન્સ ફીનું સ્વરૂપ નિયમનકારી છે અને તેથી, કડક અર્થમાં, આ બાબતમાં પ્રતિફળના સમાનુપાતનો તત્ત્વ લાગુ પડતો નથી. અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન નિશ્ચિત ધોરણોની જોગવાઈ કરીને ઉક્ત પ્રવૃત્તિને નિયમિત કરે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓ માટે કોર્પોરેશન તરફથી અમુક નિયમનકારી નિયંત્રણ અમલમાં મુકવું આવશ્યક બને અને તે હેતુસર કોર્પોરેશનને અરજીઓની પ્રક્રિયા કરવા, લાઈસન્સ મંજૂર કરવા તથા સમયાંતરે નિરીક્ષણ હાથ ધરવા માટે કર્મચારીવર્ગ જાળવવો પડે, જેથી હોર્ડિંગ્સ કોઈ કાનૂની જોગવાઈઓ અથવા કોર્પોરેશન દ્વારા નક્કી કરાયેલ અન્ય આવશ્યકતાઓનો ભંગ ન કરે તેની ખાતરી થાય. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આ હેતુ માટે જો કોર્પોરેશન લાઈસન્સ ફી વસૂલે, તો ફીનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નિયમનકારી લાઈસન્સ ફી તરીકે જ નિર્ધારિત કરવાનું રહે અને લાઈસન્સ ફીને વળતરાત્મક સ્વરૂપની ગણાવી શકાય નહીં.

૪. અદાલતનું ધ્યાન મ્યુનિસિપલ કમિશનરે મ્યુનિસિપલ સેક્રેટરીને સંબોધીને લખેલા તા. ૧૭.૧૧.૨૦૧૮ ના પત્ર તરફ દોરવામાં આવ્યું, જેમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની મિલ્કતો પર આવેલા રસ્તાઓ/ગલીઓ ઉપરની જાહેરાત માટે આમંત્રિત કરવામાં આવેલી ટેન્ડરની વિગતોના પરિચયથી જણાય છે કે અગાઉ ઘણાં વધુ ઊંચા દરો પ્રાપ્ત થયેલા હતા. વધુમાં, તે જ બાબત નિહાળતાં, ટેન્ડર સાઈટ્સ માટે પ્રાપ્ત થયેલા દરોની તુલનામાં ખાનગી મિલ્કતો માટેની પરવાના ફી ઘણી ઓછી હોવાથી, એજન્સીઓને ટેન્ડર પ્રક્રિયામાં ભાગ ન લેવા અને ટેન્ડર સાઈટ્સની નજીક આવેલ ખાનગી મિલ્કતો પર જાહેરાત કરવા માટે પ્રોત્સાહન મળે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે આ પત્ર સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે પરવાના ફીમાં વધારો કરવાનો હેતુ બાહ્ય હેતુ છે. પરવાના ફીમાં વધારો કરવાનો કારણ કોઈ નિયમનકારી હેતુ માટે નથી, પરંતુ વર્તમાન દરો ટેન્ડર પ્રક્રિયાને અસર કરે છે અને તેને વ્યાવસાયિક રીતે અકાર્યક્ષમ બનાવે છે તે છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી કે તેથી આપવામાં આવેલું ચુકિતકરણ પરવાના ફીમાં મનસ્વી વધારો કરવા માટે આધાર બની શકે નહીં.

૫. ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ (૨) બે ખામીઓથી પીડિત છે; પ્રથમ, તેમાં એવી કોઈ પ્રક્રિયા અથવા મર્યાદાઓ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી નથી, જેના આધિન આવી વસૂલાત અથવા સંગ્રહ કરી શકાય; અને બીજી, તેમાં લાઈસન્સ ફીની દરો નક્કી

કરવા માટે કયા પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ તે અંગે કોઈ માર્ગદર્શિકા આપવામાં આવી નથી.

૬. અદાલતનું ધ્યાન વધુમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સની જોગવાઈઓ તરફ અને વિશેષ કરીને તેની કલમ (એ) તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને, કાયદામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર અને તેવામાં નિર્ધારિત મર્યાદાઓને આધીન રહીને, આવા કર, જકાત, માર્ગશુલ્ક અને ફી લાદવા, વસૂલવા અને પોતાના હિતે વાપરવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ની ઉપકલમ (૨) કોઈ મર્યાદાઓ નિર્દિષ્ટ કરતી નથી અને તેથી તે જ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સની જોગવાઈઓના પરિધિબાહ્ય છે.

૭. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં જોગવાઈ છે કે, તે ભાગમાં રહેલ કોઈ પણ બાબત છતાં, રાજ્યમાં બંધારણ (ચુમોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૨ના અમલના તાત્કાલિક પૂર્વે અમલમાં રહેલા નગરપાલિકાઓ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાની એવી કોઈ જોગવાઈ, જે તે ભાગની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય, તે સક્ષમ વિધાનમંડળ અથવા અન્ય સક્ષમ સત્તા દ્વારા તેમાં સુધારો કરવામાં ન આવે અથવા તેને રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, અથવા એવા અમલથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી, જેમાંથી જે વહેલું હોય ત્યાં સુધી, અમલમાં યથાવત્ રહેશે; અને તે આધારે આ

રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં એક વર્ષની અવધિ ઘણાં સમય પહેલાં પૂર્ણ થઈ ચૂકી છે અને તેથી જીપીએમસી અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) સંબંધે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફ હેઠળનું સંરક્ષણ હવે ઉપલબ્ધ નથી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો પરવાનો ફીનો સ્વભાવ કર તરીકે ગણાય, તો બધી જ કરરાશિઓ માલ અને સેવા કરમાં સમાવી લેવામાં આવી છે તે હકીકતના પરિણામો ઉપસ્થિત થશે.

૮. દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન વિ. કૃષ્ણ મોહન (અરજદાર) લિ. ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય, (૨૦૦૩) ૭ એસીસી ૧૫૧, પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષનો પ્રશ્ન એવો હતો કે, દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૭ ની કલમ ૧૧૬(૩) શું કમિશનરને મનસ્વી અને અનિયંત્રિત વિવેકાધિકાર સોંપે છે અને તેથી, વિધાન સત્તાના અતિરિક્ત પ્રત્યાયોજનને કારણે અમાન્ય છે કે કેમ? અદાલતે કલમ ૧૧૬(૩) ને અમાન્ય જાહેર કરી હતી, કારણ કે તે કમિશનરને તેની દરપાત્ર કિંમતના નિર્ધારણના હેતુસર કોઈપણ પ્લાન્ટ અથવા ચંત્રસામગ્રીને જમીન અથવા મકાનના ભાગરૂપે જાહેર કરવા માટે અશાસિત અને અનિયંત્રિત વિધાન સત્તા સોંપતી હતી. રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જીપીએમસી અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ (૨), જે વસૂલ કરી શકાય તેવી લાયસન્સ ફી બાબતે કમિશનરમાં અનિયંત્રિત સત્તા નિહિત કરે છે, તેથી અમાન્ય છે.

૯. અરજદારો તરફથી રજૂ થયેલ દલીલોને ધ્યાનમાં રાખીને, નોટિસ જારી કરવામાં આવે, જે ૨૦મી માર્ચ, ૨૦૧૯ના રોજ પરત ફરવાની રહેશે. અરજદારો તેમના હકો અને દલીલોને અખંડ રાખીને, અરજીઓ સાથેના પરિશિષ્ટ-એ અને એએ ખાતેના ઠરાવો પહેલાં લાગુ પડતી પરવાનગી ફીનો ચુકવણો ચાલુ રાખે તે શરતે, અરજીઓના પરિચ્છેદ ૭.૦ (બી) (૨) અને (૩) મુજબ તદર્થ-અંતરિમ રાહત મંજૂર કરવામાં આવે છે. પ્રત્યક્ષ તામીલની પરવાનગી આપવામાં આવે છે. અરજદારોને સામાવાળા નં. ૫ ભારત સંઘને રજિસ્ટર્ડ સ્પીડ પોસ્ટ દ્વારા સીધી તામીલ કરવા માટે પરવાનગી આપવામાં આવે છે. રજિસ્ટ્રી દ્વારા આ આદેશની એક નકલ દરેક અરજીમાં મૂકવામાં આવે.”

૮. ભારતના બંધારણની તથા જીપીએમસી અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જેથી જીપીએમસી અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ભારતના બંધારણના કલમ ૧૪ અને ૨૪૩ક્સના વિરુદ્ધ હોવાને કારણે બંધારણીય રીતે અમાન્ય છે કે કેમ તે અંગે બંને પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું પરિચિંતન કરી શકાય, જે નીચે મુજબ છે:-

[એ] ભારતના બંધારણની કલમો ૨૪૩એક્સ અને ૨૪૩ઝેડએફ તથા ૭મી અનુસૂચીની યાદી ૨ માંની સંબંધિત નોંધો “૨૪૩એક્સ : નગરપાલિકાઓ દ્વારા કર લાદવાની સત્તા અને તેમની નિધિઓ રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા,— (એ) નગરપાલિકાને આવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને એવી મર્યાદાઓને આધીન રહી એવા કર, શુલ્ક, માર્ગશુલ્ક અને ફી લાદવા, વસૂલ કરવા અને પોતાના ઉપયોગ

માટે અનામત રાખવા સત્તાધિકૃત કરી શકે;
 (બી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા આવા હેતુઓ માટે તથા એવી શરતો અને મર્યાદાઓને
 આધીન રહી લાદવામાં અને વસૂલવામાં આવતા એવા કર, શુલ્ક, માર્ગશુલ્ક અને
 ફી નગરપાલિકાને સોંપી શકે;
 (સી) રાજ્યની સંચિત નિધિમાંથી નગરપાલિકાઓને એવા અનુદાન આપવા
 બાબતે જોગવાઈ કરી શકે; અને
 (ડી) કાયદામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તે મુજબ, અનુક્રમે નગરપાલિકાઓ દ્વારા
 અથવા તેમની તરફથી પ્રાપ્ત થતી તમામ રકમો જમા કરવા માટે એવી નિધિઓની
 રચના કરવા તથા તેમાંથી આવી રકમો ઉપાડવા અંગે જોગવાઈ કરી શકે.”

૨૪૩ઝેડએફ. વર્તમાન કાયદાઓ અને નગરપાલિકાઓનું સતત પ્રવર્તન.

આ ભાગમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, રાજ્યમાં સંવિધાન
 (ચુમ્મોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૨ ના પ્રારંભ પહેલાં તત્કાળ અમલમાં
 રહેલો નગરપાલિકાઓ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાનો એવો કોઈ ઉપબંધ, જે આ
 ભાગના ઉપબંધો સાથે અસંગત હોય, તે સક્ષમ વિધાનમંડળ અથવા અન્ય
 સક્ષમ પ્રાધિકરણ દ્વારા તેમાં સુધારો કરવામાં ન આવે અથવા તેને રદ કરવામાં ન
 આવે ત્યાં સુધી, અથવા આવા પ્રારંભથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થાય ત્યાં
 સુધી, જે અગાઉનું હોય તે મુજબ, અમલમાં ચાલુ રહેશે:

પરંતુ, એવી શરૂઆતના તત્કાળ પહેલાં અસ્તિત્વમાં રહેલી બધી નગરપાલિકાઓ તેમની અવધિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહેશે, જો કે તે પહેલાં તે હેતુ માટે તે રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા પસાર કરાયેલા ઠરાવથી, અથવા વિધાન પરિષદ ધરાવતા રાજ્યના મામલે, તે રાજ્યના વિધાનમંડળના દરેક ગૃહ દ્વારા, વિધટિત કરવામાં ન આવે.

ભાગ ૭ની અનુસૂચિની ચાદી ૨ની પૂર્વવર્તી પ્રવેશ-પપ (૧૬.૦૮.૨૦૧૬થી કાઢી નાખવામાં આવેલ) “સમાચારપત્રોમાં પ્રકાશિત કરાયેલી જાહેરાતો અને રેડિયો અથવા ટેલિવિઝન દ્વારા પ્રસારિત કરાયેલી જાહેરાતો સિવાયની જાહેરાતો પરના કર.”

અનુસૂચિ ૭ ની ચાદી ૨ ની પ્રવેશિકા પ “સ્થાનિક શાસન, એટલે કે, સ્થાનિક સ્વશાસન અથવા ગામ પ્રશાસનના હેતુસર નગરપાલિકા નિગમો, સુધારણા ટ્રસ્ટો, જિલ્લા બોર્ડો, ખનન વસાહત સત્તાધિકારીઓ અને અન્ય સ્થાનિક સત્તાધિકારીઓની રચના અને સત્તાઓ.”

ભાગ ૭ ની અનુસૂચિની ચાદી ૨ ની પ્રવેશ ૬૬ “આ ચાદીમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ વિષયના સંદર્ભમાં ફી, પરંતુ કોઈપણ અદાલતમાં લેવામાં આવતી ફીનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી”.

[૨] જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨).

૩૮૬. (૧) જ્યારે પણ આ અધિનિયમ દ્વારા અથવા તેના અધિન કોઈ હેતુ માટે પરવાનો અથવા લેખિત પરવાનગી આપવામાં આવી શકે એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય, ત્યારે એવો પરવાનો અથવા લેખિત પરવાનગીમાં તે કયા સમયગાળા માટે આપવામાં આવે છે અને કયા પ્રતિબંધો તથા શરતોના અધિન આપવામાં આવે છે તેની સ્પષ્ટ નિર્દેશાવલી રહેશે અને તેના નવીનીકરણ માટે અરજી કઈ તારીખ સુધીમાં કરવામાં આવવાની રહેશે તે તારીખ પણ દર્શાવવાની રહેશે, અને એવો પરવાનો અથવા લેખિત પરવાનગી કમિશનરના હસ્તાક્ષરથી અથવા કલમ ૬૯ હેઠળ તે આપવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત નગરપાલિકાના અધિકારીના હસ્તાક્ષરથી આપવામાં આવશે.

(૨) આ અધિનિયમ દ્વારા અથવા તેના અધિન અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, આવી દરેક લાઈસન્સ અથવા લેખિત પરવાનગી માટે, કમિશનર દ્વારા સમયાંતરે નિર્ધારિત કરવામાં આવે અને નિગમની મંજૂરીથી, તેવા દરે ફી વસૂલવામાં આવી શકે. ”

અરજદારો તરફથી રજૂઆતો :—

૯. અરજીકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મિહિર જોશી, જેમને વિદ્વાન વકીલ શ્રી અમર ભટ્ટે સહાયતા આપી હતી, તેમજ અરજીકર્તાઓ તરફથી અન્ય વિદ્વાન વકીલો દ્વારા રજૂઆત કરવામાં આવી કે ખાનગી મિલકતોમાં જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે એ.એમ.સી. અને અન્ય મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો દ્વારા

વધારવામાં આવેલી લાઇસન્સ ફી, પ્રવર્તમાન લાઇસન્સ ફી કરતાં બમણીથી પણ વધુ છે. અરજકર્તાઓની તરફેણી ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓ દ્વિવિધ છે:

(૧) કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) તથા સામાવાળા-એ.એમ.સી. દ્વારા પરવાના ફીની વસૂલી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૪૩એક્સનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે અને જી.એસ.ટી. વ્યવસ્થા અમલમાં આવ્યા પછી અનધિકૃત પણ છે અને

(૨) એ.એમ.સી. તથા અન્ય નિગમો દ્વારા નિર્ધારિત લાયસન્સ ફી અતિશય વધુ છે અને તેથી, અત્યાર સુધી ચૂકવવામાં આવેલ લાયસન્સ ફીની પરતફેર માટે અરજ કરવામાં આવી હતી.

(એ) ભારતીય સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ના વિરોધમાં જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) અતિઅધિકારિત છે એવી દલીલ અંગેની રજૂઆતો.

(૧) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) મુજબ લાયસન્સ ફી એવા દરોએ વસૂલ કરવાની જોગવાઈ છે, જે દરો સમયાંતરે કમિશનર દ્વારા કોર્પોરેશનની મંજૂરી સાથે નક્કી કરવામાં આવશે, અને આ જોગવાઈ કમિશનરને માર્ગદર્શનવિહોણી અને નિયંત્રણવિહોણી

વિધાનસભાઓ પ્રદાન કરે છે અને તેથી તે અતિશય સત્તા-પ્રત્યાયોજનના દોષથી પીડિત છે તથા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી છે.

(૨) ઉપરોક્ત રજૂઆતના સમર્થનમાં, ન્યૂ માલોક ચોક સ્પિનિંગ એન્ડ વેવિંગ મિલ્સ કો. લિ. વિ. અમદાવાદ શહેરની મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના એ.આઈ.આર. (૧૯૬૭) એસ.સી. ૧૮૦૧ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો અને ખાસ કરીને તેની પેરા નં. ૨૭, જે નીચે મુજબ છે :-

૨૭. તેથી અમને એવું જણાય છે કે ૧૯૪૮ ના બોમ્બે અધિનિયમ હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોના નિયમ ૭(૨) રાજ્યની વિધાન સક્ષમતાની હદ બહાર હતા. આ નિયમ બીજી એક ખામીથી પણ પીડાય છે, અર્થાત્, કમિશનર દ્વારા જાહેર સૂચનાથી કઈ યાંત્રિક સામગ્રીને આવી ઇમારતનો ભાગ માનવામાં આવશે અને દરપાત્ર મૂલ્ય નક્કી કરવાની દૃષ્ટિએ તેની કેવી રીતે નિશ્ચિતતા કરવામાં આવશે તે માટે કોઈ સિદ્ધાંત તેમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલો નથી. આ સંદર્ભે, શ્રી સેતલવાદે દલીલ કરી હતી કે જો ઇમારત કાપડ મિલ ચલાવવાના હેતુ માટે યાંત્રિક સાધનોથી સજ્જ હોય, તો જે કોઈ યાંત્રિક સામગ્રી તે હેતુ માટે ત્યાં હોય તેનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે. તેમના મુજબ, પ્રશ્ન એ રહેશે કે કઈ યાંત્રિક સામગ્રી મિલકતના ઉપભોગમાં સહાય કરશે અને તેથી તેના દરપાત્ર મૂલ્યમાં વધારો કરશે. દુર્ભાગ્યવશ, વર્ગોની નિશ્ચિતતા સમયાંતરે કમિશનર દ્વારા નિગમની મંજૂરી સાથે, તેઓ ક્યાં મળવાના છે તે પ્રશ્નને અવગણીને, કરવામાં

આવે છે. તેથી કમિશનર પોતાની મનસ્વી ઈચ્છા મુજબ કઈ ચાંત્રિક સામગ્રી નિર્દિષ્ટ કરશે અને કઈ નહીં તે નક્કી થાય છે. ઉપરાંત, આ પ્રશ્નની તપાસ કરી શકે તેવો તે એકમાત્ર વ્યક્તિ છે. નિયમ ૭ ના ઉપનિયમ (૩) હેઠળ કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિર્દિષ્ટતા સામે અપીલનો કોઈ અધિકાર નથી, સિવાય એટલું કે કમિશનરે સ્થાયી સમિતિના નિર્દેશો હેઠળ કાર્ય કરવાનું રહે છે. નિયમ ૭(૨) દર્શાવે છે કે મૂલ્યાંકનના હેતુ માટે સર્વ પ્રકારના પ્લાન્ટ અને ચાંત્રિક સામગ્રીનો હિસાબ લેવામાં આવતો ન હોઈ શકે, અને વર્ગીકરણમાં સામેલ ન થયેલ એવો કોઈપણ પ્લાન્ટ અથવા ચાંત્રિક સામગ્રી, ભાડે મિલકત લેનાર ભાડૂઆત માટે તે કેટલા પણ મૂલ્યવાન હોય, છતાં દરપાત્રતામાંથી બચી શકે છે. તેથી અમને એવું લાગે છે કે નિયમ ૭(૨) રાજ્ય વિધાનમંડળની વિધાન સક્ષમતાની હદ બહાર છે અને નિયમ ૭ નો ઉપનિયમ (૩) પણ વિધાનમંડળ દ્વારા સત્તાઓના અતિશય પ્રતિનિધાનના કારણે અમાન્ય છે.

(૩) ત્યારબાદ, કૃષ્ણ મોહન (પી) લિ. વિ. દિલ્લી મહાનગરપાલિકા અને અન્યના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેનો અહેવાલ

(૨૦૦૩) ૭ એસીસી ૧૫૧ અને પેરા નં. ૫૧નો ઉલ્લેખ કર્યો, જે આ મુજબ છે:

“૫૧. પરિણામે, અમે અપીલો મંજૂર કરીએ છીએ અને નીચે મુજબ ધારણ કરીએ છીએ:—

(૧) કલમ ૧૧૬(૩) અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવે છે, કારણ કે તે કમિશનરને તેની દરપાત્ર કિંમતના નિર્ધારણના હેતુસર કોઈપણ પ્લાન્ટ અથવા મશીનરીને જમીન અથવા મકાનનો ભાગ તરીકે જાહેર કરવા માટે માર્ગદર્શનવિહોણી અને અનિયમિત વિધાનસત્તાઓ સોંપે છે;

(૨) સંબંધિત અપીલકર્તાની જમીન અથવા ઇમારત પર સ્થાપિત પ્લાન્ટ અથવા મશીનરી, લિફ્ટો અને એર કન્ડીશનરોનો ખર્ચ જમીન અથવા ઇમારતના કરપાત્ર મૂલ્યના નિર્ધારણ માટે સમાવેશ કરવા પાત્ર ગણાશે નહીં;

(૩) પ્રગતિ બિલ્ડર્સ (ઉપરોક્ત) માંનો નિર્ણય અને અપીલાધીન વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠનો નિર્ણય કાયદો યોગ્ય રીતે પ્રતિપાદિત કરતા નથી. પરિણામે, તેઓને આથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(૪) તદનુસાર અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે અને વડી અદાલતના પડકારિત ચુકાદાઓ રદ કરવામાં આવે છે. પડકારિત મૂલ્યાંકન હુકમ રદ કરવામાં આવે છે અને ડી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ મૂલ્યાંકન સત્તાધિકારીને કાયદા મુજબ તેમજ આ ચુકાદામાં કરાયેલા અવલોકનોને અનુરૂપ નવો આદેશ પસાર કરવા માટે પરત મોકલવામાં આવે છે.”

(૪) ઉપરોક્ત નિર્ણયો પર આધાર રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બંને ચુકાદાઓમાં રદ કરવામાં આવેલી જોગવાઈઓ જી.પી.એમ.સી.

અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) જેવી જ હતી, કારણ કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમના હેતુઓ અને ઉદ્દેશ્યો માટે આ અથવા અન્ય કોઈ જોગવાઈમાંથી કોઈ વિધાનકીય નીતિ સ્પષ્ટપણે જણાતી નથી.

(૫) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જાહેરાત સંબંધે કોર્પોરેશન દ્વારા બજાવવાની કામગીરી અંગે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ કોઈ જોગવાઈ નથી અને જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમમાં બજેટ અને હિસાબો સંબંધિત એવી પણ કોઈ જોગવાઈઓ નથી, જે રકમને અનુરૂપ આકારણી ફરજિયાત કરે અને તેનો પરવાનો-ફી તરીકે વસૂલાત કરવાનો નિર્દેશ આપે. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ કમિશનરને ફી નક્કી કરવા માટે અનિયંત્રિત સત્તા આપે છે અને એકમાત્ર આવશ્યકતા કોર્પોરેશનની મંજૂરીની છે, જે ઉપર ઉલ્લેખિત બે ચુકાદાઓમાં પૂરતી નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

(૬) વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ વર્ષ ૧૯૪૯નું છે અને તેથી, વર્ષ ૧૯૫૦માં બંધારણ અમલમાં આવ્યા બાદ, બંધારણપૂર્વ કાયદાઓનું અર્થઘટન બંધારણ સાથે સુસંગત રીતે કરવું આવશ્યક છે. તેથી, એવી અરજ કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૮૬(૨) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાથી તેમજ અતિશય પ્રતિનિધિસત્તા સોંપવાના આધાર પર રદ કરવામાં પાત્ર છે.

(બી) ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સના વિરુદ્ધાધિકારરૂપ હોવા બાબતે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) સંબંધિત રજૂઆતો.

(૧) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભારતના સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ, કાયદામાં નિર્ધારિત એવી પ્રક્રિયા મુજબ અને એવા આરોપણને આધીન રહીને, મ્યુનિસિપાલિટીને કર તથા “ફી” લાદવા, વસૂલવા અને વિનિયોગ કરવા માટે સત્તાધિકૃત કરવા કાયદો બનાવવા વિધાનસભાને સક્ષમ બનાવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે લાઈસન્સ ફી લાદવા માટે કાયદામાં, અર્થાત્ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમમાં, કોઈ મર્યાદા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી, જે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષના વિરોધમાં છે. વધુમાં એવું પણ સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ જોગવાયેલ “કોર્પોરેશનની મંજૂરીથી” શબ્દો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ હેઠળની “એવી પ્રક્રિયા” અથવા “એવી મર્યાદાઓ”ના વ્યાપમાં આવરી શકાય તેમ નથી.

(૨) તેથી, રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સક્ષમ બનાવતો ભાગ રાજ્ય વિધાનમંડળને અનુસરે છે. જોકે, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે એકવાર વિધાનમંડળ સક્ષમ સત્તા હેઠળ નગરપાલિકાને આવી સત્તા પ્રદાન કરતો કાયદો બનાવે, ત્યારે એવા કાયદામાં “કરો, શુલ્કો, ટોલ અને ફીઓના અધિરોપણ, વસૂલાત અને વિનિયોજન” માટેની મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવી આવશ્યક છે.

(૩) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્સ ની ભાષા મુજબ વિધાનમંડળ દ્વારા મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા કાયદામાં જ નિર્દિષ્ટ કરવી ફરજિયાત છે. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમો ૯૯, ૧૦૦, ૧૨૭, ૧૪૨-બી પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો જેથી બંધારણીય આદેશનું પાલન દર્શાવી શકાય, જ્યારે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની પડકારિત જોગવાઈમાં આવા બંધારણીય આદેશના પાલનનો અભાવ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો.

(૪) ઉપરોક્ત રજૂઆતોના સમર્થનમાં, અનિલ કુમાર ગુલાટી અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યના મામલામાં પૂર્ણ પીઠના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ (એમ.પી.) ૧૮૨ માં અહેવાલિત છે, જેમાં મધ્ય પ્રદેશ વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સ અંગે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:-

“૨૦. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું છે કે જો ઉપરોક્ત અનુચ્છેદને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાંચી અને કાળજીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવામાં આવે, તો તે સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થાય છે કે રાજ્યની વિધાનસભાને બંધારણ દ્વારા માત્ર એટલી જ સત્તા અપાઈ છે કે તે નગરપાલિકાઓને કેટલાક કરોના અધિરોપણ, વસૂલાત અને વિનિયોગના હેતુસર સત્તાધિકૃત કરે; પરંતુ તેના ઉપરાંત બીજી કોઈ સત્તા વિધાનસભાને પ્રદાન કરવામાં આવી નથી. કાયદેસર વ્યવસ્થા સ્વશાસનની

સંસ્થાની કલ્પના અનુસાર હોવી આવશ્યક છે, પરંતુ વિધાનસભાએ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરીને પોતાની મર્યાદાઓનું અતિક્રમણ કર્યું છે.

૨૧. ઉપરોક્ત અનુચ્છેદના માત્ર સાદા વાંચનથી જ સ્પષ્ટ થાય છે કે અનુચ્છેદ ૨૪૩-વ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરે છે કે સંવિધાનની જોગવાઈઓના અધિન રહીને, રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાઓને તેવી સત્તાઓ પ્રદાન કરી શકે છે. આથી, સત્તાનો સ્ત્રોત રાજ્ય વિધાનસભામાં નિહિત છે. એ સાચું છે કે સ્વશાસનનો અમુક સિદ્ધાંત છે, પરંતુ સંવિધાને નગરપાલિકાઓને પોતાની રીતે કર લાદવાની સત્તા આપી નથી, જાણે કે તેને સ્વતંત્રપણે કર લાદવાની જ સત્તા હોય; કારણ કે એવું માનવાથી સંવિધાનની અનેક જોગવાઈઓ નિષ્ફળ અને નષ્ટ થઈ જાય. અનુચ્છેદ ૨૪૩-ક્ષ પણ એ પ્રતિપાદિત કરે છે કે રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને આવી પ્રક્રિયા મુજબ અને આવી મર્યાદાઓના અધિન રહીને એવા કર, શુલ્ક, માર્ગશુલ્ક અને ફીઓ વસૂલવા અને પોતાના ઉપયોગ માટે ફાળવવા અધિકૃત કરી શકે છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈ દિવસના પ્રકાશ જેટલી સ્પષ્ટ છે કે સત્તા વિધાનસભા પાસે છે અને તે આવી પ્રક્રિયા મુજબ તથા આવી મર્યાદાઓના અધિન રહીને આવા કરો વસૂલવા નગરપાલિકાને અધિકૃત કરી શકે છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ(એ) હેઠળ ત્રણ સ્થળે વપરાયેલા ‘આવા’ શબ્દના મહત્વને ગોણ થવા દેવામાં આવી શકે નહીં. આથી, વિધાનસભાએ આ બાબત સંપૂર્ણપણે નગરપાલિકા અથવા મ્યુનિસિપલ

કોર્પોરેશનના સ્વૈચ્છિક વિવેકાધિકારે છોડી દેવી જોઈતી હતી એવી રજૂઆત સંપૂર્ણપણે આધારવિહોળી છે.”

(૫) આ અદાલત દ્વારા અદાલી ગેસ લિમિટેડ વિ. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્યના કેસમાં, સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૧૪૫૯ ઓફ ૨૦૧૨ તથા અન્ય સંલગ્ન મામલાઓમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય ઉપર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતની ખંડપીઠે એવું ઠરાવ્યું હતું કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧એએ અને ૧૪૧બીમાં નિર્ધારિત કરેલી પ્રક્રિયાની મર્યાદાઓ, તથા કરવેરા નિયમો માટેના અધ્યાય-૮ સાથે સંયુક્ત રીતે, જે ઇમારતો ઉપર મિલકતવેરો આદાય કરવા માટે મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા પ્રદાન કરે છે, તે જ ફેરફાર સાથે જમીન ઉપરના મિલકતવેરા માટે પણ લાગુ પડશે અને તેથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ હેઠળ આવશ્યક હોય તેમ કાયદામાં જ નિર્ધારિત મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા સ્વીકારવામાં આવી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) સુધી જ્યાં સુધીનો સંબંધ છે, ત્યાં કોઈ મર્યાદા કે પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી.

(૬) ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વિ. જિલ્લા પરિષદ, ગાંઝિયાબાદ કેસમાં આપેલ અને (૨૦૧૩) ૧૧ એસ.સી.સી. ૭૮૩ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર રાખીને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે શરતો અંગે વિચારણા કરવી અને તે મુજબ કાયદા

બનાવવું રાજ્ય વિધાનમંડળનું કાર્ય છે અને તે જ શરતોને દૂર કરવું અથવા તેમાં ફેરફાર કરવો પણ રાજ્ય માટે ખુલ્લું છે.

(૭) તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બંધારણમાં ૭૪મા સુધારા દ્વારા પ્રકરણ-૯એનો સમાવેશ કરવામાં આવે તે પહેલાં કાયદાની સ્થિતિ એવી હતી કે માનેક ચોક સ્પિનિંગ એન્ડ વેવિંગ (સુપ્રા) ના કેસમાં તથા કૃષ્ણ મોહન (સુપ્રા) ના કેસમાં જે રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ વિધાનમંડળ દ્વારા સોંપણી અતિશય અને માર્ગદર્શનવિહોણી તેમજ મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કર્યા વિના હોઈ શકતી નથી.

(૮) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સંવિધાનની કલમ ૨૪૩ક્ષ, તેથી, વિધાનમંડળ દ્વારા સત્તા સોંપવાના સિદ્ધાંતને માન્યતા આપે છે, જે અતિશય અને માર્ગદર્શનવિહોણું હોઈ શકતું નથી અથવા મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કર્યા વગર હોઈ શકતું નથી, અને જો વિધાનમંડળ એવો કાયદો બનાવે તો તે કાયદામાં જ મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા નિર્દિષ્ટ કરવાનો બાધ્ય બનાવે છે અને તેથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) માં કોઈ મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી તેવી સ્થિતિમાં, તે ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૪૩ક્ષના અતિરેકમાં ગણાશે. ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૪૩ઝેડએફ પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જે રાજ્યમાં સંવિધાન (ચુમોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૨ના પ્રારંભ પહેલાં તાત્કાલિક અમલમાં રહેલા અસ્તિત્વમાંના કાયદાઓ અને નગરપાલિકાઓના ચાલુ રહેવાં અંગે જોગવાઈ કરે છે, જે સક્ષમ

વિધાનમંડળ અથવા અન્ય સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા સુધારવામાં કે રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અથવા આવા પ્રારંભથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી, જેમાંથી જે પહેલાં આવે તે સુધી, અસંગત હોવા છતાં અમલમાં રહે છે.

(૯) તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કર અને ફી વસૂલાત વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારની તુલના થઈ શકતી નથી અને વિધાનમંડળની કોઈપણ સત્તા વિના નિગમ ફી લાદી શકતું નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એ.એમ.સી. ફીના આવરણ હેઠળ કર વસૂલ કરી રહી છે, જે કાયદાની સત્તા વિના છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૫નું ઉલ્લંઘન કરે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફી એ નાણાની ફરજિયાત વસૂલાત છે, જે બે આધારો પર લેવામાં આવી શકે છે, જો તે માન્ય કાયદા દ્વારા અધિકૃત કરવામાં આવી હોય અને બે પરિમાણો વચ્ચે એવી ફી અતિશય ન હોવી જોઈએ તથા એવી ફી પ્રતિપૂર્તિ સ્વરૂપની હોવી જોઈએ અને એવી ફી લાદવાના હેતુસર આપવામાં આવેલી સેવા સામે તેનું સમપ્રતિફળ હોવું જોઈએ અને આવી ફી વસૂલ કરવા બદલ કોઈ આવી સેવાઓ આપવામાં આવે છે કે કેમ તે પણ જોવાનું રહે છે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નિગમ દ્વારા લાઈસન્સ ફીનો લાદો, જે સ્વભાવથી નિયામક પ્રકારનો છે, તે ખર્ચ સાથેના સહસંબંધના સંદર્ભમાં પ્રતિપૂર્તિની દૃષ્ટિએ અતિશય છે.

(૧૦) સામાવાળા – એ.એમ.સી.ના જવાબમાંથી એ આશયથી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજદારો પાસેથી વસૂલવામાં આવતી લાઈસન્સ ફી

રસ્તાઓ અને ગટર વ્યવસ્થાની જાળવણી વગેરે માટે વપરાય છે; પરંતુ તે બાબતને, જે વ્યવસાયના સંદર્ભમાં નિયમનના સંચાલન માટે થતા ખર્ચની વસૂલાત સાથે કોઈ સંબંધ ધરાવે છે એવું કહીને, ન્યાયસંગત ઠરાવી શકાય નહીં. કારણ કે નિયમનાત્મક સ્વરૂપની ફીનો અતિશય હોવાના દોષમાંથી બચાવ કરવા માટે એવો સંબંધ અનિવાર્ય તત્ત્વ છે, અને ઉપકારની યુક્તિપૂર્ણતા નક્કી કરવા માટે તે જ એકમાત્ર પરિબલ બની શકે છે.

(૧૧) વર્ષ ૨૦૦૫ની સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૬૦૩ માં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદામાં કરાયેલા અવલોકનોનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો, જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે એ.એમ.સી. દ્વારા વસૂલવામાં આવતી ફી નિયમનકારી છે :-

“ઉપર નોંધ્યા મુજબ, પરસ્પર પ્રતિક્ષણનો કડક પરિપૂર્ણ અમલ આવશ્યક નથી. ફી રૂપે વસૂલ કરાયેલ નાણાંનો એક ભાગ નિગમ દ્વારા નિયમનકારી યાંત્રિકી જાળવવાના હેતુ માટે વપરાય છે. તે ઉપરાંત, આ નાણાં માર્ગોના સુધારણા માટે તથા અવરજવર કરતી જનતાને યોગ્ય સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે પણ વાળવામાં આવે છે. નિગમ યોગ્ય માર્ગો અને પ્રકાશ વ્યવસ્થા પૂરી પાડે, જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં પાર્કિંગની સુવિધા આપે, યોગ્ય ગટર વ્યવસ્થા કરે અને આવા માર્ગોને સ્વચ્છ તથા સારી રીતે જાળવી રાખે ત્યારે જ એવા માર્ગોના બંને બાજુ આવેલા મિલ્કતધારકો પોતાની મિલ્કતો પર પોતાની જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવા માટે ગ્રાહકોને આકર્ષી શકશે. આ બાબતનું મૂળવપું

કરવા માટે વિશેષ વિચારવાની જરૂર નથી કે ખાડાઓથી ભરેલા માર્ગો પર, ધૂળ અને ગંદકીથી ભરેલી ગલીઓમાં, નાની અને સંકડી ગલીઓમાં, ભીડભરી ઉપગલીઓમાં વ્યાપારી વિકાસની કોઈ શક્યતા રહેતી નથી અને આકર્ષક જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવાની પણ કોઈ સંભાવના રહેતી નથી. પોતાની ઉત્પાદનો અને સેવાઓની જાહેરાતો મૂકતી કંપનીઓ પોતાના નફાને મહત્તમ કરવા ઇચ્છશે. એવી કંપનીઓ ત્યારે જ ઊંચું ભાડું ચૂકવશે જ્યારે તેમને એવું જણાશે કે તેમની જાહેરાતો મોટી સંખ્યામાં અવરજવર કરનાર લોકોની નજરે પડવાની શક્યતા છે. જો આ હેતુ સિદ્ધ ન થાય, તો જાહેરાતકર્તાઓને પોતાની જાહેરાતો મૂકવામાં કોઈ રસ રહેશે નહીં”.

(૧૨) વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદામાં કમિશનર, હિંદુ રિલીજિયસ એન્ડોમેન્ટ્સ, મદ્રાસ વિ. શ્રી લક્ષ્મીન્દ્ર તીર્થ સ્વામીઆર ઓફ શ્રી શિરૂર મઠ, અહેવાલિત ઇન એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૨૮૨ ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના બંધારણીય પીઠ (૭ ન્યાયાધીશો) ના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:—

“૪૫. “કર” નો અર્થ શું થાય છે તેની એક સુવ્યવસ્થિત વ્યાખ્યા ઓસ્ટ્રેલિયાની વડી અદાલતના લેથમ સી. જે. દ્વારા, મેથ્યૂઝ વિ. ચિકોરી માર્કેટિંગ બોર્ડમાં આપવામાં આવી છે. વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશના જણાવ્યા મુજબ, “કર” એ જાહેર હેતુઓ માટે જાહેર સત્તા દ્વારા નાણાંની કાયદેસરપણે અમલમાં મૂકી શકાય

તેવી બાધ્યતામૂલક વસૂલી છે અને તે અપાયેલી સેવાઓ માટેનું ભુગતાન નથી. ” અમારી દ્રષ્ટિએ, આ વ્યાખ્યા કરની તે મૂળભૂત લાક્ષણિકતાઓ સ્પષ્ટ કરે છે, જે તેને અન્ય પ્રકારના અધિરોપણોથી અલગ પાડે છે, જેઓ સામાન્ય અર્થમાં તેની અંદર આવરી લેવાયેલા હોય છે. એવું કહેવાય છે કે કરારોપણનો સાર બાધ્યતા છે, એટલે કે તે કરદાતાની સંમતિ વિના કાનૂની સત્તા હેઠળ લાદવામાં આવે છે અને તેનું ભુગતાન કાયદા દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. કરની બીજી લાક્ષણિકતા એ છે કે તે કરચુકવનારને કોઈ વિશેષ લાભ આપવાનો સંદર્ભ લીધા વિના જાહેર હેતુ માટે કરવામાં આવેલ અધિરોપણ છે. આ બાબત એ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવે છે કે કરની વસૂલાત સામાન્ય આવકના હેતુઓ માટે હોય છે, જે વસૂલ થયા પછી રાજ્યની આવક બને છે. કારણ કે કરનો હેતુ કોઈ નિર્ધારિત વ્યક્તિને કોઈ વિશેષ લાભ આપવાનો નથી, તેથી, જેમ કહેવાય છે તેમ, કરદાતા અને જાહેર સત્તા વચ્ચે પ્રતિફળરૂપ પરસ્પરતા તત્વ હાજર નથી. કરારોપણનું બીજું લક્ષણ એ છે કે, કારણ કે તે સામાન્ય ભારનો એક ભાગ છે, કરદાતા પર લાદવામાં આવતી વસૂલાતનું પરિમાણ સામાન્ય રીતે તેની ચુકવણી કરવાની ક્ષમતા પર આધાર રાખે છે.

૪૬. હવે ફી અંગે આવીએ તો, ‘ફી’ સામાન્ય રીતે કોઈ સરકારી સંસ્થા દ્વારા વ્યક્તિઓને આપવામાં આવતી વિશેષ સેવા બદલ વસૂલ કરવામાં આવતો શુલ્ક તરીકે વ્યાખ્યાયિત થાય છે. વસૂલ કરવામાં આવતી ફીની રકમ, સેવા પૂરી પાડવામાં સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચના આધારે નક્કી થવી જોઈએ, જોકે અનેક

કેસોમાં ખર્ચ મનસ્વી રીતે આંકવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે, ફી એકસરસી હોય છે અને ચૂકવણી કરવાની વિવિધ લાભાર્થીઓની ભિન્ન ક્ષમતાનો કોઈ હિસાબ લેવામાં આવતો નથી. નિઃસંદેહ આ તેની કેટલીક સામાન્ય લક્ષણો છે, પરંતુ ફીના વિવિધ પ્રકારો હોઈ શકે હોવાથી, એવી વ્યાખ્યા ઘડવી શક્ય નથી કે જે તમામ કેસોમાં લાગુ પડી શકે.

૪૭. કર અને ફી વચ્ચેના ભેદના સંબંધમાં, પ્રથમ તબક્કે સામાવાળા તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ફી એવી સ્વૈચ્છિક બાબત છે, જે કોઈ વ્યક્તિએ સરકાર પાસેથી કેટલીક નિશ્ચિત સેવાઓ મેળવવી હોય ત્યારે જ ચૂકવવાની હોય છે; પરંતુ તેવી સેવાઓ મેળવવાની તેની ઉપર કોઈ બાધ્યતા નથી અને જો તેને એવી સેવાઓ ન જોઈએ તો તે આ બાધ્યતાથી બચી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે લાઈસન્સ ફીનું ઉદાહરણ આપવામાં આવે છે. જો કોઈ વ્યક્તિને લાઈસન્સ જોઈએ, તો તે સંપૂર્ણપણે તેની પોતાની પસંદગી છે અને ત્યાર પછી જ તેને ફી ચૂકવવી પડે, અન્યથા નહીં. અમારું માનવું છે કે સુચિતિત પરીક્ષણ કરતાં એવું સ્પષ્ટ થશે કે બાધ્યતા અથવા બળજબરીનું તત્ત્વ દરેક પ્રકારના આક્ષેપણમાં, ભલે જુદી જુદી માત્રામાં હોય, હાજર રહે છે અને તે ફીમાં સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર નથી. તેથી, કર અને ફી વચ્ચે ભેદ કરવા માટે આને એકમાત્ર અથવા મહત્વપૂર્ણ માપદંડ બનાવી શકાય નહીં. અમને એવું લાગે છે કે કરની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે, સિવાય કે તે મથકર જેવી કોઈ બાબત હોય, જેના આધાતનો વ્યાપ રાજ્યની અંદરના તમામ વ્યક્તિઓ ઉપર પડે. મકાન કર માત્ર તેઓએ જ ચૂકવવાનો હોય

છે જેઓ મકાનોના માલિક હોય, જમીન કર તેઓએ જ જેઓ જમીનો ધરાવે, અને નગરપાલિકાના કર અથવા દરો તેઓ ઉપર લાગુ પડશે જેઓ નગરપાલિકાની હદમાં મિલકતો ધરાવે છે. જેમની પાસે નગરપાલિકાની હદમાં મકાન, જમીન અથવા મિલકતો નથી, તેઓએ આ કરો ચૂકવવાના નહીં થાય; છતાં પણ આ પ્રકારના આક્ષેપણો કરની શ્રેણીમાં આવે છે અને કોઈ એવું કહી શકે નહીં કે આ લોકો માટે જમીન અથવા મકાન અથવા નિર્દિષ્ટ પ્રકારની મિલકતો રાખવી એ તેમની પસંદગીની બાબત છે, તેથી તેમના ઉપર કર ચૂકવવાની કોઈ બાધ્યતા જ નથી. બાધ્યતાનું તત્ત્વ એમાં રહેલું છે કે વ્યક્તિની અનિચ્છા અથવા સંમતિના અભાવ છતાં કાયદા દ્વારા તેની સામે ચુકવણી અમલમાં મૂકી શકાય છે; અને આ તત્ત્વ કરમાં પણ છે અને ફીમાં પણ છે. નિશ્ચિતપણે, કેટલાક કેસોમાં કોઈ વ્યક્તિ સેવા પ્રાપ્તકર્તાની શ્રેણીમાં આવશે કે નહીં તે તેની પસંદગીનો વિષય હોઈ શકે; પરંતુ માત્ર એથી જ આ પ્રકારના આક્ષેપણ માટે કોઈ મુખ્ય કસોટી ઊભી થતી નથી, જેને માપદંડ તરીકે સ્વીકારી શકાય. કર અને ફી વચ્ચેનો ભેદ મુખ્યત્વે એ હકીકતમાં રહેલો છે કે કર એક સામાન્ય ભારના હિસ્સા તરીકે વસૂલવામાં આવે છે, જ્યારે ફી કોઈ વિશેષ લાભ અથવા અધિકાર માટેની ચુકવણી છે. ફી દ્વારા એક વિશેષ પાત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે, યદ્યપિ વિશેષ લાભ, જેમ કે દસ્તાવેજોના નોંધણી શુલ્ક અથવા લગ્ન લાઇસન્સના કેસમાં, જાહેર હિતમાં નિયમન કરવાના પ્રાથમિક હેતુની સરખામણીએ ગૌણ હોય છે. જાહેર હિત તમામ આક્ષેપણોના આધારે રહેલું જણાય છે, પરંતુ ફીમાં તે કોઈ એવો વિશેષ લાભ છે જે વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થાય છે. સેલિગમેન કહે છે તેમ, ફીના કેસમાં

વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થતો વિશેષ લાભ જ ચુકવણીનું કારણ બને છે; જ્યારે કરના કેસમાં, જો કોઈ વિશિષ્ટ લાભ અસ્તિત્વમાં હોય તો પણ, તે રાજ્યની કાર્યવાહીનું માત્ર આડપરિણામ હોય છે.

૪૮. જો, જેમ અમે ધારણ કરીએ છીએ તેમ, ફી ને અપાતી સેવાઓ બદલના કોઈ પ્રકારના પ્રતિફળ અથવા પ્રતિસાદ તરીકે માનવામાં આવે, તો એ એકદમ આવશ્યક છે કે ફીનો આરોપ, વિધાયકીય જોગવાઈના સ્વરૂપ પરથી જ, સેવાઓ પૂરી પાડવામાં સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચ સાથે સહસંબંધ હોવો જોઈએ. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૧૦ માં દર્શાવ્યા મુજબ, સામાન્ય રીતે એવા બે વર્ગના કેસો હોય છે જેમાં સરકાર વ્યક્તિઓ ઉપર ફી લાદે છે. કેસોના પ્રથમ વર્ગમાં, સરકાર માત્ર કોઈ વ્યક્તિને એવું કંઈક કરવા માટે પરવાનગી અથવા વિશેષાધિકાર આપે છે, જે અન્યથા તે વ્યક્તિ કરવા સક્ષમ ન હોત, અને પ્રદાન કરાયેલા તે વિશેષાધિકારના બદલામાં તે વ્યક્તિ પાસેથી ભારે અથવા મર્યાદિત ફી વસૂલ કરે છે.; આવા પ્રકારના કેસોનું સૌથી સામાન્ય દૃષ્ટાંત મોટર વાહનો માટેની લાઈસન્સ ફી દ્વારા મળે છે. અહીં, લાઈસન્સ આપવા માટે કચેરી અથવા બ્યુરો જાળવવામાં સરકાર દ્વારા થયેલો ખર્ચ બહુ નાનો હોઈ શકે છે અને જે આરોપ લાદવામાં આવે છે તેની રકમ વાસ્તવમાં સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચના આધારે નહીં પરંતુ વ્યક્તિને મળતા લાભના આધારે નિર્ધારિત થાય છે. આવા કેસોમાં, જાહેર નાણાશાસ્ત્રના તમામ લેખકોના મતે, કરનો તત્ત્વ પ્રાબલ્ય ધરાવે છે, અને જો લાઈસન્સ ધારકો દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી રકમ રસ્તાઓના જતન

તથા સામાન્ય જાહેર ઉપયોગિતાની અન્ય બાબતો માટે વપરાતી હોય, તો લાઈસન્સ ફી ને કર તરીકે જ માનવી પડે.

૪૯. કેસોની બીજી શ્રેણીમાં, સરકાર વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કંઈક હકારાત્મક કાર્ય કરે છે અને તે માટે લેવામાં આવતી રકમ કરાયેલ કાર્ય અથવા પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓના પ્રતિફળરૂપે લેવામાં આવે છે. જો આ રીતે ચૂકવાયેલી રકમ ખાસ કરીને આવા કાર્યના નિર્વહ માટે અલગ રાખવામાં આવે અને તે સામાન્ય જનતાના હિત માટેની જાહેર આવકમાં વિલીન ન કરવામાં આવે, તો તેને કર તરીકે નહીં પરંતુ ફી તરીકે ગણવામાં આવી શકે. વાસ્તવમાં કર અને ફી વચ્ચે કોઈ સર્વસામાન્ય પ્રકારનો ભેદ નથી અને સેલિગમેન દ્વારા જણાવ્યા મુજબ, રાજ્યની કરારોપણ સત્તા ત્રણ અલગ સ્વરૂપોમાં પ્રગટ થઈ શકે છે, જેને અનુક્રમે વિશેષ આકારણીઓ, ફી અને કર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

૫૦. અમારી સંવિધાને, વિધાનકાર્યના હેતુઓ માટે, કર અને ફી વચ્ચે ભેદ કર્યો છે અને જ્યારે વિવિધ પ્રકારના કરો અંગે વિધાન યાદીઓમાં વિવિધ પ્રવેશો છે, ત્યારે ત્રણેય યાદીઓમાંની દરેકના અંતે ફી સંબંધિત એક પ્રવેશ છે, જે તેમાં સમાવેશ પામેલી કોઈપણ બાબત અંગે વસૂલ કરી શકાય તેવી છે. તેનો અર્થ એવો જણાય છે કે ફીનો વિશેષ સંબંધ આવી કોઈપણ બાબતો અંગે હાથ ધરવામાં આવેલી શાસકીય કાર્યવાહી સાથે છે.

૫૧. મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬માં સ્પષ્ટપણે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે સરકાર દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી સેવાઓના સંદર્ભમાં ફાળો વસૂલવામાં આવે છે; એટલા અંશે તે ફી જેવો દેખાય છે. સાચું છે કે ધાર્મિક સંસ્થાઓ એવી સેવાઓ તેઓને આપવામાં આવે તેવી ઈચ્છા રાખતી નથી અને શક્ય છે કે તેઓ રાજ્યના હસ્તક્ષેપને કોઈ લાભ તરીકે જ ગણતી ન હોય. તેમ છતાં, અમે વિદ્વાન એટર્ની-જનરલ સાથે સહમત છીએ કે રાજ્યની આજકાલની સંકલ્પનામાં એવું કહી શકાય નહીં કે રાજ્ય દ્વારા સેવાઓ માત્ર તેઓ જ માગે ત્યારે જ પૂરી પાડી શકાય કે જેઓને આવી સેવાઓની જરૂર હોય. જો જનહિતના વિશાળ હિતમાં રાજ્ય એવો વિચાર કરે કે કેટલાક નિશ્ચિત લોકો માટે કોઈ વિશેષ સેવા કરવી ઈચ્છનીય છે, તો તે લોકોએ આવી સેવાઓ સ્વીકારવી જ પડે, ભલે તેઓ તૈયાર હોય કે ન હોય. તેમ છતાં, નોંધવા જેવું છે કે અધિનિયમની કલમ ૭૬ હેઠળ જે ફાળો વસૂલવામાં આવ્યો છે તે કોઈ ખાસ ધાર્મિક સંસ્થાને મળેલો માનવામાં આવતો લાભ કેટલો છે તેના આધારે નહીં પરંતુ ચૂકવનારની ક્ષમતા પર આધારિત કરવામાં આવ્યો છે. વધુમાં, નીચા આવકવર્ગ હેઠળ આવતી અને વાર્ષિક રૂપિયા ૧,૦૦૦થી ઓછી આવક ધરાવતી સંસ્થાઓને કલમના ઉપબંધ (૨) હેઠળ વધારાના શુલ્કો ચૂકવવાની જવાબદારીમાંથી બહાર રાખવામાં આવી છે. આ નિઃસંદેહ 'કર'ની કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ છે અને આ લાદણી આવકવેરા સાથે ઘનિષ્ઠ સમાનતા ધરાવે છે. પરંતુ વર્તમાન કેસમાં ફીની સંકલ્પનાને નકારી કાઢતું મુખ્ય તથ્ય એ છે કે ફાળાની વસૂલાતથી એકત્ર થયેલ રકમ સરકારને સેવાઓ બજાવવામાં થતા ખર્ચને પૂરવા માટે અલગથી નિર્ધારિત અથવા નિશ્ચિત કરવામાં આવી નથી. બધી

વસૂલાત રાજ્યની સંકલિત નિધિમાં જતી રહે છે અને તમામ ખર્ચો આ વસૂલાતમાંથી નહીં પરંતુ સામાન્ય આવકમાંથી, અન્ય સરકારી ખર્ચાઓના મામલામાં જેમ યોગ્ય વિનિયોગની પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે તેમ, પુરા કરવા પડે છે. માત્ર આ વાત પોતાના બળે નિશ્ચિત ન ગણાય, પરંતુ આ કેસમાં સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચ અને કલમ ૭૬ની જોગવાઈ હેઠળ ફાળાથી ઉપજાવેલી રકમ વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો સંબંધ સર્વથા ગેરહાજર છે અને આ પરિસ્થિતિઓમાં પરતફેર અથવા પ્રતિચુકવણી અથવા ક્વિડ પ્રો ક્વોની સંકલ્પનાનો આ કેસમાં કોઈ સંભવિત ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. તેથી, અમારા મત મુજબ, વડી અદાલત એ એવું ઠરાવતાં યોગ્ય હતી કે કલમ ૭૬ હેઠળ વસૂલવામાં આવેલો ફાળો કર છે, ફી નથી અને પરિણામે રાજ્ય વિધાનસભાને આ જોગવાઈ ઘડવાની સત્તા બહાર હતી.”

(૧૩) સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલેકેશન નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના નિષ્કર્ષો બંધારણીય ખંડપીઠના ચુકાદા (૭ ન્યાયાધીશો) ના વિરોધાભાસી છે, જેમાં એમ ધારણ કરવામાં આવ્યું છે કે જો લાઈસન્સધારકો દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલ રકમ રસ્તાઓના જાળવણી તથા સામાન્ય જાહેર ઉપયોગિતાના અન્ય વિષયો માટે વપરાતી હોય, તો તેનો સ્વભાવ નિયમનકારી ગણાશે. એવી પરિસ્થિતિમાં લાઈસન્સ ફી ને માત્ર કર તરીકે જ માનવામાં આવી શકે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી.

(૧૪) તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે ફી તરીકે આ વસૂલાતને ન્યાયસંગત ઠરાવવા માટે સામાવાળા દ્વારા સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલકેશન નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા ઉપર મૂકાયેલ આધાર નિરાધાર છે, કારણ કે ઉક્ત ચુકાદો કમિશનર, હિન્દુ રિલિજિયસ એન્ડોમેન્ટ્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના વિરુદ્ધ હોવાથી ‘પેર ઇન્ક્યુરિયમ’ છે અને વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો હવે સર્વસંમતિથી લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૩૩૧ ઓફ ૨૦૦૬ ના ચુકાદાથી બદલાઈ ગયો છે.

(૧૫) કલકત્તા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન એન્ડ અર્ટર્સ વિ. શ્રેય મર્કેન્ટાઇલ (પી) લિ., એન્ડ અર્ટર્સના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર પણ નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી, જે (૨૦૦૫) ૪ એસસીસી ૨૪૫ માં અહેવાલિત છે, જેમાં કલકત્તા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૯ (૨૦મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૯ ના સુધારા મુજબ) ની જોગવાઈઓ હેઠળ વસૂલ કરવામાં આવતી નામફેરફાર ફી અંગે નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:—

“૧૪. વર્ક્સ એન્ડ ફેઝેસ, પરમનેન્ટ એડિશન, ખંડ ૪૧, પાનું ૨૩૦ મુજબ, જો કોઈ પ્રભાર અથવા ફી આવક ઊભી કરવાના હેતુસર કરાધિકાર હેઠળ વસૂલ કરવામાં આવે, તો તે “કર” છે. તેવી જ રીતે, “નિયમન અને નિયંત્રણ” ના મુખ્ય હેતુ માટે ફી લાદવામાં આવે, તો તે “પોલીસ સત્તા” ના ઉપયોગમાં હોવાને કારણે તેને ફી તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય; પરંતુ જો આવક મેળવવી મુખ્ય હેતુ હોય અને

નિયમન માત્ર અનુસંગિક હોય, તો તેવી લાદણી "કર" ગણાય. કર એ જાહેર અથવા શાસકીય હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાય તેવી આવક ઊભી કરવા માટે વિધાનસભા મુજબ અપેક્ષિત બલજબરીપૂર્વકનું યોગદાન છે, અને જાહેર અધિકારીએ પ્રદાન કરેલા કોઈ વિશેષ અધિકાર અથવા સેવા માટેના પ્રતિફળરૂપે કરવામાં આવેલ ચુકવણી નથી; તેવા કિસ્સામાં તે "ફી" ગણાય. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, "કરો" એ શાસકીય કાર્યોના ખર્ચની ભરપાઈ કરવા માટે લાદવામાં આવતા નાણાકીય સ્વરૂપના બોજ છે, જ્યારે પ્રભાર "ફી" ત્યારે ગણાય છે જ્યારે તે કોઈ વ્યક્તિ ઉપર તેના હિસાબે પ્રદાન કરાયેલી ચોક્કસ સેવાઓનો ખર્ચ પૂરવા માટે લાદવામાં આવે. એક્સ એક્સ એક્સ

૧૮. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને વર્તમાન કેસમાં લાગુ કરતાં, અમે કલમ ૨૮ અને ૩૦માં નિગમના ફરજિયાત તથા વૈકલ્પિક કાર્યોની ગણના જોવા મળે છે, જેઓ હેઠળ દરદાતાઓને નાગરિક સેવાઓ પ્રદાન કરવામાં આવે છે અને જેના માટે અધિનિયમની કલમ ૧૭૦માં દર્શાવ્યા મુજબ કર વસૂલ કરી શકાય છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમનો સંપૂર્ણ ભાગ-૪ માત્ર કરની વસૂલાત વિશે જ નહીં, પરંતુ આકારણી, મૂલ્યાંકન, વસૂલાત અને કરની ઉઘરાણી વિશે પણ વ્યવહાર કરે છે. રિટર્ન દાખલ કરવાની, વાંધા રજૂ કરવાની તથા નોંધપોથી અને મિલ્કતોના નિરીક્ષણની સમગ્ર યાંત્રિક વ્યવસ્થા તે ભાગ હેઠળ આવે છે જે કરપ્રણાલી સાથે સંબંધિત છે. આકારણી પુસ્તકો, વાર્ષિક અહેવાલો, મૂલ્યાંકન અહેવાલો વગેરેનું સંધારણ પણ તે ભાગ હેઠળ આવે છે જે કરપ્રણાલી સાથે

સંબંધિત છે. હસ્તાંતરણની નોટિસ વિશેની કલમ-૧૮૩ પણ એ જ ભાગ હેઠળ આવે છે. સત્ય એ છે કે કલમ ૧૮૩(પ) હેઠળ નિયમનો મુજબ નામફેરફાર માટે ફી ચૂકવવાની હોય છે, છતાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ, આવા પ્રભારનો મુખ્ય હેતુ આવકમાં વધારો કરવાનો છે અને આવા પ્રભારની વસૂલાતને નિયમનાત્મક ઉપાયનો ભાગ ગણાવી શકાય નહીં. વધુમાં, નિયમનો હેઠળ નિગમે ફી નિર્ધારિત કરતી વખતે મૂલ્યઆધારિત ધોરણે ફી વસૂલ કરી છે, જે એ દર્શાવતું વધુ એક પરિસ્થિતિજન્ય કારણ છે કે વિવાદિત વસૂલાતનો સ્વભાવ કરનો છે અને ફીનો નથી. વધુમાં, વસૂલાતનું પરિમાણ પણ દર્શાવે છે કે તે કર છે અને ફી નથી. અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ અને વિવાદિત નિયમનોના વિશ્લેષણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વિવાદિત વસૂલાત મુખ્યત્વે આવકમાં વધારો કરવા માટે ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ કરારોપણની સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવી છે અને નિયમનાત્મક ઉપાયના ભાગરૂપે નથી. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, નામફેરફારનો હેતુ નિગમની નોંધપોથીમાં હસ્તાંતરણની નોંધણી કરવાનો છે, જેનાથી નિગમને વર્તમાન દરદાતાઓ પાસેથી કર ઉઘરાવવામાં મદદ મળશે. તેથી, જેને કાયદેસર રીતે કર ચૂકવવા માટે પ્રાથમિક રીતે જવાબદાર વ્યક્તિના નામમાં જો કોઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની જાણ નિગમને કરવાની જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે, તેવા હસ્તાંતરણગ્રાહકને કોઈ વિશેષ લાભ થતો નથી.

(૧૬) ત્યારબાદ, સેકન્ડરાબાદ હૈદરાબાદ હોટેલ ઓનર્સ' એસોસિએશન અને અન્ય વિ. હૈદરાબાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, હૈદરાબાદ અને અન્યના નિર્ણય

પર આધાર મુકવામાં આવ્યો, જે (૧૯૯૯) ૨ એસ.સી.સી. ૨૭૪ માં અહેવાલિત છે, તે દર્શાવવા માટે કે વસુલાત કર છે કે “ફી” તે નક્કી કરવાની બાબતમાં વર્તમાન પ્રવૃત્તિ શું છે અને વિશેષ કરીને ઉક્ત ચુકાદાના અનુરુદ્ધેને અનુસરીને, જે આ પ્રમાણે વાંચાય છે:

“૯. અત્યાર સુધીમાં આ બાબત સારી રીતે સ્થિર થયેલ છે કે લાઈસન્સ ફી નિયમનકારી અથવા પ્રતિપૂર્તિકારક એમ બેમાંથી કોઈ એક હોઈ શકે છે. જ્યારે નિશ્ચિત સેવાઓ પ્રદાન કરવા બદલ ફી વસૂલવામાં આવે છે, ત્યારે પ્રદાન કરાયેલ સેવા અને વસૂલ કરાયેલ ફી વચ્ચે ક્લિપ પ્રો ક્વોનો એક નિશ્ચિત તત્ત્વ હોવું આવશ્યક છે, જેથી લાઈસન્સ ફી તે સેવા પ્રદાન કરવાની કિંમતને અનુરૂપ હોય, જોકે ચોક્કસ અંકગણિત સમકક્ષતા અપેક્ષિત નથી. જોકે, વસૂલ કરી શકાય તેવી ફીનો આ એકમાત્ર પ્રકાર નથી. જ્યાં લાઈસન્સ આપવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓનું નિયમન અથવા નિયંત્રણ કરવું આવશ્યક હોય, ત્યાં લાઈસન્સ ફી નિયમનકારી પણ હોઈ શકે છે. એવી પ્રવૃત્તિના નિયમન માટે વસૂલવામાં આવતી ફી, ભલે કોઈ સેવા પ્રદાન કરવામાં આવી ન હોય, તો પણ તેને માન્ય રીતે ફી તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય અને તે કર ગણાશે નહીં. આવી ફીના આદાય માટે ક્લિપ પ્રો ક્વોનું તત્ત્વ આવશ્યક નથી, જોકે આવી ફી અતિશય હોઈ શકતી નથી. એક્સ એક્સ એક્સ ([૧૯૬૫] ૨ એસ.સી.આર. ૪૭૭ પૃષ્ઠ ૪૮૩ પર), આ અદાલતે, ફી અને કર વચ્ચે ભેદ દર્શાવતી બંધારણીય જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, આગળ એમ પણ જણાવ્યું હતું કે આપણા બંધારણમાં લાઈસન્સ માટેની

ફી અને પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટેની ફી, આદાયના અલગ પ્રકારો તરીકે કલ્પાયેલ છે. પહેલો પ્રકાર પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટેની ફી હોવાનો આશય નથી. આ બાબતના વિચારથી અને જ્યાં બંને શબ્દોનો ઉપયોગ થયો છે, તે દ્વારા એ સૂચવવામાં આવ્યું છે કે બંને એકસરખા નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટેની ફી અને જે નિયમનકારી સ્વરૂપની હોય તેવી ફી વચ્ચે ભેદ કરવામાં આવ્યો હતો. ૩૨૪), ઓમ પારકાશ અગરવાલ વિગેરે વિ. ગિરી રાજ કિશોરી અને અન્ય વિગેરે ([૧૯૮૬] ૧ એસ.સી.આર. પૃષ્ઠ ૩૩૯ થી ૪૦૦ પર) માં અદાલતે પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટે વસૂલવામાં આવેલી ફી પર વિચાર કર્યો હતો. આ તમામ કેસોમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે જ્યારે પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટે ફી વસૂલવામાં આવે છે, ત્યારે ક્વિડ પ્રો ક્વોનું તત્ત્વ આવશ્યક બને છે અને એવી સેવા પ્રદાન કરવાની કિંમત અને વસૂલવામાં આવેલી ફી વચ્ચે સામાન્ય સ્વરૂપનો સહસંબંધ હોવો જોઈએ. આ સંદર્ભમાં અન્ય અનેક નિર્ણયોનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટેની ફી સંબંધિત સ્થિતિ .([૧૯૯૫] ૧ એસ.સી.સી. ૬૫૫ માં

૧૨. જોકે, વર્તમાન મામલામાં વસૂલ કરવામાં આવતી ફી માત્ર પ્રદાન કરાયેલ સેવાઓ માટે જ નથી, પરંતુ તેમાં પરવાનાધારકોની પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરવા અને તેઓ પરવાનાની શરતો અને નિયમોનું પાલન કરે છે તેની ખાતરી કરવા હેતુસર લાદવામાં આવતી નિયમનકારી ફીનો પણ નોંધપાત્ર અંશ સમાવેશ પામે છે. આવી નિયમનકારી ફી અંગે, આ અદાલતે વામ ઓર્ગેનિક કેમિકલ્સ લિ. અને

અન્ય વગેરે વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વગેરે. ([૧૯૯૭] ૨ એસ.સી.સી. ૭૧૫ પાનું ૭૨૬ પર) મામલામાં નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે નિયમનકારી ફીના મામલે કોઈ પ્રતિફળસમાનતા જરૂરી નહોતી, પરંતુ એવી ફી અતિશય ન હોવી જોઈએ. નિયમનકારી અને વળતરાત્મક વચ્ચેનો એ જ ભેદ ના મામલામાં પણ કરવામાં આવ્યો છે. ([૧૯૯૬] ૫ તેમજ

(૧૭) હરિયાણા રાજ્ય તથા અન્ય વિરુદ્ધ જિંદલ સ્ટેઈનલેસ લિ. તથા અન્યના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય, જે (૨૦૧૭) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત છે, ઉપર એ રજૂ કરવા માટે આધાર રાખવામાં આવ્યો કે કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ (ઉપરોક્ત) ના મામલામાં એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૨૮૨ માં અહેવાલિત નિર્ણય આજે પણ માન્ય કાનૂન છે, કારણ કે તેનું ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને લોકસ ક્લાસિકસ તરીકે આધારીત કરવામાં આવ્યો છે. (૧૮) ઉત્તરાખંડ રાજ્ય અને અન્ય વિરુદ્ધ કુમાઉં સ્ટોન ક્ષાર ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય, જે (૨૦૧૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૫૩૭ માં અહેવાલિત છે, ઉપર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો, જેમાં પણ સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય, એટલે કે કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ (ઉપરોક્ત), નો વ્યાપક રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને ફી તથા કરના સિદ્ધાંત માટે તેને લોકસ ક્લાસિકસ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત ચુકાદાના અનુરોધે નં. ૧૫૨ થી ૧૫૪ ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો, જે આ મુજબ છે:

“૧૫૨. હવે અમે ચોથી અને પાંચમી સુધારા નિયમો અંગે પક્ષકારોના અનુક્રમી વાદો પર વિચાર કરવા આગળ વધીએ છીએ. પ્રતિસ્પર્ધી વાદો પર વિચાર કરવા આગળ વધીએ તે પહેલાં, ફી અને કરની સંકલ્પનાનો વ્યાપક અવલોકન કરવું આવશ્યક છે. વધુમાં, નિયામક ફીની પ્રકૃતિ અને તેની આવશ્યક લાક્ષણિકતા પણ નિહાળવાની જરૂર છે.

૧૫૩. ફી અને કરની સંકલ્પના અંગેનો અધિકૃત પ્રામાણિક નિર્ણય આ અદાલતનો ધ કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડાઉમેન્ટ્સ, મદ્રાસ વિ. શ્રી લક્ષ્મીન્દ્ર તીર્થ સ્વામીયાર ઓફ શ્રી શિરૂર મઠ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ ના મામલામાં આપવામાં આવેલ ચુકાદો છે, જેમાં બી.કે. મુખર્જિયા, ન્યાયાધીશે ૭-ન્યાયાધીશોની પીઠ તરફથી પરિચ્છેદ ૪૩ અને ૪૪ માં કર અને ફીની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા કરી છે, જે નીચે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:

“૪૩. “કર” નો અર્થ શું થાય તેની એક સુવ્યવસ્થિત વ્યાખ્યા ઓસ્ટ્રેલિયાની વડી અદાલતના લેથમ સી.જે. એ મેથ્યુઝ વિ. ચિકોરી માર્કેટિંગ બોર્ડ (૬૦ સી.એલ.આર. ૨૬૩, ૨૭૬.) માં આપી છે. માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશના જણાવ્યા મુજબ, “કર” એ જાહેર હેતુઓ માટે જાહેર સત્તા દ્વારા નાણાંની કાનૂની રીતે અમલપાત્ર એવી ફરજિયાત વસૂલાત છે અને તે પ્રદાન કરેલી સેવાઓ બદલની ચુકવણી નથી”. અમારી દૃષ્ટિએ, આ વ્યાખ્યા કરના તે મૂળભૂત લક્ષણોને સ્પષ્ટ કરે છે, જે તેને આ હેઠળ સામાન્ય અર્થમાં આવરી લેવાતા અન્ય પ્રકારના આરોપણોથી ભિન્ન પાડે છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે કરવેરાનું તત્વ

બલાત્કારકતા છે, એટલે કે, તે કરદાતાની સંમતિ વિના કાયદેસરની સત્તા હેઠળ લાદવામાં આવે છે અને તેની ચૂકવણી કાયદા દ્વારા અમલમાં મુકવામાં આવે છે (વિકે લોઅર મેઈનલેન્ડ ડેરી વિ. ઓરિસ્ટલ ડેરી લિ. ૧૯૩૩ એસી ૧૬૮.).

કરની બીજી વિશેષતા એ છે કે તે જાહેર હેતુ માટે, કરચૂકવનારને અપાનાર કોઈ વિશેષ લાભના સંદર્ભ વિના, લાદવામાં આવતો ભાર છે. આ વાત એમ કહીને વ્યક્ત કરવામાં આવે છે કે કરની વસૂલાત સામાન્ય આવકના હેતુઓ માટે હોય છે, જે વસૂલ થયા પછી રાજ્યની જાહેર આવકોનો ભાગ બને છે. કારણ કે કરનો હેતુ કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિને કોઈ વિશેષ લાભ આપવાનો નથી, તેથી, જેમ કહેવાય છે તેમ, કરદાતા અને જાહેર સત્તાધિકારી વચ્ચે પ્રતિફળરૂપ પરસ્પરતા તત્વનો કોઈ અંશ હોતો નથી (જુઓ ફિન્ડલે શિર્સિસ, “સાયન્સ ઓફ પબ્લિક ફાઈનાન્સ”, ખંડ પૃ. ૨૦૩.). કરવેરાની બીજી એક વિશેષતા એ છે કે, કારણ કે તે સામાન્ય ભારનો એક ભાગ છે, તેથી કરદાતા પર લાદવામાં આવતો ભાર સામાન્ય રીતે તેની ચૂકવણી કરવાની ક્ષમતા પર આધારિત રહે છે.

જ. હવે ફી અંગે આવતાં, ‘ફી’ સામાન્ય રીતે એવી વિશેષ સેવા બદલ વસૂલવામાં આવતો પ્રભાર તરીકે વ્યાખ્યાયિત થાય છે, જે કોઈ શાસકીય એજન્સી દ્વારા વ્યક્તિઓને પ્રદાન કરવામાં આવે છે. વસૂલવામાં આવતી ફીની રકમ સેવા પ્રદાન કરવામાં સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચના આધારે નક્કી થવી જોઈએ, જોકે અનેક કેસોમાં ખર્ચનું મૂલ્યાંકન મનસ્વી રીતે કરવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે, ફીઓ સમાન હોય છે અને ચૂકવણી કરવાની વિવિધ

પ્રાપ્તિકર્તાઓની ભિન્ન ક્ષમતાનો હિસાબ લેવામાં આવતો નથી (વિડે: લુટ્ઝ, “પબ્લિક ફાઇનાન્સ” પૃષ્ઠ ૨૧૫). નિઃસંદેહ આ તેની કેટલીક સામાન્ય લાક્ષણિકતાઓ છે, પરંતુ ફીના વિવિધ પ્રકારો હોઈ શકે હોવાથી, એવી કોઈ વ્યાખ્યા ઘડવી શક્ય નથી કે જે તમામ કેસોમાં લાગુ પડી શકે.”

૧૫૪. આગળ, કર અને ફી વચ્ચેના ભેદ અંગે અનુરોધેદ ૪૫ અને ૪૬ માં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું હતું:

“૪૫... કર અને ફી વચ્ચેનો ભેદ મુખ્યત્વે એ તથ્યમાં નિર્ધારિત છે કે કર સામાન્ય બોજાના એક ભાગ તરીકે લાદવામાં આવે છે, જ્યારે ફી કોઈ વિશેષ લાભ અથવા વિશેષ અધિકાર માટેની ચૂકવણી છે. ફી કોઈ વિશેષ સક્ષમતા પ્રદાન કરે છે, જોકે વિશેષ લાભ, જેમ કે ઉદાહરણરૂપે દસ્તાવેજોના નોંધણીશુલ્ક અથવા લગ્ન પરવાનગીઓના કેસમાં, જાહેર હિતમાં નિયમનના મુખ્ય હેતુની સરખામણીમાં ગોણા હોય છે (જુઓ ફિન્ડલે શિરાસ, “સાયન્સ ઓફ પબ્લિક ફાઇનાન્સ”, ખંડ ૧, પૃષ્ઠ ૨૦૨.). જાહેર હિત તમામ પ્રકારના આક્ષેપોના પાયા પર હોવાનું જણાય છે, પરંતુ ફીમાં તે કોઈક વિશેષ લાભ હોય છે જે વ્યક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. સેલિગમેન કહે છે તેમ, ફીના કેસમાં વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થતો વિશેષ લાભ જ ચૂકવણીનું કારણ બને છે; જ્યારે કરના કેસમાં, જો કોઈ વિશિષ્ટ લાભ અસ્તિત્વમાં હોય તો પણ, તે રાજ્યની કાર્યવાહીનું આકસ્મિક પરિણામ માત્ર હોય છે (જુઓ સેલિગમેનના “એસેઝ ઓન ટેક્ષેશન”, પૃષ્ઠ ૪૦૮.).

૪૬. જો, જેમ અમે ઠરાવીએ છીએ, ફી ને આપવામાં આવેલી સેવાઓના પ્રતિફળ અથવા પ્રતિફળસ્વરૂપ પરિગણના તરીકે જોવામાં આવે, તો એ સર્વથા આવશ્યક છે કે ફીનો આકાર ધારાસભ્ય જોગવાઈના મુખપૃષ્ઠ પરથી જ સરકાર દ્વારા સેવાઓ આપવામાં થયેલા ખર્ચ સાથે અનુસંગિત હોવાનું દેખાવું જોઈએ. બંધારણની કલમ ૧૧૦ માં દર્શાવ્યા મુજબ, સામાન્ય રીતે એવા બે વર્ગના કેસો હોય છે જેમાં સરકાર વ્યક્તિઓ ઉપર 'ફી' લાદે છે. કેસોના પ્રથમ વર્ગમાં, સરકાર માત્ર કોઈ વ્યક્તિને કંઈક કરવા માટે પરવાનગી અથવા વિશેષાધિકાર આપે છે, જે અન્યથા તે વ્યક્તિ કરવા માટે સક્ષમ ન હોત, અને આપવામાં આવેલ વિશેષાધિકારના બદલામાં તે વ્યક્તિ પાસેથી ભારે કે મધ્યમ ફી વસૂલે છે. આવા પ્રકારના કેસોનું સૌથી સામાન્ય ઉદાહરણ મોટર વાહનો માટેની લાઈસન્સ ફી છે. અહીં લાઈસન્સ મંજૂર કરવા માટે કચેરી અથવા બ્યુરો જાળવવામાં સરકારને થતો ખર્ચ ખૂબ જ નાનો હોઈ શકે છે અને જે આકાર વસૂલવામાં આવે છે તે વાસ્તવમાં સરકારને થયેલા ખર્ચના આધાર પર નહીં પરંતુ વ્યક્તિને મળતા લાભના આધાર પર હોય છે. આવા કેસોમાં, જાહેર નાણાશાસ્ત્રના તમામ લેખકો મુજબ, કરનું તત્ત્વ પ્રબળ હોય છે (જુઓ સેલિગમેનના એસેઝ ઓન ટેક્સેશન, પૃષ્ઠ ૪૦૯.), અને જો લાઈસન્સધારકો દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલ રકમ રસ્તાઓના જતન તથા અન્ય સામાન્ય જાહેર ઉપયોગિતાના કાર્યો માટે વપરાતી હોય, તો લાઈસન્સ ફી ને કર તરીકે જ ગણવી પડે. ”

(૧૯) ત્યારબાદ, ભારતના બંધારણની ૭મી અનુસૂચિની યાદી-૨ની પ્રવેશ નં. ૬૬ સંબંધે કરાયેલ રજૂઆતના સમર્થનમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અમદાવાદ અર્બન ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી વિ. શરદકુમાર જયંતિકુમાર પાસાવાલા અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૨) એસ.સી. ૨૦૩૮ માં અહેવાલિત મામલામાં આપેલા નિર્ણય પર નિર્ભરતા રાખવામાં આવી, જે ઉક્ત યાદીમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ વિષય સંબંધિત ફી વિષે છે, પરંતુ કોઈપણ અદાલતમાં વસૂલ કરવામાં આવતી કોઈપણ ફીને તેમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ નથી, જ્યારે તે અનુસૂચિની યાદી-૨ની પ્રવેશ નં. ૫ ગામના વહીવટમાં સ્થાનિક સ્વશાસનના હેતુ માટે ભારતના બંધારણ તથા ટ્રસ્ટ અને અન્ય સ્થાનિક સત્તાધિકારીઓની સત્તાને સંદર્ભિત કરે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:-

“૩. ગુજરાતની વડી અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે બંધારણની ૭મી અનુસૂચિની યાદી ૧૧ની પ્રવેશ ૬૬માં ઉક્ત યાદીમાં દર્શાવેલ કોઈપણ વિષય સંદર્ભે ફીનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ કોઈપણ અદાલતમાં લેવામાં આવતી કોઈ ફીનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી. તે અનુસૂચિની યાદી ૧૧ની પ્રવેશ ૫માં સ્થાનિક સ્વશાસન અથવા ગામ વહીવટના હેતુસર ઈમ્પ્રૂવમેન્ટ ટ્રસ્ટ તથા અન્ય સ્થાનિક સત્તાધિકારીઓની રચના અને સત્તાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વડી અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે પ્રવેશ ૬૬ હેઠળ રાજ્ય વિધાનમંડળને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૩૧ હેઠળ રચાયેલ વિકાસ પ્રાધિકરણ દ્વારા લાદવામાં આવનાર ફી બાબતે જોગવાઈઓ કરવાની વિધાનક્ષમતા છે. તેમ છતાં, વડી

અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે માત્ર એટલા માટે કે રાજ્ય સરકારને શહેરી વિકાસ પ્રાધિકરણ માટે ફી વસૂલ કરવાની વિધાનક્ષમતા છે, તેથી એવું કહી શકાય નહીં કે પડકારવામાં આવેલ નિયમનો હેઠળ વિકાસ પ્રાધિકરણ દ્વારા વિકાસ ફીની માંગણીઓ અને/અથવા તે લાદવું કાનૂની અને માન્ય છે. વડી અદાલતે સૂચવ્યું છે કે ટાઉન પ્લાનિંગ અધિનિયમ હેઠળ વિકાસ પ્રાધિકરણને આવી વિકાસ ફી લાદવા માટે વિશિષ્ટ સત્તા આપવામાં આવી છે કે નહીં તે જોવું જરૂરી છે. ટાઉન પ્લાનિંગ અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પરીક્ષણ કર્યા પછી, વડી અદાલત આ નિષ્કર્ષે આવી છે કે વિકાસ પ્રાધિકરણને, અથવા હકીકતમાં કહીએ તો અધિનિયમ હેઠળની કોઈપણ અન્ય સત્તાને, બેટરમેન્ટ અથવા વિકાસ ફી વસૂલ કરવાની સત્તા સોંપવામાં આવી નથી.

જ. વડી અદાલતે આ અદાલતના હિંગિર રામપુર કોલ કો. લિ. વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૪૫૯ અને શ્રી જગન્નાથ રામાનુજ દાસ વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૪૦૦નાં નિર્ણયોને સંદર્ભિત કર્યા છે. આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે કર અને ફી વચ્ચે કોઈ જાતીય ભેદ નથી, કારણ કે એક અર્થમાં બન્ને જાહેર સત્તા દ્વારા નાણાંની ફરજિયાત વસૂલાત છે, પરંતુ જાહેર હેતુ માટે લાદવામાં આવેલા કરના બદલે કોઈ સેવા આપવી જરૂરી નથી. જોકે, ફી મૂળભૂત રીતે આપવામાં આવેલી સેવાઓ માટે વસૂલવામાં આવે છે અને તેથી ફી ચૂકવનાર વ્યક્તિ અને તે લાદનાર જાહેર સત્તા વચ્ચે પ્રત્યુપકારનું એક તત્ત્વ રહેલું હોય છે. વધુમાં એવું

પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે પણ કોઈ નાગરિક પાસેથી કોઈ નાણાંની ફરજિયાત વસૂલાત કરવામાં આવે, ત્યારે એવો કર અને/અથવા ફી લાદવા માટે વિશિષ્ટ જોગવાઈ હોવી જ જોઈએ. ફરજિયાત ચુકવણી લાદવા અંગે કોઈ અનુમાનને સ્થાન નથી. જ્યારે પણ કોઈ નાગરિક પાસેથી નાણાંની ફરજિયાત વસૂલાત કરવામાં આવે, ત્યારે તેમાં કંઈ ઉમેરવાનું નથી અને કંઈ અભિપ્રેત માનવાનું નથી. વપરાયેલી ભાષાને નિષ્પક્ષ રીતે જોવી જોઈએ. વડી અદાલતે આ અદાલતના દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પન. વિ./સ. મોહદ. યાસીન, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ એસ.સી. ૬૧૭ કેસના બીજા એક નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ લીધો છે, જેમાં કર અને કરનું સ્વરૂપ ધારણ કરતી ફી તરીકેની ફરજિયાત વસૂલાતના સ્વભાવને ફરીથી દોહરાવવામાં આવ્યો છે અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કર અને ફી વચ્ચે કોઈ જાતીય ભેદ નથી, જોકે વ્યાપક રીતે કર એ કરદાતાઓના વર્ગોને કોઈ વિશેષ લાભ આપવાનો વાચદો કર્યા વિના સામાન્ય ભારના એક ભાગરૂપે થતી ફરજિયાત વસૂલાત છે, જ્યારે ફી એ આપવામાં આવેલી સેવાઓ, પ્રદાન કરાયેલા લાભ અથવા અપાયેલ અધિકાર માટેની ચુકવણી છે. વડી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે ફી લાદવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ નથી અને રાજ્ય સરકારે વિકાસ માટે ફી લાદવાની એવી કોઈ સત્તા વિકાસ સત્તામંડળને સોંપી નથી, તેથી આવી ફી લાદવા માટે ઘડાયેલા નિયમનો અને તે માટે કરવામાં આવેલી માંગણીઓ સંપૂર્ણપણે સત્તાવિહીણી અને ગેરકાયદેસર છે. એક્સએક્સએક્સ

૭. શ્રી ગોસ્વામી દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા દલીલો પર અમે ગંભીરતાપૂર્વક વિચારણા કર્યા બાદ, અમને એવું જણાય છે કે રાજસ્વ સંબંધિત બાબતમાં, સ્પષ્ટ જોગવાઈના અભાવે પણ પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી કર અથવા ફી લાદી શકે એવું માનવું યોગ્ય નહીં ઠરે. અમારા મતે, પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારી દ્વારા કર અને/અથવા ફી લાદવાની આવી સત્તા અત્યંત નિશ્ચિત અને સ્પષ્ટ હોવી આવશ્યક છે અને આવા કર અથવા ફી લાદવા બાબતે ગૃહિત સત્તા માટે કોઈ અવકાશ નથી. અમને એવું જણાય છે કે પ્રત્યાયોજિત સત્તાધિકારીએ અધિનિયમ હેઠળ તેને પ્રત્યાયોજિત કરાયેલી સત્તાની મર્યાદાઓમાં કડકપણે કાર્ય કરવું જોઈએ અને રાજસ્વ સત્તાના ઉપયોગના પ્રશ્નમાં ગૃહિત આશયના સિદ્ધાંત અથવા આડકતરી તથા આનુષંગિક સત્તાની સંકલ્પના લાગુ કરવી યોગ્ય નહીં ઠરે. ડિસ્ટ્રિક્ટ કાઉન્સિલ ઓફ જોવાઈ, (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ એસ.સી. ૧૯૩૦) ના મામલાના હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. ઓટોનોમસ જૈન્ટિયા હિલ્સ ડિસ્ટ્રિક્ટ્સ દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ બંધારણીય જોગવાઈઓ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે અને તે કેસની વિશિષ્ટ હકીકતોમાં, આ અદાલતે સૂચવ્યું હતું કે સ્વાયત્ત જિલ્લામાં ચોક્કસ હેતુ માટે વાજબી ફીની વસૂલાત ન્યાયસંગત હતી અને આવી સત્તા ગૃહિત હતી. ઉક્ત નિર્ણયને આ કેસના હકીકતો પર લાગુ કરી શકાશે નહીં અથવા એવું માનવું જોઈએ નહીં કે તેમાં કોઈ એવો કાનૂની સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત થયો છે કે કર અથવા ફી લાદવાના મામલાઓમાં, જ્યારે ફી અથવા કર લાદવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ ન હોય ત્યારે આવશ્યક આશયનો પ્રશ્ન તપાસી શકાય. ખરગ્રામ પંચાયત સમિતિના કેસમાં આપેલ અન્ય નિર્ણય,

(૧૯૮૭ (૩) એસ.સી.સી. ૮૨), પણ વહીવટી કાનૂનના ક્ષેત્રમાં આડકતરી અને પરિણામસ્વરૂપ સત્તાના ઉપયોગ સાથે સંબંધિત છે અને તે કર તથા ફી લાદવાની સત્તા સાથે સંબંધિત નથી.

૮. વડી અદાલતે આ અદાલતના હિંગિરના કેસ, (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૪૫૯) અને જગન્નાથ રામાનુજના કેસ, (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૪૦૦) તથા દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના કેસ (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ એસ.સી. ૬૧૭) (ઉપરોક્ત) માં આપવામાં આવેલા નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ અદાલતે સતત એવું ઠરાવ્યું છે કે જ્યારે પણ કોઈ રકમની ફરજિયાત વસૂલાત થતી હોય ત્યારે તે માટે વિશિષ્ટ જોગવાઈ હોવી આવશ્યક છે અને અનુમાનને કોઈ સ્થાન નથી. તેમાં કંઈ વાંચી ઉમેરવાનું નથી અને કંઈ અભિપ્રેત માનવાનું નથી, અને ઉપયોગમાં લેવાયેલી ભાષા તરફ નિષ્પક્ષ રીતે જોવું જોઈએ. તેથી, અમે શ્રી ગોસ્વામીની દલીલ સ્વીકારી શકતા નથી. અનુસરે, વડી અદાલતના આક્ષેપિત નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી. તેથી, અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કર્યા વિના નામંજૂર કરવામાં આવે છે.”

(૨૦) ઉપરોક્ત નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યા બાદ, અરજદારો તરફથી વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી જોશીએ સંક્ષેપમાં રજૂ કર્યું હતું કે, ફીની આડમાં કર લાદવો મનસ્વી અને અવિવેકી છે અને તેથી, તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૪૩ક્ષનું નીચે મુજબ ઉલ્લંઘન કરે છે :—

(એ) એ.એમ.સી.એ ક્ષેત્રવાર અલગ-અલગ ફી નિશ્ચિત કરી છે, જે જો નિયમનકારી હોય, તો તે એક્સરસી હોવી જોઈએ.

(બી) વધારો કરવા માટે આપેલ આધાર એવો છે કે એ.એમ.સી.ને ટેન્ડર સાઈટો માટે વધુ દરો મળે છે અને લાઈસન્સ ફીની દરો ઘણાં ઓછા હોવાથી ખાનગી મિલ્કતો પરના હોર્ડિંગ્સ પર જાહેરાત કરાવવું જાહેરાતદાતાઓને સસ્તુ પડે છે અને તેથી તેઓ ટેન્ડરોમાં ભાગ લેતા નથી. આ કારણ પ્રત્યક્ષ દષ્ટિએ મનમાનીયુક્ત, સંપૂર્ણપણે અસંગત અને બાહ્ય છે તથા સત્તાના રંગભર્યા ઉપયોગનું ઉદાહરણ છે. એ.એમ.સી. જ્યારે ટેન્ડર સાઈટો આપે છે, ત્યારે તે પોતાની મિલ્કતો ભાડે આપે છે/પરવાનો આપે છે. એ.એમ.સી. ખાનગી મિલ્કતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ અંગેની લાઈસન્સ ફી વધારીને આવા હોર્ડિંગ્સને નિરુત્સાહિત કરી શકતી નથી. આ બંનેની કોઈ રીતે સરખામણી થઈ શકે તેમ નથી, કારણ કે અરજદારોને કોઈપણ સ્થિતિમાં માલિકોને લાઈસન્સ/ભાડાપટ્ટાની રકમ ચૂકવવાની જ રહેવાની છે.

(સી) તે ઉપરાંત, પરિશિષ્ટ-એ અને પરિશિષ્ટ-એએ ખાતેના ઠરાવો મુજબ લાઈસન્સ ફી નક્કી કરવા માટે પણ કોઈ તર્કસંગત સિદ્ધાંત કે પદ્ધતિ જ નથી. કમિશનરને સંબોધિત તા. ૪ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૮ના પત્રની કોષ્ટકના કોલમ ૬માં ટેન્ડરો માટેની મહત્તમ અને લઘુત્તમ દરોની સરેરાશના ૧૦%નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને કોલમ ૭ ખાનગી સાઈટ્સ માટે પ્રસ્તાવિત લાઈસન્સના દરો માટે છે. જો આ કોલમોની તુલના કરવામાં આવે, તો ખાનગી મિલ્કતોની લાઈસન્સ

ફી નક્કી કરવામાં કોઈ તર્કસંગતતા નથી તે સ્પષ્ટ થાય. તેથી, તે સંપૂર્ણપણે મનસ્વી અને અતર્કસંગત છે તથા કાનૂની સિદ્ધાંત વિના છે અને આ કારણે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી છે. કલકત્તા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્ય વિ. શ્રેય મર્કેન્ટાઈલ (પી) લિ., અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૫) ૪ એસ.સી.સી. રજપના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૨૧ પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે:—

“૨૧. હવે વસૂલીને મનસ્વી, ભેદભાવપૂર્ણ અને અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાના પડકારના પ્રશ્ન તરફ આવીએ, તો અમે જણીએ છીએ કે મ્યુટેશન અંગે નિગમના કાર્યો એકસરખાં જ રહે છે, ભલે અરજદાર હસ્તાંતરણ દસ્તાવેજ હેઠળનો હસ્તાંતરગ્રાહી હોય કે પટ્ટાધારક હોય કે વસીયત હેઠળનો હિતભોગી હોય કે અવસીયત વગરના અનુગમનના કિસ્સામાં વારસદાર હોય. એકવાર અરજી અથવા મ્યુટેશન કરવામાં આવે, ત્યારબાદ વિભાગ દ્વારા તેની તપાસ કરવામાં આવે છે અને જો કોઈ વાંધાઓ હોય તો તે સાંભળ્યા પછી, નોંધમાં ફેરફાર કરવાનો આદેશ કરવામાં આવે છે. અંતે, આ સમગ્ર કાર્યવાહી આવકવેરા સંબંધિત હેતુ માટે છે. એ જ રીતે, મિલકતનું મૂલ્યાંકન રૂ. ૫૦,૦૦૦થી ઓછું હોય કે રૂ. ૨ લાખથી વધુ હોય, મ્યુટેશનની નોંધ કરવાની બાબતમાં નિગમનું કાર્ય એકસરખું જ રહે છે. તે જ રીતે, મ્યુટેશનનું કારણ જે કંઈ હોય, ભલે તે હસ્તાંતરણનો કિસ્સો હોય કે ઉત્તરાધિકારથી અધિકાર પ્રવર્તવાનો, તમામ કિસ્સાઓમાં મ્યુટેશનની પ્રક્રિયા અચલ જ રહે છે. તમામ કિસ્સાઓમાં થયેલો

ખર્ચ પણ, મિલકતનું મૂલ્ય કે મ્યુટેશનનું કારણ જે કંઈ હોય તે છતાં, બદલાઈ શકતો નથી. આ પરિસ્થિતિમાં, મિલકતના મૂલ્ય અને હસ્તાંતરણના કારણના આધારે જુદા જુદા દરે વસૂલી લાદવા માટે કોઈ કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. આમ કરીને, સમાન પરિસ્થિતિમાં આવેલા વ્યક્તિઓ પર આ વસૂલીનો બોજ અલગ રીતે પડે છે, જેનાથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન થાય છે. વધુમાં, ફીની રકમ કહેવાતી “સેવાઓ”ની સરખામણીએ અસંગત રીતે વધારે છે, જે આવી લાદણીની વસૂલીમાં મનસ્વીત્વ દર્શાવતી એક વધુ પરિસ્થિતિ છે. જ્યાં સુધી અનુચ્છેદ ૧૪નો પ્રશ્ન છે, ભારતની અદાલતોએ હંમેશા તપાસ કરી છે કે વર્ગીકરણ બોધગમ્ય ભિન્નતાના આધારે હતું કે નહીં અને શું તે ભિન્નતાનો વિધાનના ઉદ્દેશ સાથે વાજબી સંબંધ હતો કે નહીં. (જુઓ ઓમ કુમાર વિ.

ભારત સંઘ). ”

(સી) પરવાના શુલ્કની વસૂલાત અત્યંત અતિશય છે, તેવા દાવા અંગેની રજૂઆતો.

(૧) રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કમિશનરના તારીખ ૧૭મી નવેમ્બર ૨૦૧૮ના પત્રના અવલોકન પરથી, જે સરખામણી માટે અરજીના પાનું નં. ૨૧ પર રજૂ કરવામાં આવેલ છે, એવું જણાય છે કે પ્રસ્તાવિત વધારો બમણાથી વધુ છે અને કેટલાક કિસ્સાઓમાં તે અંદાજે ૩૦૦% છે. તેથી, રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આવો વધારો અત્યંત અતિશય છે.

(૨) ઉપરોક્ત રજૂઆતના સમર્થનમાં, બિધાનનગર (સોલ્ટ લેક) વેલ્ફેર એસ્ન. વિ. સેન્ટ્રલ વેલ્યુએશન બોર્ડ અને અન્યના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના (૨૦૦૭) ૭ એસ.સી.સી. ૬૬૮ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૧૮. આવા અવૈજ્ઞાનિક અભ્યાસનું પરિણામ વિનાશક નીવડી શકે છે અને હકીકતમાં બિધાનનગર મ્યુનિસિપાલિટી દ્વારા કરવામાં આવેલી માંગણીઓમાં થયેલા વધારાના ઢાંચાથી એવું જણાય છે કે મૂલ્યાંકનમાં વધારો ૩૯૫૪%, એટલે કે, ૩૯.૫ ગણાથી લઈને ૧૩૭%, એટલે કે,

૧.૪ ગણો. જનતા પરના કરમાં આવો અતિશય વધારો, અમારી દૃષ્ટિએ, પોતે જ મનમાનીનું સૂચક છે અને તેથી સંવિધાનનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે. લોકશાહીમાં જનતા સર્વોચ્ચ છે અને તમામ સત્તાધિકારીઓએ લોકકલ્યાણ માટે કાર્ય કરવું જોઈએ. જનતા પર કરનો બોજો અતિશય રીતે વધારવો નિશ્ચિતપણે લોકકલ્યાણ માટે નથી. તેમજ, ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, અમારી દૃષ્ટિએ, નગરપાલિકા અને કેન્દ્રીય મૂલ્યાંકન બોર્ડ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિને જ તેના સ્વભાવથી મનમાની ગણવી જોઈએ અને તેથી તે સંવિધાનનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે. [એ.આઈ.આર. મનમાનીપણું સંવિધાનનું ઉલ્લંઘન કરનાર હોઈ શકે છે.”

(ડી) એવી રજૂઆતો કે જીએસટી વ્યવસ્થાનો અમલ થયા પછી, સામાવાળાઓ હોર્ડિંગ્સ પર કોઈપણ કર વસૂલ કરી શકતા નથી અને પરિણામે કોઈપણ ફી પણ વસૂલ કરી શકતા નથી.

(૧) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભારતના બંધારણમાં ૧૦૧મા સુધારા દ્વારા બંધારણની ૭મી અનુસૂચીની યાદી-૨ની પ્રવેશ-૫૫ ને ૧૬મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૬થી અમલમાં આવે તે રીતે કાઢી નાખવામાં આવી હતી. પ્રવેશ-૫૫, તેને કાઢી નાખવામાં આવે તે પહેલાં, નીચે મુજબ હતો :-

૫૫. અખબારમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવેલી જાહેરાત સિવાયની જાહેરાતો પર, તેમજ રેડિયો અથવા ટેલિવિઝન દ્વારા કરવામાં આવતી જાહેરાત અને પ્રસારણ પર કર.

(૨) બંધારણની ૭ મી અનુસૂચીની યાદી-૨ની પ્રવેશિકા-૬૬ પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ યાદીમાં આવેલ કોઈપણ વિષયના સંદર્ભમાં ફી અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, પરંતુ તેમાં કોઈપણ અદાલતમાં લેવામાં આવતી ફીનો સમાવેશ થતો નથી. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે એકવાર પ્રવેશિકા-૫૫ કાઢી નાખવામાં આવી હોય, ત્યારબાદ સામાવાળાઓ પ્રવેશિકા-૫૫ હેઠળ આવરી લેવાયેલા વિષયો સંબંધિત ફી બાબતે કોઈ કાયદો બનાવી શકતા નથી અને તેથી, ખાનગી મિલ્કતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે લાઈસન્સ ફી સામાવાળાઓ વસૂલ કરી શકતા નથી, કારણ કે તે કાયદાની સત્તા

વિના ગણાશે અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ-૨૬૫નું ઉલ્લંઘન કરનાર હશે.

(૩) ઉપરોક્ત રજૂઆતોને અશ્વુણ રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નં. ૧ અને ૩ દ્વારા ખાનગી મિલ્કતોમાં બિલબોર્ડ્સ અને હોર્ડિંગ માટેની વાર્ષિક લાઇસન્સ ફી બાબતે જાહેરાત પર વસૂલવામાં આવતા કર, ૧લી જુલાઈ ૨૦૧૭થી અમલમાં આવેલા જી.એસ.ટી. વ્યવસ્થાના પ્રારંભ બાદ, જી.એસ.ટી.ની કરવેરા વસૂલાતમાં સમાવી લેવાયા છે અને તેથી જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ આવી ફી વસૂલવાની સામાવાળા નં. ૧ની સત્તા અનુમાનિત રીતે રદબાતલ થઈ ગઈ છે.

(૪) આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠના ભારત કોર્પોરેશન લિ. ઓઈલ ઇન્સ્ટોલેશન વિ. ગુજરાત રાજ્ય મામલામાં એસ.સી.એ. નં. ૧૬૩૦૪ ઓફ ૨૦૧૩ તેમજ અન્ય સંલગ્ન બાબતોમાં તા. ૯મી જૂન ૨૦૧૭ના રોજ આપવામાં આવેલ નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફીનો ઉપકર લાદતી વખતે તે માટે ક્વિડ પ્રો ક્વોનો કસોટીપથ સફળતાપૂર્વક પાર થાય છે કે નહીં તે બાબતનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રકરણના તથ્યોમાં ક્વિડ પ્રો ક્વોનું કોઈ તત્ત્વ રહેલું નથી અને ફીનો ઉપકર અતાર્કિક તથા અત્યંત અતિશય છે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ખાનગી મિલ્કતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે ફીના ઉપકરમાં કરવામાં આવેલ વધારો અતાર્કિક, મનસ્વી અને અત્યંત અતિશય

છે અને જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૪૩૨નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાથી, અને ખાસ કરીને ૧લી જુલાઈ ૨૦૧૭થી જી.એસ.ટી. પ્રણાલી અમલમાં આવ્યા બાદ, સામાવાળાઓ ખાનગી મિલ્કતો પરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ અંગે કોઈપણ પ્રકારની ફીનો ઉપકર લાદી શકતા નથી.

સામાવાળાઓની તરફેણી રજૂઆતો :-

૧૦. એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, જેમને વિદ્વાન વકીલ શ્રી સત્યમ છાયા તથા અન્યોએ સહાયતા આપી હતી, તેમજ વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલો શ્રી ચિંતન દવે, શ્રી સોહમ જોશી અને શ્રી વિનય વિશેનએ રજૂ કર્યું કે અરજદારોની તરફથી જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની બંધારણીય માન્યતા અંગે ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓ અને પ્રશ્નાધીન લાઈસન્સ ફી, ફીના વેશમાં કર છે તથા તેવી ફી અતિશય છે એવી દલીલ કોઈપણ આધાર વિના છે.

(એ) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની બંધારણીય માન્યતા અંગેની ઉપધારણા સંબંધિત રજૂઆતો.

૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કાયદાની દૃષ્ટિએ આ સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે લેખિત આજ્ઞા સંબંધિત અદાલતો, કોઈ પણ વૈધાનિક જોગવાઈની

બંધારણીય માન્યતા અંગે નિર્ણય આપતી વખતે, બંધારણીય માન્યતાના સમર્થનમાં પૂર્વધારણા સાથે પ્રારંભ કરે છે અને એવી વ્યાખ્યાને પ્રાધાન્ય આપે છે, જે વૈધાનિક જોગવાઈને વિધાનમંડળની સત્તાક્ષેત્રની અંદર જ રાખે. વ્યાખ્યાના નિયમ અનુસાર, જો કોઈ એક વ્યાખ્યા પરથી નિશ્ચિત વૈધાનિક જોગવાઈ અતિઅધિકૃત બની જાય, જ્યારે બીજી એવી વ્યાખ્યા, જે સંભવિત રીતે ઉપલબ્ધ હોય, તેના આધારે પ્રશ્નાધીન વૈધાનિક જોગવાઈ અસરકારક અને અમલમાં રહેનારી રહે, તો લેખિત આજ્ઞા સંબંધિત અદાલતો પછીની વ્યાખ્યાને આ આધાર પર પ્રાધાન્ય આપશે કે વિધાનમંડળે પોતાની અધિકારસીમાનો અતિરેક કરવાનો આશય રાખ્યો નથી એવી પૂર્વધારણા માનવામાં આવે છે. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, એમ. રથિનાસ્વામી વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી. ૬૨૫, ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:—

“૨૮. એ સુસ્થાપિત છે કે કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈને બંધારણવિરુદ્ધતાના દોષથી બચાવવા માટે ક્યારેક કાયદાનું મર્યાદિત અથવા વિસ્તૃત અર્થઘટન આપવું પડે છે. તેનું કારણ એ છે કે અર્થઘટનનો આ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે અદાલતે કોઈ કાયદો બંધારણવિરુદ્ધ બની ન જાય તે માટે તેને બચાવવા દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો એક અર્થઘટન આપવાથી કાયદો બંધારણવિરુદ્ધ બની જાય અને બીજા અર્થઘટનથી તે બંધારણસંગત રહે, તો વિધાનમંડળે પોતાની

અધિકારસીમા વટાવવાનો આશય રાખ્યો નથી એવી ઉપધારણા ના આધારે અદાલતે પાછળના અર્થઘટનને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.

૨૯. ક્યારેક બંધારણીય માન્યતા જાળવી રાખવા માટે કાનૂની જોગવાઈને સંકુચિત અર્થમાં વાંચવી પડે છે. તેથી, ઇન રે, હિંદુ પુમન્સ રાઈટ ટુ પ્રોપર્ટી એક્ટ, [એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ એફ.સી. ૨૮]માં, ફેડરલ અદાલત હિંદુ પુમન્સ રાઈટ ટુ પ્રોપર્ટી એક્ટ, ૧૯૩૭ની માન્યતા પર વિચારણા કરી રહી હતી. અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા જાળવવા માટે, ફેડરલ અદાલતે ‘પ્રોપર્ટી’ શબ્દનો અર્થ ‘કૃષિ જમીન સિવાયની મિલ્કત’ એવો કરીને અધિનિયમને અધિકારક્ષેત્રની અંદર માન્યો. ‘પ્રોપર્ટી’ શબ્દને આ મર્યાદિત અર્થઘટન આપવું આવશ્યક હતું, નહિતર અધિનિયમ બંધારણવિરોધી બની જાત. તેવી જ રીતે, કેદારનાથ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૮૫૫]માં, આ અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૪-એનું અર્થઘટન કરવું પડ્યું, જે રાજક્રોહના ગુનાને સંબંધિત છે અને જેમાં એવો વ્યક્તિ દંડનીય બને છે કે જે શબ્દો દ્વારા, બોલેલા હોય કે લખેલા, અથવા સંકેત દ્વારા અથવા દૃશ્યમાન પ્રતિનિધિત્વો દ્વારા, અથવા અન્યથા, કાયદાથી સ્થાપિત સરકાર પ્રત્યે દ્વેષ અથવા અવમાનના પેદા કરે છે અથવા પેદા કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, અથવા અસંતોષ પ્રેરિત કરે છે અથવા પ્રેરિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. આ અદાલતે ઉપરોક્ત શબ્દોને મર્યાદિત અર્થઘટન આપ્યું જેથી તે માત્ર એવા કૃત્યો પર જ લાગુ પડે જેમાં અવ્યવસ્થા સર્જવાની અથવા કાયદો અને વ્યવસ્થા ભંગ કરવાની

મનશા અથવા વલણ હોય, અથવા હિંસાને ઉશ્કેરણી હોય. આપું તેથી કરવામાં આવ્યું કે આ જોગવાઈઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ)નું ઉલ્લંઘન કરતી ન બને, જે વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા પ્રદાન કરે છે.

૩૦. આ મુદ્દા પરના અન્ય અનેક નિર્ણયો જસ્ટિસ જી.પી. સિંહના પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ સ્ટેચ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશન (૭મું સંસ્કરણ ૧૯૯૯ પૃષ્ઠ ૪૧૪-૪૧૭) માં આપવામાં આવ્યા છે.

૩૧. ઉપર દર્શાવેલા કારણોને આધારે આ અપીલો આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે અને પડકારાયેલો ચુકાદો આંશિક રીતે રદ કરવામાં આવે છે, અને એવું ઠરાવવામાં આવે છે કે, પડકારાયેલો નિયમ જેટલી હદ સુધી ડેપ્યુટી તહસિલદાર તરીકે બઢતી માટે સીધી ભરતીથી નિમાયેલ આસિસ્ટન્ટોને બઢતી પામેલ કર્મચારીઓ કરતાં ઉપર સ્થાન આપે છે, તેટલી હદ સુધી તે માત્ર એવા બઢતી પામેલ કર્મચારીઓ પર જ લાગુ પડશે, જેઓ સ્નાતક નથી, પરંતુ જે બઢતી પામેલ કર્મચારીઓ સ્નાતક છે, તેમના પર તે લાગુ પડતો નથી.”

૨. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ઇ.સ. ૧૯૪૯ થી અમલમાં રહી છે અને સમયની કસોટી પર સ્થિતિ ઉતરી છે. તેથી, જો ઇ.સ. ૨૦૧૯-૨૦૨૦ માં જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની બંધારણીય માન્યતાને પડકાર સફળ થાય, તો વિશાળ જાહેર હિતના વિરોધમાં ગંભીર ઉથલપાથલ સર્જાશે, કારણ કે

પ્રશ્નાધીન લાઇસન્સ ફીની રકમ, જે કોર્પોરેશન દ્વારા કર અથવા અન્ય રીતે વસૂલ કરવામાં આવેલી અન્ય રકમો સાથે મળીને એકત્રિત કરવામાં આવે છે, તે હંમેશા વ્યાપક જનહિત માટે વપરાતી રહી છે. તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે પી.જી.એફ.જી. લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, જે (૨૦૧૫) ૧૩ એસ.સી.સી. ૫૦ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં જેમ ઠરાવ્યું છે તેમ, કોઈપણ કાયદાકીય જોગવાઈની વૈધતા તપાસતી વખતે, રિટ અદાલતે તપાસવું રહે છે કે એવો પડકાર કાયદો પ્રથમ વખત અમલમાં આવ્યો ત્યારે અથવા કોઈ જોગવાઈ કાયદાપુસ્તકમાં સમાવેશ પામી ત્યારે જ સૌથી પ્રારંભિક તબક્કે ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે કેમ, અથવા અધિનિયમ બન્યાની તારીખ અને પડકાર કરવામાં આવેલી તારીખ વચ્ચે લાંબો સમયાંતર અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ; અને એ પણ કે, ભલે રિટ અદાલત એવો મત ધરાવતી હોય કે ઉઠાવવામાં આવેલ પડકાર વિચારવા યોગ્ય છે, તો પણ વિચારણા માટે એવો પડકાર સ્વીકારતી વખતે ફરીથી આ તપાસ કરવી પડશે કે શું તે જાહેરના વિશાળ હિતમાં તે જોગવાઈના અમલને અટકાવવાનું આવશ્યક બનાવે છે કે નહીં.

(બી) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ ના ઉદ્ધંધનમાં જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) બંધારણવિરોધી છે, તેવી દલીલ અંગેની રજૂઆતો :-

૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભારતના સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ માત્ર સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ આપે છે, જેના અર્થ એ થાય છે કે

સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષમાં કલ્પાયેલ મુજબ કાયદો/વિધાનિક જોગવાઈ કરવાની રાજ્ય વિધાનમંડળ પર કોઈ ફરજ આવતી નથી. તેથી, પ્રક્રિયા અને મર્યાદાઓ અંગે વિચાર કરીને તે મુજબ કાયદો બનાવવાનો અધિકાર સંપૂર્ણપણે રાજ્ય વિધાનમંડળના વિવેકાધીન ક્ષેત્રમાં આવે છે અને નોંધનીય રીતે, ઉપરોક્ત કસરત હાથ ધરતી વખતે લગાનને દૂર કરવું અથવા તેમાં ફેરફાર કરવો તે પણ રાજ્ય પર નિર્ભર રહેશે. અન્ય શબ્દોમાં, સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ માત્ર કર, ફી વગેરેના અધિભાર અને લાદણી માટેની યોજનાનો એક રૂપરેખાત્મક માળખો આપે છે, જેથી મહાનગરપાલિકા જેવી સ્થાનિક સંસ્થાઓ તે લાદી અને વસૂલ કરી શકે; અને ઉક્ત અનુચ્છેદમાં ન તો કઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવી તે બાબત જણાવવામાં આવી છે, ન કઈ મર્યાદાઓ નિશ્ચિત કરવી તે બાબત જણાવવામાં આવી છે, અને ન જ તેમાં કોઈ મહત્તમ મર્યાદા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૨. ઉપરોક્ત પ્રસ્તાવોનું સમર્થન કરવા માટે, શાંતિ જી. પટેલ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જે (૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. ૫૦૫ માં અહેવાલિત છે, જેમાં ભારતના બંધારણના કલમ ૨૪૩-ડબલ્યુ હેઠળ સમાયેલ સમાન જોગવાઈ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:-

"૯. કલમ ૨૪૩-ડબલ્યુ, જેના પર અહીંના અરજદારો દ્વારા ખૂબ જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, રાજ્યને કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને એવી સત્તાઓ અને

અધિકારોથી સજ્જ કરવા સક્ષમ બનાવતી સક્ષમકારી જોગવાઈ કરે છે, જે રાજ્યને કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાઓને સ્વ-શાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરી શકે તે માટે જરૂરી હોય; અને જેમાં બારમી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી શકે તેવી શરતોને આધીન રહી સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ બાબતે જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ હોઈ શકે છે. બંધારણની બારમી અનુસૂચિ, જે કલમ ૨૪૩-૬બલ્યુ સાથે સંબંધિત છે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નગર આયોજન જેમાં ટાઉન પ્લાનિંગનો સમાવેશ થાય છે, જમીનના ઉપયોગનું નિયમન અને ઇમારતોના બાંધકામનું નિયમન માટે જોગવાઈ કરે છે. તેથી, કલમ ૨૪૩-૬બલ્યુમાં માત્ર સક્ષમકારી જોગવાઈ છે, અને તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે રાજ્ય માટે એવો કાયદો કરવાની ફરજિયાત જવાબદારી છે. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, બંધારણ (ચુમ્મોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ એવો વિચાર કરતું નથી કે હાલના કાયદાઓ અમલયોગ્ય ન રહે અથવા નગર આયોજન અને/અથવા જમીનના ઉપયોગના નિયમન તથા ઇમારતોના બાંધકામ સંબંધિત હાલના કાયદાઓના અમલીકરણ બાબતે કોઈ શૂન્યતા સર્જાય, વગેરે.

૧૦. ક્ષેત્રને શાસિત કરતી કાયદાઓની વર્તમાન જોગવાઈઓ, અમારા મત મુજબ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-૬બલ્યુના અનુસંધાને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા કોઈ કાયદો બનાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, તે ક્ષેત્રમાં અમલમાં રહેતી રહેશે. આ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે એમ.આર.ટી.પી. અધિનિયમ અને/અથવા રાજ્ય દ્વારા બનાવાયેલા નિયમોની માન્યતા અને/અથવા તેની

વ્યાખ્યા અન્યથા આ અદાલત સમક્ષ વિચારાધીન છે, આ તબક્કે આ વિશેષ અનુમતિ અરજી સ્વીકારવાથી, અમારા મત મુજબ, કોઈ સાર્થક હેતુ સિદ્ધ થશે નહીં.

૧૧. ઉપરોક્ત મુજબ અમે નોંધ્યું છે કે અરજીકર્તાઓએ રિટ અરજીમાં એવા કોઈ તથ્યાત્મક આધાર મૂક્યા નહોતા કે જેના આધારે બંધારણ (ચુમોતેરમો સુધારો) અધિનિયમના પરિપ્રેક્ષ્યમાં અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓની બંધારણીય માન્યતા અંગે સર્વાંગી રીતે પડકાર ઉઠાવી શકાય, અને માત્ર તે જ આધાર પર, અમારા મત મુજબ, વડી અદાલતે તેમાં પ્રવેશ કરવા યોગ્ય રીતે ઇનકાર કર્યો છે.

૧૨. અહીંના અરજદારોની આ દલીલ સાથે અમે સહમત હોઈએ કે રિટ અરજી સ્વીકારવામાં આવવી જોઈતી હતી, તો પણ વડી અદાલત અથવા તે બાબતે આ સર્વોચ્ચ અદાલત રાજ્યને માત્ર એટલો જ નિર્દેશ આપી શકતી કે તે રાજ્યઘટનાની કલમ ૨૪૩-ડબલ્યુ અને બારમી અનુસૂચિના ઉપબંધો મુજબ નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં યોગ્ય કાયદેસર વિધાન કરે. માત્ર તે જ આધાર પર અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓને કોઈપણ રીતે રદ કરી શકાય તેમ નહોતાં.”

ઉપર ઉદ્ઘૃત શાંતિ જી. પટેલ (સુપ્રા) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષનો પ્રશ્ન એવો હતો કે મહારાષ્ટ્ર પ્રાદેશિક અને નગર આયોજન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૩૭(૧-એએ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-ડબલ્યુ નો ભંગ કરતી હતી કે કેમ, એવો આક્ષેપ કરીને કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-ડબલ્યુ તથા બારમી

અનુસૂચિની મુદ્દા ૧ અને ૨ ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં નગર આયોજન બાબતે અધિનિર્દેશ કાનૂન ઘડવાની સત્તા માત્ર મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનને જ છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો દાવો નામંજૂર કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે શહેરી આયોજન અને/અથવા જમીનના ઉપયોગના નિયમન તથા ઇમારતોના બાંધકામ વગેરેને સંબંધિત ક્ષેત્રને શાસન કરતી હાલની કાયદાકીય જોગવાઈઓ, અનુચ્છેદ ૨૪૩-૬બલ્ક્યુ ના અનુસંધાને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા કાયદો બનાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, તે ક્ષેત્રમાં અમલમાં રહેતી રહેશે. સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૨૪૩-૬બલ્ક્યુ માત્ર સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ છે અને એવો કાયદો બનાવવાની રાજ્ય પર કોઈ ફરજ નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના મતાનુસાર, વડી અદાલતો અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત માત્ર રાજ્યને અનુચ્છેદ ૨૪૩-૬બલ્ક્યુ અને બારમી અનુસૂચિ મુજબ યોગ્ય કાયદો પસાર કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપી શકે અને માત્ર તે આધાર પર હાલના કાયદાઓને રદ કરી શકાતા નથી.

૩. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વધુ એક સમાન કલમ, અર્થાત્ ભારતના બંધારણની કલમ ૨૪૩-જી,નું અર્થઘટન કરતાં, યુ.પી. ગ્રામ પંચાયત અધિકારી સંઘ વિ. દયા રામ સરોજના કેસમાં, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૮ માં પ્રકાશિત થયો છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અન્ય બાબતો સાથે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :-

૧. બંધારણ (ત્રોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૨ તારીખ ૨૪-૪-૧૯૯૩ ના રોજ અમલમાં આવ્યો. ઉક્ત સુધારો ભારતના બંધારણના રાજ્યની નીતિના

નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોમાંના એક, કલમ ૪૦, જેને રાજ્યને સ્વશાસનની એકમો તરીકે ગ્રામ પંચાયતોનું સંગઠન કરવા નિર્દેશિત કરે છે, તેને અસરકારક બનાવવા માટે અમલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. કલમ ૪૦ નીચે મુજબ છે: “૪૦. ગ્રામ પંચાયતોનું સંગઠન.—રાજ્ય ગ્રામ પંચાયતોનું સંગઠન કરવા માટે પગલાં લેશે અને તેમને સ્વશાસનની એકમો તરીકે કાર્ય કરી શકે તે માટે જરૂરી હોય તેવી સત્તાઓ અને અધિકારપ્રદત્તતા આપશે.”

૨. સંવિધાનનો ભાગ ૪ “રાજ્યની નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો” અંગે છે. અનુચ્છેદ ૩૭માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આ ભાગમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ કોઈપણ અદાલત દ્વારા અમલમાં મૂકાવી શકાય તેવી રહેશે નહીં, પરંતુ તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલા સિદ્ધાંતો તેમ છતાં દેશના શાસનમાં મૂળભૂત છે અને કાયદા બનાવતી વખતે આ સિદ્ધાંતોનો અમલ કરવો રાજ્યનું કર્તવ્ય રહેશે.

૩. ૭૩મા બંધારણીય સુધારા દ્વારા ભારતના બંધારણમાં અનુચ્છેદ ૨૪૩-જી સમાવાયો હતો. અનુચ્છેદ ૨૪૩-જી નીચે મુજબ છે:

“૨૪૩-જી. પંચાયતોની સત્તાઓ, અધિકાર અને જવાબદારીઓ.—સંવિધાનની જોગવાઈઓના આધિન, કોઈ રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા પંચાયતોને એવી સત્તાઓ અને અધિકાર પ્રદાન કરી શકશે, જે તેમને સ્વશાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે આવશ્યક હોય અને એવો કાયદો તેમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી એવી શરતોના આધિન, યોગ્ય સ્તરે પંચાયતોને

સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના સોંપણ બાબતે, નીચે દર્શાવેલ બાબતો સંબંધે, જોગવાઈઓ સમાવી શકશે—

(એ) આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટેની યોજનાઓની તૈયારી;

(બી) આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટેની તેવી યોજનાઓનો અમલ, જે તેમને સોંપવામાં આવી હોય, જેમાં ૧૧મી અનુસૂચીમાં સૂચિબદ્ધ બાબતો સંબંધિત યોજનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે.”

૪. આથી, અનુચ્છેદ ૨૪૩-જી પંચાયતોને એવી સત્તા અને અધિકાર પ્રદાન કરે છે જે તેમને સ્વ-શાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે આવશ્યક હોય. એવો કાયદો, તેમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવી શરતોને આધીન રહી, પંચાયતોને સોંપવામાં આવે તેવી આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટેની યોજનાઓના અમલીકરણ અંગે, જેમાં સંવિધાનની અગિયારમી અનુસૂચીમાં સૂચિબદ્ધ વિષયો સાથે સંબંધિત યોજનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, પંચાયતોને સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ અંગે જોગવાઈઓ ધરાવી શકે છે. એક્સ એક્સ એક્સ

૩૭. અમારાં મત મુજબ, આ દલીલ કાયદાની દૃષ્ટિએ માન્ય ઠરી શકતી નથી. અમે અગાઉ જ કહી ચૂક્યા છીએ કે બંધારણના ૭૩મા સુધારાને ૨૪-૪-૧૯૯૩ના રોજ રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોમાંથી એક, અર્થાત્

બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૦ને અમલમાં મૂકવા માટે અમલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે બંધારણનો ૭૩મો સુધારો બંધારણનું મૂળભૂત લક્ષણ છે. અનુચ્છેદ ૪૦ને બંધારણના મૂળભૂત લક્ષણ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. ૭૩મો સુધારો અનુચ્છેદ ૩૬૮ હેઠળના સુધારાના માર્ગે બંધારણમાં આવ્યો છે અને તેથી તેને બંધારણનું મૂળભૂત લક્ષણ કહી શકાય નહીં. તે સક્ષમકારી જોગવાઈ છે અને રાજ્યને સક્ષમકારી જોગવાઈ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને તેને દૂર કરવાની, તેમાં ફેરફાર કરવાની અથવા તેને રદ કરવાની સત્તા છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩-જી સક્ષમકારી જોગવાઈ છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩-જી પંચાયતોને સ્વ-શાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરવાની સગવડ આપે છે અને એવો કાયદો તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલ શરતોને આધીન રહી, આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટેની એવી યોજનાઓના અમલીકરણ બાબતે, જે તેમને સોંપવામાં આવે, જેમાં ૧૧મી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ બાબતો સંબંધિત યોજનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, પંચાયતોને સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ માટે જોગવાઈઓ સમાવી શકે છે. આ સક્ષમકારી જોગવાઈઓ પણ વધુમાં નિર્ધારિત કરાયેલી શરતોને આધીન છે. તેથી, કાનૂની શરતો પર વિચાર કરી તે મુજબ કાયદો બનાવવાનો વિષય રાજ્ય વિધાનમંડળનો છે. સત્તાઓના પ્રયોગનું હસ્તાંતરણ (અસલમાં તેમ જ) દૂર કરવું અથવા તેમાં ફેરફાર કરવો પણ રાજ્ય માટે ખુલ્લો રહેશે. એમ. નાગરાજ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાટ માં બંધારણીય પીઠનો ચુકાદો જુઓ. તેમજ અખિલ ભારત ગોસેવા સંઘ (૩) વિ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી. અને કુલદીપ નાયર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા પણ જુઓ,

જેમાં આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે ચુકાદાના પરિણેદ ૧૦૭માં મૂળભૂત માળખા સિદ્ધાંત પર વિચાર કર્યો હતો અને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: (કુલદીપ નાયર, ૨૦૦૬(૭) એસ.સી.સી. ૧, પૃષ્ઠ ૬૭ પર અહેવાલિત)

૧૦૭. મૂળભૂત માળખાના સિદ્ધાંત દ્વારા સંસદને બંધારણમાં સુધારો કરવાની સત્તા પર મર્યાદા લાદવામાં આવે છે. અનુચ્છેદ ૩૬૮ હેઠળ બંધારણમાં કરવામાં આવેલ સુધારાને, બંધારણના મૂળભૂત માળખાના ભંગના આધાર પર પડકારી શકાય છે. સામાન્ય વિધાનને તે રીતે પડકારી શકાય નહીં. આથી, સંસદે પોતાની વિધાનક્ષમતા અંદર બનાવેલા કાયદાને બંધારણના મૂળભૂત માળખાના ભંગના આધાર પર પડકારવાનો અવકાશ અરજદારોને ઉપલબ્ધ નથી.

૪. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કર લાદતી જોગવાઈ એટલે કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની વૈધતા સામે સમાન પડકારનો નિવેડો કરતી વખતે, ઉપરોક્ત દૃષ્ટિકોણનો આ અદાલતની દ્વિ-ન્યાયાધીશ ખંડપીઠે અદાલી ગેસ લિ. વિ. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના કેસમાં, ૨૦૧૨ની એસ.સી.એ. નં. ૧૧૪૫૯ માં તા. ૨૪.૧૦.૨૦૧૩ના ચુકાદા દ્વારા અનુસરણ કર્યો હતો અને અન્ય બાબતો સાથે નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું :-

૯.૧ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ગુજરાત પ્રોવિન્શિયલ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન્સ અધિનિયમ, ૧૯૪૯ (જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ) ની કલમ ૧૪૧બી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ ના અતિરેકમાં છે.

... .. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ એવી જોગવાઈ કરે છે કે રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને, કાયદામાં નિર્દિષ્ટ કરેલ એવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને એવી મર્યાદાઓને આધીન રહીને, આવા કર, શુલ્ક, ટોલ અને ફી વસૂલ કરવા અને પોતાના ઉપયોગ માટે ફાળવી લેવાની સત્તા આપી શકે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે વર્તમાન મામલામાં, કલમ ૧૪૧બી આવી કોઈ મર્યાદા નક્કી કરતી નથી; તેમજ જમીન સંબંધિત હદ સુધી તે કરના દર માટે પણ કોઈ જોગવાઈ કરતી નથી.....

૧૬.૫ તેમ છતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-ક્ષ નો યોગ્ય અર્થઘટનાત્મક વાંચન કરતાં એવું જણાય છે કે ઉક્ત અનુચ્છેદમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે કોઈ રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને એવા કર, શુલ્ક, ટોલ અને ફી લગાડવા, વસૂલવા અને પોતાના હિતાર્થે વિનિયોજિત કરવા માટે સત્તાધિકૃત કરી શકે છે, જે કાયદામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી એવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને એવી મર્યાદાઓને આધીન હોય. તેથી, નગરપાલિકાને કર, ટોલ વગેરે મારફતે નાણાં ઉપલબ્ધ કરાવવા સશક્ત બનાવતી આ એક સક્ષમકારી જોગવાઈ છે; તે કઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવી અને કઈ મર્યાદાઓ નિર્દિષ્ટ કરવી જરૂરી છે તે બાબતે કોઈ જોગવાઈ કરતી નથી. તે કોઈ મહત્તમ મર્યાદા પણ નિર્ધારિત કરતી નથી. બંધારણ માત્ર કર અને ફી ની આદાયગી તથા આરૂપણ માટેની યોજનાની માત્ર રૂપરેખા જ પ્રદાન કરે છે.”

૫. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વોડાફોન મોબાઇલ સર્વિસિસ લિ. વિ. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના અન્ય એક મામલામાં, જે ૨૦૧૭ એસ.સી.સી. ઑનલાઇન ગુજ. ૨૩૧ માં અહેવાલિત છે, તેમાં પણ આ અદાલતે સમાન અભિપ્રાય અપનાવ્યો હતો

૬. અન્ય રજૂઆતોને અસર કર્યા વિના એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, સ્પીકાર્યા વિના માત્ર માન્ય ધરીએ કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સ મુજબ રાજ્ય વિધાનમંડળે આવશ્યક પ્રક્રિયા અને મર્યાદાઓ માટે જોગવાઈ કરવી ફરજિયાત છે, તો તે સ્થિતિમાં પણ એ જ બાબતો જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) માં પૂરી પાડવામાં આવી છે અથવા અંતર્નિહિત છે, કારણ કે લાઇસન્સ ફી કમિશનર દ્વારા માત્ર કોર્પોરેશનની મંજૂરી લીધા પછી જ વસૂલ કરી શકાય અને અન્યથા નહીં. તેથી, આ તો કમિશનરના વિવેકાધિકારને નિયંત્રિત કરવા માટે, લાઇસન્સ ફીની દરખાસ્તી નિશ્ચિતતા/ સુધારાના મુદ્દામાં, નિયંત્રણ અને સંતુલનના સ્વરૂપમાં પ્રક્રિયા અને મર્યાદાઓ પૂરી પાડતી જોગવાઈ માત્ર છે. ફી લાદવા માટે કોર્પોરેશનની મંજૂરી લેવાની આ બાબત એ પણ સુનિશ્ચિત કરે છે કે લાઇસન્સ ફીના દરોની નિશ્ચિતતા અથવા તેની લાદણી અને વસૂલાત બાબતે કમિશનરને અવિરોધિત અને અમર્યાદિત સત્તાઓ પ્રાપ્ત નથી અને તેવી ફી હંમેશા માત્ર કોર્પોરેશનની મંજૂરી/ મંજૂરીથી જ લાદવામાં આવે છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કમિશનર જે કંઈ પ્રસ્તાવિત કરે, તે બાબત સ્ટેનિંગ કમિટીની મંજૂરી મળે ત્યાં સુધી અને તે પછી

જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ કોર્પોરેશન દ્વારા મંજૂર/ મંજૂર ન થાય ત્યાં સુધી કોર્પોરેશનનો નિયમ બનતી નથી.

૭. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ બાબતમાં અરજદારો દ્વારા માનનીય એમ. પી. વડી અદાલતના અનિલ કુમાર ગુલાટી વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ. પી., એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એમપી ૧૮૨ માં અહેવાલિત કેસના ચુકાદા પર મૂકવામાં આવેલ આધાર સંપૂર્ણપણે ગેરસમજપૂર્ણ છે. ઉક્ત કેસમાં, મિલકત કર સંબંધિત કરલાદક જોગવાઈઓની માન્યતા, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સના આધારે એ દલીલ સાથે પડકારવામાં આવી હતી કે ઉક્ત અનુચ્છેદની ભાષા દર્શાવે છે કે વિધાનમંડળને કાયદો બનાવવાની અને તેમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી એવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને એવી મર્યાદાઓને આધીન રહીને નગરપાલિકાને પોતાના બળે કર વસૂલ કરવાની સત્તા પ્રદાન કરવાની સત્તા છે, પરંતુ ઉક્ત કાયદા હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમોથી બંધાયેલ અથવા શાસિત થયા વિના, અને તેથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે વિધાનમંડળ કાર્યપાલિકાને નિયમો બનાવવાની સત્તા સોંપી શકતું નથી તથા સ્થાનિક સત્તાધિકારીઓને તેના દ્વારા બનાવાયેલા નિયમો અનુસાર કર લાદવા માટે બાધ્ય કરી શકતું નથી અને આવા અધિનિયમ દ્વારા વિધાનમંડળે પોતાના મૂળભૂત વિધાનકાર્યનો ત્યાગ કર્યો છે. તેમ છતાં, અંતે, એમ. પી. વડી અદાલતે ઉક્ત પડકાર સ્વીકાર્યો નહોતો અને પડકાર હેઠળની કરલાદક જોગવાઈઓની માન્યતા જાળવી રાખી હતી. એમ. પી. વડી

અદાલતના ઉક્ત ચુકાદાના આધારે, અરજદારોએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી દલીલ કરી હતી કે નિગમ માત્ર સરકારનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને પ્રશ્નાધીન લાયસન્સ ફી લાદવાની પરવાનગી નિગમને સરકાર જ આપી શકે. તેના પ્રતિસાદરૂપે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત દલીલ અંગે કોઈ વિવાદ હોઈ શકે નહીં, પરંતુ એમ.પી. વડી અદાલતનો ઉપરોક્ત ચુકાદો વર્તમાન કેસના તથ્યો સાથે કોઈ જ રીતે સંબંધિત નથી.

૮. ઉપરોક્ત રજૂઆતોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ ની અતિસત્તાબાહ્ય નથી, જેમ અરજદારોની તરફથી દલીલ કરવામાં આવતું હતું.

(સી) તે દલીલના સંદર્ભમાં રજૂઆતો કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ને ૧૬.૦૯.૨૦૧૬ થી સૂચિ-૭ ની યાદી ૨ ની એન્ટ્રી-૫૫ કાઢી નાખવામાં આવ્યા બાદ અસંવિધાનિક બનાવવામાં આવી છે.

૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સૂચિ ૨ની પૂર્વવર્તી પ્રવેશ ૫૫ જાહેરાતો વગેરે પરના ‘કર’ અંગે હતી, જે વર્તમાન કેસમાં અન્યથા લાગુ પડતી નહોતી, કારણ કે આ કેસ ‘ફી’ અંગે છે અને ‘કર’ અંગે નથી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, સૂચિ ૨ની પ્રવેશ ૫૫ના લોપથી પ્રશ્નમાં રહેલી પરવાના ફીની વર્તમાન આદાયગી અને વસૂલાતમાં કોઈ ફરક પડતો નથી.

૨. હકીકતમાં, રાજ્ય વિધાનસભાને પ્રશ્નાસ્પદ પરવાનો શુલ્કના આદાય અને વસૂલાતના હેતુસર જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ઘડવાની સત્તા છે, કારણ કે યાદી રની પ્રવેશ ૬૬, જેમાં ઉક્ત યાદીમાં આવેલા કોઈપણ વિષય અંગેની ફીનો વ્યવહાર થાય છે, એટલે કે યાદી રની પ્રવેશ પમાં નિર્ધારિત વિષયને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી. વધુમાં, એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બંધારણીય પ્રવેશોની વ્યાખ્યા શક્ય તેટલી વ્યાપક રીતે કરવી આવશ્યક છે, એ કાનૂની સ્થિતિ સુસ્થાપિત છે.

૩. આ સંદર્ભમાં, કોલસા ધરાવતી જમીન પર સેસ લાદવામાં આવતો હોવા અંગે વિચારણા કરતી વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્ટેટ ઓફ ડબ્લ્યુ.બી. વિ. કેસરામ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. કેસમાં આપવામાં આવેલા, (૨૦૦૪) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૦૧ માં અહેવાલિત ચુકાદા પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે જ બાબત યાદી ર ની પ્રવેશ પ સાથે પ્રવેશ ૬૬ વાંચવાથી પ્રાપ્ત થતા સંરક્ષાત્મક બંધારણીય આવરણની અંદર ફી તરીકે ન્યાયસંગત છે, જ્યારે કર લાદવાની સત્તા યાદી ર ની પ્રવેશ પ સાથે પ્રવેશ ૪૯ અને ૫૦ વાંચવાથી આવરી લેવાશે.

૪. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત દલીલોને ધ્યાનમાં લેતાં, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) માં સમાવાયેલ જોગવાઈ, યાદી ર ની પ્રવેશી પ અને પ્રવેશી ૬૬ ના પ્રકાશમાં બંધારણીય રીતે માન્ય છે, અને

બાબતનો આ પાસો ચાદી ર ની પ્રવેશી પપ ના લોપથી બિલકુલ પ્રભાવિત થયો નથી, જે હકીકતમાં વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડતી જ નહોતી.

(ડી) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ પર ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફ ના પ્રભાવ અંગેની રજૂઆતો.

૧. એવો રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફ એવો ઉપબંધ કરે છે કે જો રાજ્યમાં અમલમાં રહેલા નગરપાલિકાઓ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ ભારતના બંધારણના ભાગ-૯ ની જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં એવી અસંગત જોગવાઈઓ ભાગ-૯ ના અમલના પ્રારંભથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી જ અમલમાં ચાલુ રહેશે, અર્થાત્ ૦૧.૦૬.૧૯૯૩ થી.

૨. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે માત્ર એ જ જોગવાઈઓ, જે ભારતના બંધારણના ભાગ-૯ની કોઈપણ જોગવાઈ સાથે, જેમાં અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષનો પણ સમાવેશ થાય છે, અસંગત હોય, તે જ લુપ્ત ગણાશે. તેમ છતાં, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) માં સમાયેલ જોગવાઈ ભારતના બંધારણના ભાગ-૯ની જોગવાઈઓ સાથે કોઈપણ રીતે અસંગત નથી. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, વર્તમાન મામલે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફના આહ્વાનનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.

૩. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ન તો બંધારણવિરુદ્ધ છે અને ન તો હાલના કેસમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફની જોગવાઈ આહ્વાનપાત્ર બને, અને તેથી વર્તમાન કેસમાં અનુચ્છેદ ૨૪૩-ઝેડએફની લાગુ પડતાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.

(ઈ) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) અતિશય સત્તા પ્રત્યાયોજનના દોષથી પીડિત છે અને અનિયંત્રિત તેમજ બિનમાર્ગદર્શિત સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે, એવી દલીલ અંગેની રજૂઆતો:-

૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફી લાદવા માટે માર્ગદર્શિકા હોવી જ જોઈએ એવી અરજદારોની દલીલ કોઈ પણ પ્રકારના તત્વથી રહિત છે અને કાયદાની સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિના વિરુદ્ધ છે, કારણ કે માર્ગદર્શિકા વિધાનમંડળ દ્વારા તેવા કેસમાં નિર્ધારિત કરવી આવશ્યક છે જ્યાં કરની વસૂલાત કરવામાં આવે છે, અને તેવા કેસમાં નહીં જ્યાં માત્ર ફી લાદવામાં આવે છે. કાયદાનો આ સિદ્ધાંત સર્વોચ્ચ અદાલતના દિલ્લી રેસ કલબ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૬૮૦, ના ચુકાદાથી ખૂબ જ સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થયેલો છે, જેમાં વિશેષરૂપે નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું છે :-

૪૮. ઉપર નોંધવામાં આવ્યું મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૧(૨)ની બંધારણીય માન્યતા સામેનો પડકાર આ આધારે હતો કે અધિનિયમમાં કોઈ માર્ગદર્શન, ચકાસણી, નિયંત્રણ અથવા રક્ષણાત્મક જોગવાઈ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી નથી. ઉપર અમે જે ભેદ દર્શાવ્યો છે તે મુજબ, આ સિદ્ધાંત માત્ર કરવેરાના દર નિર્ધારણની સત્તાના પ્રત્યાયોજનના કેસોમાં જ લાગુ પડે છે, ફી અંગે નહીં. અમે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે વર્તમાન કેસમાં સંકળાયેલ વસુલાત ફી છે અને કર નથી; તેથી વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલ ઉપરોક્ત કેસોમાં પ્રતિપાદિત અનુપાત અમારી સમક્ષ રહેલા પ્રશ્નના નિર્ધારણમાં કોઈ લાગુ પડતો નથી. અધિનિયમની યોજના તે કયા હેતુ, નીતિ અને ઉદ્દેશ્ય સાથે ઘડવામાં આવ્યો છે તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે અને તેથી અતિશય પ્રત્યાયોજનનું ઉદાહરણ હોવાનું માનીને અધિનિયમમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો વાજબી બનતો નથી.

૨. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કર લાદવા અને ફી વસૂલવા સંબંધિત જોગવાઈઓની પરસ્પર તુલના કરી શકાય નહીં, કારણ કે કર લાદવા માટે આવશ્યક સુરક્ષાત્મક ઉપાયો/ માર્ગદર્શિકાઓ હોવી અનિવાર્ય છે. પરંતુ, ફી લાદવા માટે આવા સુરક્ષાત્મક ઉપાયો/ માર્ગદર્શિકાઓ આવશ્યક નથી. તેથી, અરજદારઓ તરફથી (૧) ન્યુ માલેક ચોક સ્પ્રિંગ. એન્ડ ડબલ્યુવીજી મિલ્સ કો. લિ. વિ. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, એર ૧૯૬૭ એસસી ૧૮૦૧ માં અહેવાલિત; (૨) કૃષ્ણા મોહન પ્રા. લિ., વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ

દિલ્હી, (૨૦૦૩) ૧૧ એસસીસી ૧૫૧ માં અહેવાલિત; અને (૩) ભાવનગર (સોલ્ટ લેક) વેલ્ફેર એસોસિએશન વિ. સેન્ટ્રલ વેલ્યુએશન બોર્ડ, (૨૦૦૭) ૫ એસસીસી ૬૬૮ માં અહેવાલિત, એવા કેસોમાં આધાર રાખવામાં આવેલા ચુકાદાઓ, જે કરારોપણ સંબંધિત જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં છે, હાલના કેસના તથ્યો પર લાગુ પડશે નહીં.

૩. અન્ય રજૂઆતોને અશ્વુણ રાખીને એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે, વિવાદાસ્પદ પરવાનો ફીનો આરોપણ અને વસુલાત જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ સમર્થન પામે તે માટે, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમના શીર્ષક તથા તેની વિવિધ જોગવાઈઓમાંથી ઉત્પન્ન થતા પૂરતા માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો, નિયંત્રણો અને સંતુલનો ઉપલબ્ધ છે. આ સંદર્ભે, (૨૦૦૦) ૭ એસ.સી.સી. ૪૨૫ માં અહેવાલિત કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી.એન. ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર મુકવામાં આવ્યો છે, જેમાં ટી.એન. ટાઉન એન્ડ કન્ટ્રી પ્લાનિંગ અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૧૩ ની માન્યતા વિરુદ્ધ, મુક્તિ માટેની જોગવાઈ પ્રદાન કરતી સમાન પડકારની વિચારણા કરતી વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૫. ... માત્ર તેની ભાષાનું શબ્દશઃ વાંચન કરતાં આ અંગે કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સરકારને સોંપવામાં આવેલ સત્તા અત્યંત વ્યાપક પરિમાણ ધરાવતી જણાય છે અને આ કલમમાંથી કોઈ આંતરિક નિયંત્રણ દેખાતું

નથી. અરજદારનો કેસ એવો છે કે આવી વિશાળ સત્તાઓના પરિણામે તેનો ઉપયોગ જાહેર જનતા પર થનારા પ્રભાવનો વિચાર કર્યા વિના અવિનયપૂર્ણ રીતે કરવામાં આવ્યો છે. બીજી તરફ, રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે તેનો ઇનકાર કરતાં રજૂ કર્યું છે કે આ સત્તા પ્રસ્તાવના, આક્ષેપો અને કારણો તથા અધિનિયમ અને નિયમોની વિવિધ જોગવાઈઓ દ્વારા મર્યાદિત અને નિયંત્રિત છે.” એક્સ એક્સ “૨૧. અધિનિયમની માત્ર “પ્રસ્તાવના” અને “ઉદ્દેશો અને કારણો” જ તેની નીતિ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવતા નથી, પરંતુ તે કાયદાની વિવિધ જોગવાઈઓ દ્વારા પણ પ્રગટ થાય છે. કલમ ૨ની ઉપકલમ (૧૩) “વિકાસ” ની વ્યાખ્યા કરે છે, જે પ્રાદેશિક યોજના અને માસ્ટર પ્લાન વગેરેમાં કલ્પાયેલ કોઈપણ કાર્યોના અમલીકરણ માટે છે. કલમ ૯-સી મહાનગર વિકાસ પ્રાધિકરણના કાર્યો અને સત્તાઓની વ્યાખ્યા કરે છે, કલમ ૧૨ યોગ્ય આયોજન સત્તાધિકારીઓના કાર્યો અને સત્તાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે, કલમ ૧૫ પ્રાદેશિક આયોજનનો ઉલ્લેખ કરે છે. કલમ ૧૬ જમીન અને મકાનના નકશાની તૈયારી માટે છે, કલમ ૧૭ માસ્ટર પ્લાનનો ઉલ્લેખ કરે છે, કલમ ૧૮ નવા નગર વિકાસ યોજનાનો ઉલ્લેખ કરે છે, કલમ ૧૯ વિગતવાર વિકાસ યોજના બનાવવા અથવા સ્વીકારવાની મનશાની જાહેરાતનો ઉલ્લેખ કરે છે, કલમ ૨૦ વિગતવાર વિકાસ યોજનાની વિષયવસ્તુનો ઉલ્લેખ કરે છે, કલમ ૪૭ જમીનના ઉપયોગ અને વિકાસ વિકાસ યોજનાના અનુરૂપ હોવા અંગે છે, કલમ ૪૮ આયોજન સત્તાધિકારીના વિસ્તારમાં મકાનો અને જમીનો ઉપરના પ્રતિબંધોનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ દરેક જોગવાઈ અધિનિયમની નીતિને સાધવામાં યોગદાન આપે છે અને

અધિનિયમનો હેતુ સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરે છે. તેથી, કલમ ૧૧૩ ને અમર્યાદિત ગણાવી શકાતી નથી, કારણ કે સરકારને પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ આ માર્ગદર્શિકાની હદમાં રહીને કરવો પડે છે. તેથી, અમે કલમ ૧૧૩ ને માન્ય ઠેરવીએ છીએ.

૪. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમનું શીર્ષક તેમજ તેમાં ભાગ ૨ માં સમાવિષ્ટ પાલિકા પ્રાધિકારીઓ સંબંધિત અન્ય જોગવાઈઓ, એટલે કે કમિશનર, સ્ટેવિંગ કમિટી, કાઉન્સિલર અને કોર્પોરેશન; ભાગ ૪ માં પાલિકા નિધિ સંબંધિત જોગવાઈઓ; ભાગ ૧૨ માં ગટર અને નિકાસ સંબંધિત જોગવાઈઓ; ભાગ ૧૩ માં જળ પુરવઠા સંબંધિત જોગવાઈઓ; ભાગ ૧૪ માં રસ્તાઓ, સ્કાય-સાઈન અને જાહેરાત સંબંધિત જોગવાઈઓ; ભાગ ૨૨ (કલમો ૩૭૨ થી ૩૮૬) માં લાઈસન્સ ફી અને પરવાનગીઓ સંબંધિત જોગવાઈઓ, પ્રશ્નસ્થ લાઈસન્સ ફીની આદાયગી અને વસૂલાત માટે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ પૂરતી નીતિ, માર્ગદર્શિકા, નિયંત્રણો અને સંતુલન પ્રદાન કરે છે.

૫. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત સિવાય, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) પોતે જ પૂરતી માર્ગદર્શિકા, નિયંત્રણો અને સંતુલનની જોગવાઈ કરે છે, એટલા માટે કે કમિશનર દ્વારા ફી માત્ર ૧૧૯ ચૂંટાયેલા મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલરો ધરાવતા એ.એમ.સી.ની મંજૂરી મેળવ્યા પછી જ વસૂલ કરી શકાય છે, જે કોર્પોરેશનની સીમાઓની અંદરની સમગ્ર વસ્તીનું

પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. તેથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) પોતે જ પરવાનગી ફીની દરખાસ્ત કરાતી નિશ્ચિતી/ સુધારાના પ્રશ્નમાં કમિશનરની વિવેકસત્તાને નિયંત્રિત કરવા માટે માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરે છે. ફી લાદવા માટે કોર્પોરેશનની મંજૂરી લેવાના આ પાસાથી એ બાબતનું પણ સંરક્ષણ થાય છે કે કમિશનર પાસે ફી લાદવા અને વસૂલવા અંગે અબાધિત અને અનિયંત્રિત સત્તા ન રહે અને આવી ફી હંમેશા માત્ર કોર્પોરેશનની મંજૂરીથી જ લાદવામાં આવે, કારણ કે કમિશનર જે કંઈ પ્રસ્તાવિત કરે તે, સ્ટેઝિંગ કમિટીની મંજૂરી મળે ત્યાર સુધી અને તે પછી જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ કોર્પોરેશન દ્વારા તેની મંજૂરી આપવામાં આવે ત્યાર સુધી, કોર્પોરેશનનો નિયમ બનતું નથી.

(એફ) આ મુદ્દાસર દલીલ અંગેની રજૂઆતો કે વિવાદાસ્પદ લાયસન્સ ફી, ફીના બહાને કર છે.

૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજદારોની તરફથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે વર્તમાન મામલામાં પરવાનો શુલ્ક ન તો પ્રતિપૂરક છે અને ન તો નિયમનકારી, પરંતુ તે ‘કર’ના સ્વરૂપમાં છે અને અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, પ્રતિપૂરક શુલ્કમાં વસૂલ કરવામાં આવેલ શુલ્ક અને તેના બદલામાં આપવામાં આવેલી સેવાઓ વચ્ચે વ્યાપક કિંવડ પ્રો કવો હોવું આવશ્યક છે, જ્યારે નિયમનકારી શુલ્કમાં કિંવડ પ્રો કવો આવશ્યક નથી, પરંતુ તે જે પ્રવૃત્તિ માટે શુલ્ક વસૂલવામાં આવે છે તેના નિયમન માટે વપરાયું જોઈએ અને તે અતિશય ન

હોવું જોઈએ. વર્તમાન મામલામાં વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જે પરવાનો શુલ્ક વસૂલવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે તે સંબંધિત પ્રવૃત્તિના નિયમનના હેતુ માટે નથી, પરંતુ આવકમાં વધારો કરવા માટે છે અને તેથી તેનું સ્વરૂપ ‘શુલ્ક’ નહીં પરંતુ ‘કર’નું છે. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે જો શુલ્ક માત્ર આવકમાં વધારો કરવાના હેતુથી જ વસૂલવામાં આવે, તો તેને ‘કર’ તરીકે જ ગણવું પડશે, કારણ કે આવકમાં વધારો કરવા માટે શુલ્ક વસૂલવામાં આવી શકતું નથી.

૨. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, અરજદારો તરફથી વધુમાં એવી રજૂઆત પણ કરવામાં આવી હતી કે અમદાવાદના આઉટડોર એડ્વર્ટાઇઝિંગ ઓનર્સ’ એસોસિએશન વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં, વિશેષ નાગરિક અરજિ નં. ૧૨૬૦૩/૨૦૦૫ માં તા. ૦૨.૦૨.૨૦૦૬ના રોજ આપવામાં આવેલ આ સર્વમાન્ય અદાલતના અભિપ્રાયો અપિવેકે આપેલ છે. આ બાબતના સમર્થનમાં, અરજદારો તરફથી કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડાઉન્મેન્ટ્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર પ્રબળ આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

૩. ઉપરોક્ત દલીલોના પ્રતિભાવરૂપે, પ્રારંભે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મદ્રાસના કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડાઉનમેન્ટ કેસમાં (ઉપરોક્ત) ફીની લક્ષણોને લગતો સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલ કાનૂની સિદ્ધાંત, સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી ચુકાદાઓ દ્વારા ન્યાયિક વિચારસરણીમાં આવેલા સતત પરિવર્તનના કારણે સંપૂર્ણપણે ક્ષીણ કરી દેવામાં આવ્યો છે, અને તે ચુકાદાઓ

હકીકતમાં આ અદાલતે ઉપરોક્ત સંદર્ભિત તા. ૦૨.૦૨.૨૦૦૬ના ચુકાદામાં, એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩/૨૦૦૫ માં, આઉટડોર એડવર્ટાઈઝિંગ ઓનર્સ એસોસિએશન ઓફ અમદાવાદ કેસમાં (ઉપરોક્ત) પ્રતિપાદિત કરેલ સમાન તત્વજ્ઞાનનો જ પ્રતિધ્વનિ કરે છે. તેથી, વિવાદાસ્પદ લાઈસન્સ ફી ફી છે કે કર છે તે પ્રશ્ન હવે રેસ ઇન્ટેગ્રા રહ્યો નથી, કારણ કે ઉપરોક્ત પાસાઓનો વિચાર અને નિર્ણય આ અદાલતે તા. ૦૨.૦૨.૨૦૦૬ના ઉક્ત ચુકાદામાં પહેલેથી જ કર્યો છે અને અપીલમાં વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે. ઉક્ત ચુકાદાઓમાં, પ્રશ્નાધીન એ જ લાઈસન્સ ફી, અર્થાત્ ખાનગી મિલ્કતો પરની જાહેરાત હોર્ડિંગ માટેની લાઈસન્સ ફી,ના તમામ પાસાઓનું અવલોકન કર્યા બાદ, આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે તે કર નથી, પરંતુ નિયમનકારી ફી છે.

જ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નાધીન પરવાનાશુલ્ક એક ‘ફી’ છે અને ‘કર’ નથી, તથા તે નિયમનકારી-સહ-પ્રતિપૂર્તિક ફી છે. અરજદારોનો એવો કેસ પણ નથી કે નિગમ કોઈ સેવાઓ પૂરું પાડી રહ્યું નથી અને આ પ્રકારના કોઈ આક્ષેપો શીર્ષકવાળી આ રિટ અરજીઓમાં કરવામાં આવ્યા નથી. તેથી, એકવાર હકીકતની સ્થાપિત/સ્વીકારેલી સ્થિતિ એવી હોય કે એ.એમ.સી. ચુકવણીકર્તાને સેવાઓ પૂરી પાડી રહ્યું છે અને આવી ફી વસૂલ કરવાનો મુખ્ય હેતુ પણ એ જ છે, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં તે ‘ફી’ના લક્ષણો જાળવી રાખે છે. વિશેષ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે ઉક્ત પ્રશ્નાધીન પરવાનાશુલ્ક છેલ્લા

ત્રણથી વધુ દાયકાઓથી સતત રીતે નિગમ દ્વારા ચુકવણીકર્તાને પૂરી પાડવામાં આવતી સેવાઓ બદલ વસૂલ કરવામાં આવી રહ્યું છે.

૫. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડાઉમેન્ટ્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલા અને તેમાં નક્કી કરાયેલા વિવાદના મુખ્ય મુદ્દાઓ નીચે મુજબ હતા :-

(૧) શું સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એફ) હેઠળ, કાનૂની અર્થમાં, કોઈ મઠના મઠાધિપતિને ધાર્મિક સંસ્થા અને તેની દાનસંપત્તિમાં સંપત્તિનો એવો અધિકાર છે, જે તેને ઉક્ત અનુચ્છેદનું સંરક્ષણ દાવો કરવાની સક્ષમતા આપે?

(૨) શું સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૫, જે વ્યક્તિઓની ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનું સંરક્ષણ કરવા માટે અભિપ્રેત છે, તેનો આશ્રય કોઈ સંસ્થા અથવા સંગઠનના હિતમાં લઈ શકાય?

(૩) શું કોઈ મઠને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬ હેઠળ અપાયેલ ધાર્મિક પંથના વર્ણનમાં આવરી શકાય અને જો આવરી શકાય તો પણ, જેમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય નહીં તે માત્ર ધર્મના વિષયમાં તેના પોતાના કાર્યોનું સંચાલન કરવાનો તેનો અધિકાર છે અને તે સિવાય બીજું કંઈ નહીં?

(૪) વિશિષ્ટ ધાર્મિક પંથોને અનુસૂચિત ધાર્મિક સંસ્થાઓ સંબંધિત બાબતોમાં બંધારણ હેઠળ બાંધધરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોને ધ્યાનમાં લેતાં,

મહાધિપતિ દ્વારા મઠ અને તેની બાબતોના સંચાલનમાં હસ્તક્ષેપ કરતી યોજના ઘડવાની નિયમાવલી કરતો કાયદો, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એફ) અને ૨૬ સાથે વિરુદ્ધ જશે કે નહીં અને પરિણામે અનુચ્છેદ ૧૩ હેઠળ શૂન્ય ઠરશે કે નહીં?

૬. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પોતાના સમક્ષ રહેલા કેસમાં ઉપરોક્ત મુખ્ય વિવાદાસ્પદ મુદ્દાઓનો નિવેડો કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતે એક અનુસંગિક મુદ્દો પણ વિચારાધીન લીધો હતો, જે મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬, અર્થાત્ મદ્રાસ હિન્દુ રિલિજન એન્ડ ચેરિટેબલ એન્ડાઉમેન્ટ્સ અધિનિયમ, ૧૯૫૧, ની બંધારણીય માન્યતા સંબંધિત હતો, જેમાં દરેક ધાર્મિક સંસ્થાને પોતાની આવકના વધુમાં વધુ ૫% થી અધિક ન હોય તેવી રકમ દરવર્ષે સરકારને ફાળો તરીકે ચુકવવા નિર્દેશિત કરવામાં આવ્યું હતું, આ આધારે કે ઉક્ત ફાળાની ચુકવણી ફી સ્વરૂપની નહીં પરંતુ કર સ્વરૂપની હતી. આગળ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કાનૂની સિદ્ધાંત સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત કેસમાં માત્ર આ જ મુદ્દા અંગે પ્રતિપાદિત કર્યો હતો અને સમયગાળા દરમિયાન તેમાં મૂળભૂત પરિવર્તન આવ્યું છે. તેથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત મુખ્ય વિવાદાસ્પદ મુદ્દાઓ અંગે ઉક્ત કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે જે કાયદો નિર્ધારિત કર્યો હતો તે આજેય યથાવત્ સારો છે, પરંતુ કરના લક્ષણોથી ભિન્નતા દર્શાવતા ફીના સાચા લક્ષણો સંબંધિત એકમાત્ર વિવાદાસ્પદ મુદ્દા બાબતે, જેના આધાર માટે અરજદારોએ ચુકાદાના પરિચ્છેદ નં. ૪૧ થી ૫૧ પર

આધાર રાખ્યો છે, તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલ કાનૂની સિદ્ધાંતમાં પરિવર્તન આવ્યું છે, અને તેથી ન્યાયિક વિચારસરણીમાં થયેલા ક્રમશઃ ફેરફારને દર્શાવવા સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ અનુગામી ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેથી રજૂ કરી શકાય કે આજની કાનૂની સ્થિતિ અમદાવાદના આઉટડોર એડ્વર્ટાઇઝિંગ ઓનર્સ' એસોસિયેશન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૦૨.૦૨.૨૦૦૬ ના આ અદાલતના ચુકાદામાં પ્રતિપાદિત કરાયેલ કાનૂની સ્થિતિ સાથે સંપૂર્ણપણે સુસંગત છે અને તે કેસની અપીલમાં આ માનનીય અદાલતની વિદ્વાન વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી.

૬.૧ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સર્વોચ્ચ અદાલતે કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડાઉમેન્ટ્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, મદ્રાસ હિંદુ રિલિજન એન્ડ ચેરિટેબલ એન્ડાઉમેન્ટ્સ અધિનિયમ, ૧૯૫૧ ની કલમ ૭૬ ની જોગવાઈઓ સાથે વ્યવહાર કરતા, જેમાં પ્રત્યેક ધાર્મિક સંસ્થાને તેની આવકના ૫% થી વધુ ન હોય તેવી ફાળાની રકમ દર વર્ષે સરકારને ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

(૧) ઉક્ત ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૪૫ માં 'કર' ની લાક્ષણિકતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્ તે કાયદેસરની સત્તા હેઠળ નાણાંની ફરજિયાત વસૂલાત છે, તે કર ચૂકવનારને આપવામાં આવનાર કોઈ વિશેષ લાભના સંદર્ભ વિના છે અને તેની વસૂલાત સામાન્ય આવકના હેતુઓ માટે થાય છે.

(૨) પરિચ્છેદ ૪૬ માં ‘ફી’ ની લાક્ષણિકતાઓનું ગણન કરવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્ તે સામાન્ય રીતે કોઈ સરકારી એજન્સી દ્વારા વ્યક્તિઓને આપવામાં આવેલી વિશેષ સેવા માટે વસૂલ કરવાની હોય છે અને વસૂલ કરવામાં આવતી ફીની રકમ સરકાર દ્વારા તે સેવા આપવામાં થયેલા ખર્ચના આધારે નિર્ધારિત થયેલી માનવામાં આવે છે.

(૩) પરિચ્છેદ ૪૭ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે બળજબરી અથવા દબાણનો તત્ત્વ દરેક પ્રકારના લાદવામાં હાજર હોય છે અને તે જ બાબતને કર અને ફી વચ્ચે ભેદ કરવા માટેનો એકમાત્ર અથવા તો મહત્વપૂર્ણ માપદંડ પણ બનાવી શકાય નહીં. કર અને ફી વચ્ચેનો ભેદ એ છે કે કર સામાન્ય બોજાના એક ભાગરૂપે વસૂલવામાં આવે છે, જ્યારે ફી વિશેષ લાભ અથવા અધિકાર માટે કરવામાં આવતી ચૂકવણી છે.

(૪) પરિચ્છેદ ૪૮ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે ફીનો આકાર સરકાર દ્વારા સેવાઓ પૂરી પાડવામાં થયેલા ખર્ચ સાથે સંબંધિત હોવો સંપૂર્ણપણે આવશ્યક છે. કોઈ વ્યક્તિને કંઈક કરવાની પરવાનગી અથવા વિશેષાધિકાર આપવાના બદલામાં વસૂલવામાં આવતી ફી, તે ભારે હોય કે મધ્યમ, જો સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચના આધારે નહીં પરંતુ તે વ્યક્તિને મળતા લાભના આધારે નક્કી કરવામાં આવે, તો તેને કર તરીકે જ ગણવી પડે.

(૫) પરિચ્છેદ ૪૯ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો સરકાર કોઈ હકારાત્મક કાર્ય વ્યક્તિઓના હિત માટે કરવામાં આવ્યું હોય તેના પ્રતિફળરૂપે રકમ વસૂલ કરે અને આ રીતે ચૂકવવામાં આવેલી રકમ ખાસ કરીને આવા કાર્યના નિર્વહ માટે અલગ રાખવામાં આવી હોય અને જાહેર આવકમાં ભળી જતી ન હોય, તો તે જને કર તરીકે નહીં પરંતુ ફી તરીકે અર્થઘટિત કરવું.

(૬) તેથી, ઉપરોક્ત પાસાઓ પર વિચાર કરતી વેળાએ, ફરરા ૫૧ માં એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું છે કે મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬ માં ઉલ્લેખિત ફાળો કર છે, મુખ્યત્વે આ આધારોએ કે (એ) પ્રાપ્ત થતો ફાળો સરકાર દ્વારા સેવાઓ બજાવવામાં થતા ખર્ચની ભરપાઈ માટે અલગથી નિર્ધારિત અથવા વિશિષ્ટ રાખવામાં આવેલો નથી; (બી) બધી વસુલાત રાજ્યની સંકલિત નિધિમાં જમા થાય છે અને તમામ ખર્ચ તેમાંથી કરવામાં આવે છે; અને (સી) સરકાર દ્વારા વિશિષ્ટ સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે થયેલા ખર્ચ અને મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬ હેઠળ સરકાર દ્વારા ઉઘરાવવામાં આવેલી રકમો વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો પરસ્પર સંબંધ સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે.

૬.૨ એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત નિર્ણય બાદ, મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬ માં સુધારો કરીને અને મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૮૧ હેઠળ નિધિની રચના કરીને, ઉપરોક્ત ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૫૧ માં ઉલ્લેખિત ઉપરોક્ત આધાર/ ખામીઓને વિધાનમંડળ દ્વારા દૂર કરવામાં આવી હતી. જોકે, ઉક્ત સુધારો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સાધિન્દ્ર તીર્થ સ્વામિયાર વિ. ધ કમિશનર

ફોર હિન્દુ રિલીજિયસ એન્ડ ચેરિટેબલ એન્ડાઉમેન્ટ્સ, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૩) એસ.સી. ૯૬૬ માં અહેવાલિત પ્રકરણમાં વિચારણા માટે આવ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સુધારાને યથાવત્ રાખતાં, પરિણેદ ૧૮ માં નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

(૧) ફીના સ્વરૂપનો ઉપાર્જન માત્ર એટલા કારણે તે સ્વરૂપનો રહેતું બંધ થતું નથી કે તેમાં બળજબરી અથવા દબાણાત્મકતાનો તત્વ હાજર હોય; (૨) ફી અંગે આ કોઈ અનિવાર્ય પૂર્વધારણા નથી કે સેવાનો લાભ મેળવનાર દરેક વ્યક્તિને સત્તાધિકારીએ વાસ્તવમાં પૂરી પાડેલી સેવાઓ સાથે તેનો સીધો સંબંધ હોવો જ જોઈએ.

(૩) જો કોઈ વિશિષ્ટ સેવા પૂરી પાડવાના હેતુથી કાયદા દ્વારા ઉપારોપણ કરવામાં આવે અને તે સેવા જાળવી રાખવાના ખર્ચ વસૂલ કરાયેલ રકમોમાંથી પૂરા કરવામાં આવે, તથા ઉપારોપણ અને સેવા પ્રદાન કરવા માટે થયેલા ખર્ચ વચ્ચે વાજબી સંબંધ હોય, તો એવું ઉપારોપણ કરના સ્વરૂપનું નહીં પરંતુ ફીના સ્વરૂપનું ગણાશે.

એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે, આ રીતે, અગાઉના દષ્ટિકોણમાં ફેરફાર આ રીતે આરંભાઈ ગયો હતો.

૬.૩ ત્યારબાદ, સધર્ન ફાર્માસ્યુટિકલ્સ એન્ડ કેમિકલ્સ, ત્રિચુર વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરેલા, અહેવાલિત (૧૯૮૧) ૪ એસ.સી.સી. ૩૯૧ ના કેસમાં, કેરળા આબકારી અધિનિયમ, ૧૯૬૭ ની કલમ ૧૪(ઈ) હેઠળ વસૂલ કરવામાં આવેલા દેખરેખ શુલ્કને શુલ્ક ગણવું કે નહીં તે બાબત વિચારતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદાના પરિણેદ નં. ૨૫ અને ૨૯ માં, શુલ્કની સંકલ્પના સંબંધે ન્યાયિક વિચારસરણીમાં વધુ પરિવર્તન સૂચવતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું.

(૧) માત્ર એટલા માટે કે આપવામાં આવેલી સેવાઓ માટેના વસૂલાતો અથવા વિશેષાધિકાર કે પરવાનો આપવાના બદલામાં પ્રાપ્ત થતી રકમો એકીકૃત નિધિમાં જમા કરવામાં આવે છે અને સેવા પ્રદાન કરવા માટેના ખર્ચ તરફ અલગથી યોગ્ય રીતે ફાળવવામાં આવતી નથી, તે વાત માત્ર પોતાના આધારે નિર્ધારક નથી.

(૨) પ્રતિફળરૂપ વિનિમયનો તત્ત્વ હંમેશા શુલ્ક માટે અનિવાર્ય શરત નથી અને પ્રતિફળરૂપ વિનિમયની પરંપરાગત સંકલ્પના પરિવર્તનમાંથી પસાર થઈ રહી છે.

(૩) જો કે દેખરેખ શુલ્ક લાઈસન્સધારક પાસેથી ફરજિયાત વસૂલાતના સ્વરૂપનું છે અને આ વસૂલાત અલગ ભંડોળમાં જમા કરવામાં આવતી નથી, પરંતુ સંકલિત ભંડોળમાં લેવામાં આવે છે, તથાપિ માત્ર એટલા આધારે જ તે નિર્ધારક ગણાવી શકાય તેમ નથી, કારણ કે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૬૬ એવું દર્શાવે છે.

૬.૪ ત્યારબાદ, દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન વિ. મોહદ. ચાસીનના મામલામાં, જે (૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૨૨૯ માં અહેવાલિત છે, તેમાં દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન દ્વારા જારી કરાયેલ તે જાહેરનામાની માન્યતા વિચારતાં, જેમાં કતલખાનાઓમાં પ્રાણીઓના કતલ માટેની ફી ભેંસ, બકરાં અને ડુક્કરનાં દરેક પ્રાણી દીઠ રૂ.૦.૨૫ થી રૂ.૨ (અર્થાત્ ૩૦૦%) સુધી વધારવામાં આવી હતી અને ભેંસોના મામલે દરેક પ્રાણી દીઠ રૂ.૧ થી રૂ.૮ (અર્થાત્ ૭૦૦%) સુધી વધારવામાં આવી હતી, પરિચ્છેદ નં. ૯ અને ૧૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

(૧) શુલ્કનો સંબંધ પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓ અથવા અપાયેલા લાભો સાથે હોવો આવશ્યક છે, તેમ છતાં એવો સંબંધ પ્રત્યક્ષ હોવો જરૂરી નથી; માત્ર આકસ્મિક સંબંધ પણ પૂરતો બની શકે છે.

(૨) ફી ચૂકવનારાઓ ઉપરાંત અન્ય લોકોને પણ લાભ થાય છે, એથી ફીનું સ્વરૂપ ઘટતું નથી. હકીકતમાં, જાહેર હિતમાં નિયમનની મુખ્ય ભાવના સામે ફી ચૂકવનારાઓને મળતો વિશેષ લાભ અથવા અનુકૂલતા ગૌણ પણ હોઈ શકે છે.

(૩) કે થયેલો ખર્ચ સીધો જ થવો આવશ્યક નથી અને વિશેષ લાભ અથવા પ્રદાન કરાયેલા ફાયદા સાથે મુખ્યત્વે સંબંધિત હોવો પણ આવશ્યક નથી.

૬.૫ ત્યારબાદ, શ્રીનિવાસા જનરલ ટ્રેડર્સ વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, જેનો અહેવાલ (૧૯૮૩) ૪ એસ.સી.સી. ૩૫૩ માં પ્રકાશિત થયો છે, તે મામલામાં, આંધ્ર પ્રદેશ (કૃષિ ઉત્પાદન અને પશુધન) બજારો અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૧૨(૧) હેઠળ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં માર્કેટ કમિટીઓ દ્વારા વસૂલવામાં આવતી બજાર ફીની દરમાં રૂ.૦.૫૦ થી રૂ.૧ (અર્થાત્ ૧૦૦%) સુધી થયેલ વધારાની વૈધતા અંગે વિચારણા કરતી વખતે, પેરા નં. ૩૧ થી ૩૯ માં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

(૧) ફી માટે વાસ્તવિક પ્રતિકૂળ હોવું જ જોઈએ એવો પરંપરાગત અભિપ્રાય અનુવર્તી નિર્ણયોમાં મૂળભૂત રૂપે બદલાઈ ગયો છે.

(૨) કોઈ અધિભાર ફી છે કે નહીં તે નક્કી કરતાં સાચી કસોટી એ હોવી જોઈએ કે તેનો મુખ્ય અને આવશ્યક હેતુ નિર્દિષ્ટ વિસ્તાર અથવા વર્ગને નિર્દિષ્ટ સેવાઓ પ્રદાન કરવાનો છે કે નહીં અને એ બાબતનું કોઈ પરિણામ ન પણ હોય કે રાજ્યને અંતે અને પરોક્ષ રીતે તેનાથી લાભ થાય.

(૩) વસૂલાત અને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓ વચ્ચેનો સહસંબંધ સામાન્ય સ્વરૂપનો હોય છે અને ગણિતીય સચોટતાનો હોતો નથી. આવશ્યક માત્ર એટલું જ છે કે ફીની વસૂલાત અને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓ વચ્ચે “વાજબી સંબંધ” હોવો જોઈએ.

(જ) એકવાર તેમાંના અરજદારો સ્વીકારે છે કે તેઓ ઈ.સ. ૧૯૭૨માં પ્રતિ સો દીઠ ૫૦ પૈસા બજાર ફી વસૂલાતને પડકારતા નથી, ત્યારે ઈ.સ. ૧૯૭૮માં બજાર ફીની દરમાં રૂ. ૦.૫૦થી રૂ. ૧ સુધીના વધારાને પડકારવા માટે કોઈ આધાર રહી શકતો નથી.

ક.ક ત્યારબાદ, આઈ.ટી.સી. લિ. વિ. કર્ણાટક રાજ્યના કેસમાં, જે ૧૯૮૫ (સપ્લી.) એસ.સી.સી. ૪૭૬ માં અહેવાલિત છે, આંધ્ર પ્રદેશ (કૃષિ ઉપજ અને પશુધન) બજાર અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૧૨(૧) હેઠળ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં માર્કેટ કમિટીઓ દ્વારા વસૂલવામાં આવતી બજાર ફીની દરમાં રૂ.૦.૫૦ થી રૂ.૧ (અર્થાત્ ૧૦૦%) જેટલો વધારો કરવામાં આવ્યો તેની માન્યતા જાળવી રાખતાં, ઉપરોક્ત તમામ ચુકાદાઓનો પરિણેદ નં. ૧૬૯ થી ૧૮૮ માં વિચાર કર્યા બાદ, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

(૧) સેવા અને ફી વચ્ચે વાજબી સંબંધ હોવો જોઈએ અને તે એવો અર્થ કાઢીને ગણિતીય ચોકસાઈથી સ્થાપિત કરી શકાય નહીં કે બંને પક્ષો સમાન રીતે સંતુલિત જ હોવા જોઈએ.

(૨) ફી ભરનારાઓને આવી સેવાઓ પ્રદાન કરવાની પ્રક્રિયામાં, જો અન્ય કેટલાક લાભો અન્ય વ્યક્તિઓને પ્રાપ્ત થાય અથવા ઉપજે, તો પ્રતિફળનો સંબંધ નષ્ટ થતો નથી. (૩) આ લાદણીનો મુખ્ય હેતુ અને આવશ્યક ઉદ્દેશ શું છે તે તપાસવું આવશ્યક છે.

(૪) કોઈ વસૂલાતને શુલ્ક ગણાવવા માટે એ આવશ્યક નથી કે બધી સેવાઓ શુલ્ક ચૂકવનારાઓને જ આપવામાં આવવી જોઈએ, તેમજ શુલ્કની ચૂકવણી અને આપવામાં આવેલી સેવાઓ વચ્ચેનો સંબંધ ગણિતીય ચોકસાઈથી સ્થાપિત કરવામાં આવે.

(૫) આધુનિક વ્યવસ્થામાં ભવિષ્યની આગાહીઓને ધ્યાનમાં લેવી અનુમત્ય છે અને ફી લાદવાનું ઔચિત્ય સિદ્ધ કરવા માટે માત્ર વર્તમાન સેવાઓનો જ ઉપયોગ થઈ શકે એવું નથી. તેના અસ્તિત્વ અને ટકાઉપણાં માટેનું સમગ્ર આયોજન, તથા ભવિષ્યલક્ષી યોજનાઓ અને પ્રકલ્પો.

(૬) જો લાદણીનો મુખ્ય વિષય અને આવશ્યક હેતુ બજારના વપરાશકર્તાઓને અથવા ફી ભરનારાઓને કોઈ વિશેષ પ્રકારની સેવા પૂરી પાડવાનો હોય, તો અન્ય પરિણામો અથવા અન્ય લોકોને થતા અન્ય લાભોથી સ્થિતિમાં જરાય ફેર પડતો નથી. બજારના વપરાશકર્તાઓને થતા લાભની સંકલ્પનાને સંકલિત દષ્ટિકોણ અપનાવી વ્યાપક સામાન્ય સમજના દષ્ટિબિંદુથી જોવી આવશ્યક છે. આજના વિશ્વમાં, જો જે માર્ગો દ્વારા ઉત્પાદન બજારમાં આવે છે તેમનું જતન થતું ન હોય, તો સારો બજાર ઊભો કરી શકાતો નથી. જોકે, માત્ર બજારના જતન માટે જરૂરી માર્ગોને ન્યાયસંગત ઠેરવવા માટે માર્ગો કયા બિંદુએ શરૂ થશે અને કયા બિંદુએ સમાપ્ત થશે, તે આધુનિક સંકલિત વિકાસની સંકલ્પનામાં અત્યંત સિદ્ધાંતગત અને અવાસ્તવિક પ્રશ્ન જણાય છે.

૬.૭ તે પછી, સિકંદરાબાદ હૈદરાબાદ હોટેલ ઓનર્સ એસોસિયેશન વિ. હૈદરાબાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, હૈદરાબાદ ના કેસમાં, જે (૧૯૯૯) ૨ એસ.સી.સી. ૨૭૪ માં અહેવાલિત છે, તેમાં હૈદરાબાદ મ્યુનિસિપલ અધિનિયમ, ૧૯૫૫ ની કલમ ૬૨૨ હેઠળ લોજિંગ હાઉસ, હોટેલ વગેરે ચલાવવા માટેના વેપાર પરવાનાં માટેની પરવાના -ફી રૂ. ૫૦/- અને રૂ. ૧૦૦૦/- માંથી, જ્યાં ભાડું રૂ. ૧૫૦૦/- કરતાં વધુ પરંતુ રૂ. ૨૦૦૦/- કરતાં વધુ ન હોય ત્યાં રૂ. ૨,૦૦૦/- સુધી વધારાની માન્યતા જાળવી રાખતાં, પરિણે ૧ થી ૯ અને ૧૨ થી ૧૮ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

(૧) કોઈ પ્રવૃત્તિના નિયમન માટે વસૂલવામાં આવતી લાઈસન્સ ફી, ભલે કોઈ સેવા પ્રદાન કરવામાં આવતી ન હોય, તથાપિ, તે કર નહીં પરંતુ ફી તરીકે માન્ય રીતે વર્ગીકૃત કરી શકાય.

(૨) નિગમે બદલવાપાત્ર ફીની માત્રા નક્કી કરવા માટે ચૂકવાતી ભાડાની રકમને માપદંડ તરીકે પસંદ કરી છે, જેનો સંબંધ લોજિંગ હાઉસ અથવા ભોજનાલયના કબજામાં રહેલા વિસ્તાર સાથે છે.

(૩) જો કે લાઈસન્સ ફીમાંથી વસૂલ કરાયેલ રકમ સામાન્ય નિધિમાં જમા કરવામાં આવે છે અને તે માત્ર પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓ માટે જ નહીં, પરંતુ લાભાન્વિત થતા અન્ય વિવિધ વ્યક્તિઓ તથા જનસભ્યો પર પણ

ખર્ચવામાં આવે છે, તેવી લાયસન્સ ફી કર નથી, પરંતુ નિયમનાત્મક-સહ-ક્ષતિપૂર્તિકારક ફી છે.

૬.૮ ત્યારબાદ, બી.એસ.ઈ. પ્રોકર્સ' ફોર્મ, બોમ્બે વિ. સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા, જે (૨૦૦૧) ૩ એસ.સી.સી. ૪૮૨ માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં, સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૯૨ ની કલમ ૧૧(૨)(કે) અને ૧૨ હેઠળના નિયામક શુલ્ક અને નોંધણી શુલ્કની માન્યતા યથાવત રાખતાં, ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓ, જેમાં એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ માં ઉલ્લેખિત ચુકાદાનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેના વિચારણાપશ્ચાત, પરિચ્છેદ ૧, ૨૦ થી ૨૪ અને ૩૯ થી ૫૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

(૧) ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત કેસોમાં ચુકાદો આપ્યા બાદ હિમાલયમાં ઘણું પાણી વહી ગયું છે અને તે પછીથી કર અને ફી વચ્ચેના તફાવત અંગેના ન્યાયિક વિચારમાં પણ મૂળભૂત ફેરફાર આવ્યો છે.

(૨) જ્યાં સુધી નિયમનકારી ફીની વાત છે, ત્યાં સુધી પૂરી પાડવામાં આવનાર સેવા પૂર્વશરત નથી અને વસૂલ કરવામાં આવેલી એવી ફી અતિશય ન હોય તો તે તેની ફી તરીકેની સ્વરૂપતા ગુમાવતી નથી.

(૩) વસૂલાત કરનાર સત્તાધિકારી દ્વારા આપવામાં આવનારી સેવાઓ માત્ર અંશદાનકારકોને જ પુષ્ટિ કરેલી હોવી આવશ્યક નથી.

(૪) લાદવામાં આવેલી ફીની રકમની વાજબીતા તપાસતી વખતે, તે તપાસ આ દષ્ટિએ કરવામાં આવશે નહીં કે લાદવામાં આવેલી રકમને અનુરૂપ પરસ્પર પ્રતિક્ષણ છે કે નહીં, કારણ કે નિયામક ફી લાદવા માટે આવું પરસ્પર પ્રતિક્ષણ પૂર્વશરત નથી. આવી તપાસ એ સંદર્ભમાં કરવી પડશે કે લાદવામાં આવેલી ફી સત્તાધિકારીને તેની કાયદેસરની ફરજો નિભાવવાની આવશ્યકતા માટે અતિશય છે કે અવાજબી છે.

૬.૯ ત્યારબાદ, સ્ટેટ ઓફ એચ. પી. વિ. શિવાલિક એગ્રો પોલી પ્રોડક્ટ્સના મામલે, જે (૨૦૦૪) ૮ એસ.સી.સી. ૫૫૬ માં અહેવાલિત છે, તેમાં, દસ્તાવેજના વિષયવસ્તુના મૂલ્યના આધાર પર ક્રમશઃ વધતા સ્વરૂપે નોંધણી ફી નિર્ધારિત કરતી તા. ૧૪.૦૪.૧૯૬૯ ની સૂચનાની માન્યતા અંગે વિચારણા કરતાં, પરા ૩, ૪ અને ૧૩ થી ૨૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

(૧) ફી ના લક્ષણો અંગે શિરૂર મઠ કેસ (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨) માં કરવામાં આવેલ કાનૂની નિવેદનમાં મૂળભૂત પરિવર્તન આવ્યું છે.

(૨) એક બાજુ ફીની કુલ રકમ અને બીજી બાજુ સેવાઓના ખર્ચની કુલ રકમ વચ્ચેનો વ્યાપક અને સામાન્ય સહસંબંધ લાદાણીને ન્યાયસંગત ઠેરવવા માટે પૂરતો રહેશે.

(૩) માત્ર આ આધાર પર કે વ્યક્તિઓ પર અથવા અસરના પ્રત્યક્ષ પર તેના વિતરણનું માપદંડ તેઓને વાસ્તવમાં આપવામાં આવેલી સેવાઓની સરખામણીએ અસમપ્રમાણ છે, કોઈ ઉપકર અમાન્ય ઠરશે નહીં.

૬.૧૦ ત્યારબાદ, સોના ચાંદિઓલ કમિટી વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં, જે (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૩૪૫ માં અહેવાલિત છે, બોમ્બે મની લેન્ડર્સ અધિનિયમ, ૧૯૪૬ ની કલમ-એ ની, જે હેઠળ ધિરાણદાતાઓ પર નિરીક્ષણ ફી આદાય કરવામાં આવી હતી, તેની માન્યતા અંગે વિચાર કરતી વખતે, ઉપરોક્ત સંદર્ભિત ચુકાદાઓનો વિચાર કર્યા બાદ, ફરરા ૧૦ અને ૧૬ થી ૩૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

(૧) જ્યાં સુધી નિયામક ફીનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી પ્રદાન કરવાપાત્ર સેવા પૂર્વશરત નથી અને આ પ્રકારેથી વસૂલ કરવામાં આવેલ રકમ અતિશય ન હોય તો તે પોતાની ફીની પ્રકૃતિ ગુમાવતી નથી.

(૨) વસૂલાત સત્તાધિકારી દ્વારા આપવામાં આવવાની સેવા માત્ર અંશદાતાઓ પૂરતી જ મર્યાદિત હોવી આવશ્યક નથી.

(૩) તે સ્થાપિત કરવું જરૂરી નથી કે જે લોકો ફી ચૂકવે છે તેઓએ આપવામાં આવેલી સેવાઓનો સીધો અથવા વિશેષ લાભ કે ફાયદો મેળવવો જ જોઈએ, પરંતુ માત્ર સામાન્ય લાભ પૂરતો છે, જેના માટે ફી ચૂકવવામાં આવતી હતી.

૬.૧૧ ત્યારબાદ, વિજયલક્ષ્મી રાઈસ મિલ વિ. કમર્શિયલ ટેક્સ ઓફિસર્સ, પાલાકોલ, અહેવાલિત (૨૦૦૬) ૬ એસીસીસી ૭૬૩ ના કેસમાં, આંધ્ર પ્રદેશ ગ્રામિણ વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૯૬ હેઠળ વસૂલવામાં આવતા સેસની માન્યતા અંગે વિચારણા કરતાં, જે ચૂકવવામાં આવતા ખરીદી અથવા વેચાણ કર ઉપરાંત સેસ લાદે છે, પરિચ્છેદ ૧૮, ૨૧, ૨૭ અને ૨૮ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

(૧) ફીની સંકલ્પનામાં મૂળભૂત પરિવર્તન આવ્યું છે અને હવે એવું જરૂરી માનવામાં આવતું નથી કે (એ) જેઓ વ્યક્તિઓ પાસેથી ફી વસૂલવામાં આવી રહી છે, તેમને કોઈ ચોક્કસ સેવા આપવી જ જોઈએ અને (બી) ફી તરીકે વસૂલવામાં આવેલી રકમ અને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓના મૂલ્ય વચ્ચે કોઈ ચોક્કસ અથવા ગણિતીય અનુસંગ હોવો આવશ્યક નથી.

(૨) જોવાનું એ છે કે એક તરફ ફીની કુલ રકમ અને બીજી તરફ સેવાઓના ખર્ચની કુલ રકમ વચ્ચે વ્યાપક અને સામાન્ય સહસંબંધ છે કે કેમ.

(૩) ફીની જૂની સંકલ્પનાના પ્રકાશમાં, જેમાં મૂળભૂત પરિવર્તન થઈ ગયું છે, અને ત્યારબાદના નિર્ણયોમાં વિકસાવવામાં આવેલી નવી સંકલ્પનાના આધારે નહીં, તૈયાર કરાયેલ આ રિટ અરજી માત્ર આ કારણસર જ નિષ્ફળ જવા પાત્ર છે.

(૪) પ્રશ્નાસ્પદ સેસ, તેના સ્વરૂપે, ફી છે, કારણ કે તે અધિનિયમમાં દર્શાવેલ હેતુઓ માટે ગ્રામ્ય જનતાને ગ્રામ વિકાસની સેવા પૂરી પાડવા બદલ વસૂલવામાં આવે છે. સ્પષ્ટ છે કે પ્રગતિ માટે ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં રસ્તાઓ, પુલો અને સંગ્રહ સુવિધાઓનું નિર્માણ કરવું પડે, અને સ્વાભાવિક રીતે તેના માટે નાણાં એકત્રિત કરવાની જરૂર પડશે. તેથી, ફી જે વ્યક્તિ પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવી હોય તેને કોઈ વિશિષ્ટ સેવા પૂરી પાડવામાં આવી ન હોય તો પણ, ઉપર પહેલેથી જ દર્શાવેલ કારણોસર પ્રશ્નાસ્પદ સેસ તેમ છતાં ફી જ છે.

૬.૧૨ ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી નિર્ણયોનું ધ્યાનમાં લેતાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે ફીની લાક્ષણિકતા અંગે ૧૯૫૪ના ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે વ્યક્ત કરેલો અભિપ્રાયમાં મૂળભૂત ફેરફાર આવ્યો છે અને ફીની લાક્ષણિકતા પર વિચાર કરતાં અનુવર્તી નિર્ણયોનું સતત રીતે વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લેવો જરૂરી છે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે સ્વીકારેલી હકીકત એ છે કે કોર્પોરેશન દ્વારા અરજદારોને કોઈ સેવાઓ આપવામાં આવતી નથી એવો તો અરજદારોનો કેસ પણ નથી, જે ચૂકવનાર અને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓ વચ્ચે વ્યાપક અને ચુકિતસંગત

સંબંધ દર્શાવે છે, અને તેથી પ્રશ્નમાં રહેલી લાયસન્સ ફીની આ વસૂલીને કર તરીકે નહીં પરંતુ ફી તરીકે નિર્ધારિત કરવી જોઈએ.

૬.૧૩ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, વર્ષ ૧૯૫૪માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત ચુકાદો આપ્યા પછીથી ફીની સંકલ્પનામાં કોઈ ફેરફાર/ બદલાવ આવ્યો નથી એવું સૂચવવાના પ્રયત્નરૂપે, અરજદારોએ સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરાખંડ વિ. કુમાઓ સ્ટોન ક્ષાર કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર, જે (૨૦૧૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૫૩૭ માં અહેવાલિત છે, આધાર રાખ્યો છે, જેથી એવું સૂચવવામાં આવે કે વર્ષ ૨૦૧૮માં પણ સર્વોચ્ચ અદાલત હજી પણ તેના ૧૯૫૪ના ચુકાદા પર આધાર રાખે છે અને તેથી, અહીં સામાવાળા તરફથી સૂચવ્યા મુજબ, ન્યાયિક વિચારસરણીમાં કોઈ બદલાવ આવ્યો નથી; જોકે, અરજદારોએ જે એક મહત્વપૂર્ણ હકીકત નજરઅંદાજ કરી છે તે એ છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે તેના ઉક્ત ૨૦૧૮ના ચુકાદામાં માત્ર તેના ૧૯૫૪ના ચુકાદાના ફક્ત નં. ૪૩ થી ૪૬નો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેના સંબંધમાં ન્યાયિક વિચારસરણીમાં કોઈ બદલાવ આવ્યો નહોતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે એ નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે કર્યું હતું કે તેના ૨૦૧૮ના ચુકાદામાં ઉક્ત કેસમાં પ્રશ્નાધીન ‘ટ્રાન્ઝિટ ફી’ એક નિયમનકારી ફી હતી, જેમાં રાજ્યએ ઉક્ત ફી આદાય કરવા માટે પરસ્પર પ્રતિફળ સાબિત કરવાનું ન હતું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સર્વોચ્ચ અદાલતે તેના અનુવર્તી નિર્ણયોમાં જે ‘ન્યાયિક વિચારસરણીમાં મૂળભૂત પરિવર્તન’નો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે હકીકતમાં તેના ૧૯૫૪ના ચુકાદાના ફક્ત નં.

૪૮ થી ૫૧માં કરાયેલ અવલોકનો અંગે હતો. આ પરિસ્થિતિઓમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત ૨૦૧૮ના ચુકાદા પર અરજદારોનો આધાર સંપૂર્ણપણે ગેરસમજભર્યો અને ભૂલભર્યો છે.

૭. એવો રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ અદાલતે આઉટડોર એક્વર્ટાઈઝિંગ ઓનર્સ' અસોસિયેશન ઓફ અમદાવાદ વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૦૨.૦૨.૨૦૦૬ ના રોજ આપેલા પોતાના ચુકાદામાં કરેલ અવલોકનો એ દર્શાવે છે કે તેમાં પ્રતિપાદિત કાનૂની સિદ્ધાંત હજુ પણ સારા કાયદા તરીકે યથાવત્ છે અને તે પર ઇન્ક્યુરિયમ નથી, જે આ મુજબ છે:—

“૧૯. ઉપરોક્ત ન્યાયિક ઉચ્ચારોને ધ્યાનમાં રાખીને અને તેને વર્તમાન કેસમાં લાગુ કરતાં, એવું જણાય છે કે અમદાવાદ શહેરમાં ખાનગી મિલકતના માલિકો તેમની માલિકીની મિલકતો પર હોર્ડિંગ્સ મૂકી કંપનીઓને તેમની જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવાની પરવાનગી આપીને સમયાંતરે ભાડું પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. મિલકતની સ્થિતિને આધારે ભાડામાં ફેરફાર થાય છે. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન નિશ્ચિત ધોરણોની જોગવાઈ કરીને ઉક્ત પ્રવૃત્તિને નિયંત્રિત કરે છે. કોર્પોરેશને એ સુનિશ્ચિત કરવાનું રહે છે કે હોર્ડિંગ્સ આવા ધોરણોને અનુરૂપ હોય. કોર્પોરેશનની ફરજ એ પણ છે કે આવા હોર્ડિંગ્સ સામાન્ય જનતા તથા નજીકના વિસ્તારમાં રહેતા નાગરિકોની સલામતીને જોખમમાં ન મૂકે. પ્રદર્શિત કરવાની જાહેરાતો પણ નિશ્ચિત ધોરણોને અનુરૂપ હોવી આવશ્યક છે. કાયદેસરતા અને નૈતિકતાના

ધોરણો જાળવવાના રહે છે. જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવાની પરવાનગી માટે અરજી કરતી વખતે અરજદારોને જાહેર કરવું પડે છે કે જાહેરાત એવી નહીં હોય કે જે સામાન્ય જનતાના મનમાં તર્કવિરુદ્ધ છાપ ઊભી કરે અથવા નૈતિકતાની ભાવનાને આઘાત પહોંચાડે. અરજદારોને કેટલાક જાહેરનામાં પણ કરવા પડે છે અને કોર્પોરેશનને બાંહેધરી આપવી પડે છે, જેના આધારે જાહેરાત પ્રદર્શનની પરવાનગી આપવામાં આવે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓ માટે કોર્પોરેશનના ભાગે નિશ્ચિત નિયામક નિયંત્રણનો અમલ કરવો આવશ્યક બને છે. આ બાબત વિવાદાસ્પદ નથી કે અરજીની પ્રક્રિયા કરવા, પરવાનો આપવા તેમજ સમયાંતરે નિરીક્ષણ હાથ ધરવા માટે કર્મચારીવર્ગ જાળવવો જરૂરી બને છે, જેથી એ સુનિશ્ચિત કરી શકાય કે હોર્ડિંગ્સ કોઈ કાનૂની જોગવાઈઓ અથવા કોર્પોરેશન દ્વારા નિર્ધારિત અન્ય આવશ્યકતાઓનો ભંગ કરતા નથી. એક્સ એક્સ એક્સ ૨૯. આ અંગે કોઈ શંકા નથી કે પ્રશ્નમાં આવેલી પ્રવૃત્તિઓને નિયંત્રિત કરવા માટે કોર્પોરેશન નિયામક યાંત્રિકી પૂરી પાડવા માટે નિશ્ચિત રકમ ખર્ચે છે. આ બાબત પણ વિવાદાસ્પદ નથી કે અરજદારો તથા તેમની સમાન સ્થિતિ ધરાવતા અન્ય સંબંધિત વ્યક્તિઓ પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવતી પરવાના ફીની રકમ કોર્પોરેશનની વસૂલાતનો ભાગ બને છે, જેમાંથી એક હિસ્સો ઉક્ત નિયામક યાંત્રિકી માટે વપરાય છે. એટલું જ નહીં, આ બાબત પણ વિવાદાસ્પદ નથી કે આવકનો નોંધપાત્ર હિસ્સો નિર્દિષ્ટ નિયામક નિયંત્રણો સિવાયના હેતુઓ માટે વપરાય છે. હકીકતમાં, કોર્પોરેશને જવાબરૂપે દાખલ કરેલા સોગંદનામામાં જણાવ્યું છે કે આ રીતે વસૂલ કરાયેલા ભંડોળનો એક ભાગ મુસાફરી કરતા

સામાન્ય જનતા માટે વધુ સારી સુવિધાઓ અને સગવડો પૂરી પાડવા માટે વપરાઈ રહ્યો છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આવી સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે ત્યારે જ અરજદારો જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવા માટેના સ્થળો ઊભા કરી શકે છે. (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૩૦. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, કિવડ પ્રો ક્વોનું કડક પાલન આવશ્યક નથી. ફી સ્વરૂપે વસૂલ કરાયેલ નાણાંનો એક ભાગ નિગમ દ્વારા નિયમનકારી તંત્ર જાળવવાના હેતુ માટે વપરાય છે. ઉપરાંત, આ નાણાં માર્ગોના સુધારણા માટે અને અવરજવર કરતી જનતાને યોગ્ય સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે પણ વટાવી દેવામાં આવે છે. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે નિગમ યોગ્ય પ્રકાશ વ્યવસ્થા ધરાવતા માર્ગો, જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં પાર્કિંગની સુવિધાઓ અને યોગ્ય ગટર વ્યવસ્થા ઉપલબ્ધ કરાવે છે અને આવા માર્ગોને સ્વચ્છ તથા સારી રીતે જાળવેલા રાખે છે, ત્યારે જ આવા માર્ગોની બંને બાજુ આવેલ મિલ્કતધારકો પોતાની મિલ્કતો પર પોતાની જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવા માટે ગ્રાહકોને આકર્ષી શકશે. ખાડાઓથી ભરેલા માર્ગો પર, ધૂળ અને ગંદકીથી ભરેલી ગલીઓમાં, નાની સાંકડી શેરીઓમાં, ભીડભરેલી ઉપગલીઓમાં વ્યાપારી વિકાસની કોઈ શક્યતા રહેતી નથી અને આકર્ષક જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવાની પણ કોઈ સંભાવના રહેતી નથી, તે સમજવા માટે બહુ વિચાર કરવાની જરૂર નથી. પોતાની વસ્તુઓ અને સેવાઓની જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરતી કંપનીઓ પોતાના નફાને મહત્તમ કરવા ઇચ્છે છે. આવી કંપનીઓ ભારે ભાડું ત્યારે જ ચૂકવશે જ્યારે તેમને લાગશે કે

તેમની જાહેરાતો અવરજવર કરતા મોટા પ્રમાણના લોકોની નજરે પડશે. જો આ હેતુ સિદ્ધ ન થાય, તો જાહેરાતદાતાઓને પોતાની જાહેરાતો મૂકવામાં કોઈ રસ રહેશે નહીં.

૩૧. સારા રસ્તાઓ પર જ વેપારી પ્રવૃત્તિનો વિકાસ થઈ શકે છે. આવા રસ્તાઓ પર જ મિલ્કતધારકો જાહેરાતો મૂકવા માટે કંપનીઓ પાસેથી ભાડા સ્વરૂપે શક્ય તેટલી મહત્તમ કિંમત મેળવી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોય છે. તેથી, આવી પ્રવૃત્તિનો વિકાસ થાય તે માટે યોગ્ય સુવિધાઓવાળા સારા, સ્વચ્છ અને પહોળા રસ્તાઓ અત્યંત આવશ્યક છે. એ બાબતનો બહુ વિવાદ રહી શકે તેમ નથી કે શહેરના બે મુખ્ય રસ્તાઓ, અર્થાત્ અશ્રમ રોડ અને સી. જી. રોડ, મુખ્યત્વે સારા અને યોગ્ય રીતે જાળવાયેલા રસ્તાઓના કારણે વિકસ્યા છે. આવા રસ્તાઓ પર મહત્તમ વેપારી પ્રવૃત્તિઓનો વિકાસ થાય છે. આવા રસ્તાઓ પર દુકાનો, શોપિંગ મોલ, પ્લાઝા, ભોજનાલય, આકર્ષક અને શૈલીદાર રેસ્ટોરાં, કોર્પોરેટ કચેરીઓ અને બહુરાષ્ટ્રીય બેંકો જોવા મળે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓ બદલામાં એવા રસ્તાઓની બન્ને બાજુ આવેલી મિલ્કતોના સ્થળોની કમાણી ક્ષમતામાં વધારો કરે છે. આ રસ્તાઓ યોગ્ય રીતે રચાયેલા, યોગ્ય રીતે જાળવાયેલા અને યોગ્ય દેખરેખ હેઠળ ન હોય તો એવા મિલ્કતધારકો માટે કોઈ વેપારી સંભાવના જ રહેતી નથી. વેપારી પ્રવૃત્તિના વિકાસ માટે આ રસ્તાઓ વિકાસના પ્રેરક તરીકે કાર્ય કરે છે. આવા રસ્તાઓનો વિકાસ થાય ત્યારે જ ખરીદી કરવા અથવા વિવિધ કચેરીઓ, બેંકો કે રેસ્ટોરાંઓમાં જવા માટે મહત્તમ સંખ્યામાં લોકો આવા સ્થળોએ આવવા માંડે છે.

ત્યારે જ ખાનગી માલિકો જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવા માટે તેમના સ્થળો ભાડે આપીને શક્ય તેટલી મહત્તમ આવક મેળવી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોય છે. યોગ્ય રીતે જાળવાયેલા અને યોગ્ય દેખરેખ હેઠળના સારા રસ્તાઓનું અસ્તિત્વ અને જાહેરાતો માટેના પ્રસ્તાવિત સ્થળોમાંથી મહત્તમ આવક મેળવવાની મિલ્કતધારકોની ક્ષમતા, એકબીજાથી અલગ પાડી શકાતી નથી. અશ્રમ રોડ અને સી. જી. રોડ જેવા રસ્તાઓ પર શહેરમાં પ્રવર્તમાન સૌથી ઊંચા ભાડા બધા જ જાહેરાતદાતાઓ ચૂકવતા હશે, એ સમજવા માટે વિશેષ વિચાર કરવાની જરૂર નથી. જ્યારે દૂરનાં ઉપનગર વિસ્તારોમાં, જ્યાં એવો વિકાસ હજી પહોંચ્યો નથી, ત્યાં જાહેરાતો માટે પ્રવર્તમાન દરો નોંધપાત્ર રીતે ઓછા હોય છે. કોર્પોરેશન દ્વારા અશ્રમ રોડ અને સી. જી. રોડને આવું વિશેષ પ્રાધાન્ય શા માટે અપાય છે, તે પ્રશ્નમાં આ અદાલત જઈ શકતી નથી. હકીકત એટલી છે કે આ રસ્તાઓ પર શહેરની કેટલીક અગ્રણી મિલ્કતો આવેલી છે અને આવા વેપારી વિકાસના કારણે જ વર્તમાન મિલ્કતધારકો કંપનીઓને તેમની જાહેરાતો પ્રદર્શિત કરવાની મંજૂરી આપીને સૌથી વધુ ભાડું માગી શકે છે. તેથી, આ રસ્તાઓ બાંધવા માટે, આ રસ્તાઓને શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં જાળવવા માટે અને આવા રસ્તાઓ પર યોગ્ય પાર્કિંગ અને ગટરવ્યવસ્થા જેવી અન્ય સુવિધાઓ જાળવવા માટે કોર્પોરેશન દ્વારા કરવામાં આવેલ ખર્ચનો અંતે લાભ મિલ્કતધારકોને અને તેના પરિણામે એજન્ટ તરીકે અરજદારોને તથા સમાન સ્થિતિ ધરાવતા અન્ય લોકોને થાય છે. તેથી, રસ્તાઓની જાળવણી અને આસપાસના વિસ્તારની અન્ય અનુસંગિક સુવિધાઓ પર આવો ખર્ચ કરવામાં આવે છતાં અરજદારોને કોર્પોરેશન તરફથી કોઈ પ્રત્યક્ષ

કે પરોક્ષ લાભ મળતો નથી, એવી દલીલ સ્વીકારવી શક્ય નથી. અગાઉ ચર્ચા કરેલ મુજબ, જો રસ્તાઓ ખાડાખાબોચિયાંથી ભરાઈ જાય અને સ્વચ્છતા ન રહે, જો આવા રસ્તાઓની આસપાસ કચરો કે ગંદકી એકત્ર થવા દેવામાં આવે, જો ગંદકીના ઢગલાઓથી સતત દુર્ગંધ ફેલાય, તો સ્વાભાવિક રીતે રસ્તાઓનું આકર્ષણ લુપ્ત થઈ જશે. ત્યારબાદ મિલ્કતધારકોને પહેલાની જેમ સમાન સંભાવના રહેશે નહીં અને તેમની મિલ્કતોમાંથી મહત્તમ ભાડું મેળવી સમાન આવક પણ પ્રાપ્ત થશે નહીં. તેથી, આવા મિલ્કતધારકો અને વર્તમાન અરજદારો માટે એવી દલીલ કરવી શક્ય નથી કે પરવાનો ફીમાંથી વસૂલ થયેલ નાણાં રસ્તાના સુધારણા અને જાળવણી પર ખર્ચી શકાય નહીં. ...” (ભાર આપેલ છે)

૩૨. મામલાનો એક વધુ પાસો, જે નજરઅંદાજ કરી શકાય એવો નથી, એ એ છે કે લાયસન્સ ફીની દરખાસ્તો ૧૯૯૭ થી સ્થિર જ રહી હતી. ત્યારથી લગભગ નવ વર્ષ વીતી ગયા છે. અમદાવાદમાં અને તેની આસપાસની વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓમાં વધારો થયો છે. શહેરનો વિસ્તારો થયો છે, વસ્તી વધી રહી છે. નાણાની કિંમત પણ ઘટી છે. વેપાર ધંધામાં વધારો થયો છે અને આવકમાં પણ વધારો થયો છે. છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં મિલ્કતના ભાવોમાં ભારે વધારો થયો છે. ૧૯૯૭ વર્ષમાં જે દરો અમલમાં હતા તે ૨૦૦૬ વર્ષમાં યોગ્ય ગણાઈ શકે નહીં. તેથી, દરોમાં પુનઃનિર્ધારણ અવશ્યભાવી હતું. સુધારેલા દરો શું હોવા જોઈએ એ જ એકમાત્ર પ્રશ્ન છે. જ્યારે કોર્પોરેશન પોતાની વિવેકાધીન સત્તાનો ઉપયોગ

વાજબી રીતે કરે છે ત્યારે આ અદાલત તેમાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં. જ્યાં સુધી એવું દર્શાવવામાં ન આવે કે આ રીતે સુધારેલા દરો અતિશય વધુ છે, ત્યાં સુધી આ અદાલત સત્તાધિકારીના નીતિગત નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં. આ અદાલત પાસે કોર્પોરેશનના તે નિર્ણયનું વિરોધન કરવાની સત્તા નથી, જે મૂળભૂત રીતે નીતિગત બાબતના સ્વરૂપનો છે. આ બાબતમાં કોર્પોરેશનને નિશ્ચિત વિવેકાધિકાર પ્રાપ્ત છે; દરોના પુનઃનિર્ધારણમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનું મને કોઈ કારણ દેખાતું નથી.

૩૩. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, અમદાવાદ શહેરના વિવિધ વિસ્તારોમાં વિવિધ સંભાવનાઓ રહેલી છે. મિલ્કતોના માલિકોને તેમની મિલ્કતો પર પ્રદર્શિત કરવામાં આવેલી જાહેરાતો બદલ સ્વાભાવિક રીતે ભિન્ન ભાડાં પ્રાપ્ત થવાના રહે. લાયસન્સ ફીનો દર નક્કી કરવાની દૃષ્ટિએ, નિગમે પ્રશ્નાસ્પદ મિલ્કત પરની જાહેરાતના ભાડાની સંભાવિત કિંમતની રચના અપનાવી છે; તેમાં મને કોઈ ગેરકાયદેસરતા દેખાતી નથી. આ સિદ્ધાંત માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે બી. એસ. ઈ. બ્રોકર્સ' ફોરમ, બોમ્બે તથા અન્ય વિ. સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં સ્વીકાર્યો હતો. વાસ્તવિક સંભાવના નિર્ધારિત કરવા માટે, નિગમે નજીકના આસપાસ આવેલા નિગમના સ્થળો માટે ટેન્ડરકર્તાએ રજૂ કરેલા દરને આધારરૂપ બનાવ્યો હતો. એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે ટેન્ડરકર્તાએ નિગમને એવો ચોક્કસ દર રજૂ કર્યો હતો, જે ચૂકવવાની તેની ક્ષમતા હતી. આવા દર પર, ટેન્ડરકર્તાને પોતાના વહીવટી ખર્ચ ઉમેરવા પડે અને

પોતાનો યોગ્ય નફો પણ ઉમેરવો પડે. આ તમામ આંકડાઓનો કુલ જમા જ આવા સ્થળોએ જાહેરાતો માટેનો વાસ્તવિક બજારદર ગણાય. એ જ દરે સંભાવિત જાહેરાતકર્તાને પોતાની જાહેરાત પ્રદર્શિત કરવા માટે ટેન્ડરકર્તાને ચુકવણી કરવી પડે. તેથી, ટેન્ડર સાઈટો માટે ટેન્ડરકર્તાએ નિગમને રજૂ કરેલા દરને આધાર આંકડા તરીકે સ્વીકારી, જેના આધારે લાયસન્સ ફી ગણવામાં આવે છે, તે બાબતમાં નિગમે કોઈ ભૂલ કરી નથી. માર્ગ-જંક્શનથી ૮૦ મીટરની અંદર આવેલ મિલ્કતો માટે જણાવેલ દરના ૧૬% અને ૮૦ મીટરની બહાર આવેલ મિલ્કતો માટે ૮%ને અતિશય કહી શકાય નહીં. આવી વૃદ્ધિનો અરજદારોની કમાણી કરવાની સંભાવના પર કયો વાસ્તવિક પ્રભાવ પડે છે તે પરખી શકાય એવા કોઈ હકીકતો કે આંકડાઓ આ અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા નથી. અન્યથા પણ, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, ટેન્ડરકર્તાએ નિગમને ચુકવવા રજૂ કરેલો આધાર દર જ માપદંડ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. ટેન્ડરકર્તાએ વહીવટી ખર્ચ, અગાઉથી કરાયેલ ચુકવણીઓ ઉપરના વ્યાજના નુકસાન તેમજ પોતાના નેટ નફા માટે પૂરતો તફાવત રાખવાનો રહે છે. આ ઉમેરાઓ થયા પછી જ પ્રશ્નાસ્પદ સ્થળની બજાર કિંમત નિર્ધારિત થાય. આ દૃષ્ટિએ પણ મને દરમાં કરવામાં આવેલી વૃદ્ધિ અતિશય લાગતી નથી. એવું બની શકે કે કેટલાક વિસ્તારોમાં વધુ વાણિજ્યિક વિકાસને કારણે દરોમાં, ઓછી વિકાસ પામેલા કેટલાક અન્ય વિસ્તારોની સરખામણીએ, વધુ વધારો થયો હોય. તેમ છતાં, તેથી વસૂલાતના સ્વભાવમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી અને નિગમે કોઈ ગેરકાયદેસરતા આચરી હોય એવું મને દેખાતું નથી.

૩૪. મામલાનો એક પાસો હજુ પાછા બાકી રહે છે. દલીલોની અંતિમ અવસ્થામાં અરજદારોની તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે શહેરના કેટલાક વિસ્તારોમાં એવી કેટલીક મિલ્કતો છે, જે કોઈપણ ટેન્ડર સ્થળથી ઘણાં દૂર આવેલ છે. આવી મિલ્કતોની તુલના ઘણાં દૂર આવેલ ટેન્ડર સ્થળો સાથે કરવી અયોગ્ય ગણાય. આ સંદર્ભમાં નોંધ પર સામગ્રીના અભાવે, હું કોઈ અંતિમ નિષ્કર્ષાત્મક અવલોકનો કરવાથી નિવૃત્ત રહું છું. તેમ છતાં એવું જણાય છે કે જો અરજદારો તેમના તથ્યાત્મક નિવેદનોમાં સાચા હોય, તો એક માન્ય મુદ્દો ઉભો થાય છે. જો ખાનગી મિલ્કત તે ટેન્ડર સ્થળથી ઘણાં દૂર આવેલ હોય, જેના સાથે તેની લાઈસન્સ ફી વસૂલવા માટે તુલના કરવામાં આવે છે, તો તે વાજબીપણાની કસોટી પર ખરી ઊતરે નહીં. આ અવલોકનો સાથે, હું અરજદારોને આવા વ્યક્તિગત કિસ્સાઓમાં તેમની વ્યથાઓના નિવારણ માટે અને સુધારાત્મક પગલું લેવા માટે નિગમ સમક્ષ જવાની મંજૂરી આપું છું. કમિશનર એવા કિસ્સાઓની તપાસ કરશે અને ઉપરોક્ત કરાયેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખી જરૂરી જણાય તેવા પગલાં લેશે.

૩૫. પરિણામે, અરજદારો પાસેથી નોંધણી ફીની વસૂલાત રદ કરવામાં આવે છે તે હદ સુધી અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવે છે. આ શીર્ષક હેઠળ નિગમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલી કોઈપણ રકમ, આ આદેશની નકલ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી છ અઠવાડિયામાં પરત કરવામાં આવશે. વધુ વિલંબ થવા પામ્યે, તે રકમ પર વાર્ષિક ૮% દરે વ્યાજ લાગુ પડશે. લાઈસન્સ ફીની પુનર્નિર્ધારણને પડકારવા

બાબત જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી તે નામંજૂર કરવામાં આવે છે. તે મુજબ અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૩૬. આ તબક્કે, અરજદારપક્ષના વિદ્વાન વકીલે વિનંતી કરી કે લાઈસન્સ ફી બાબતનો આદેશ ચાર અઠવાડિયાની અવધિ માટે સ્થગિત રાખવામાં આવે. અરજદારપક્ષના વિદ્વાન વકીલની વિનંતી સ્વીકારવામાં આવે છે. અગાઉના કામચલાઉ હુકમ તારીખ ૧૧મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૫ અને ૧૯મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૫ મુજબ, અરજદારોએ સામાવાળાઓને તદ્દર્થ લાઈસન્સ ફી ચૂકવતા રહ્યા છે. એવી વ્યવસ્થા ત્યાં સુધી ચાલુ રહેશે.”

માનનીય એકલ ન્યાયાધીશના ઉપરોક્ત અવલોકનોનો ઉલ્લેખ કરતાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આવા અવલોકનો સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુગામી ચુકાદાઓ સાથે સુસંગત છે અને તેથી તે પર ઈન્ક્યુરિયમ નથી.

(જી) રજૂઆતો કે પરવાનો ફીનું નિર્ધારણ મનસ્વી અથવા અતિશય નથી :—

૧. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજીકર્તાઓએ અંતમાં દલીલ કરી હતી કે પ્રશ્નાસ્પદ લાયસન્સ ફીની દરખાસ્તો મનસ્વી અને અતિશય છે, કારણ કે લાયસન્સ ફીમાં કરવામાં આવેલ વધારો માટે કોઈ ન્યાયસંગતતા નથી અને કોર્પોરેશન દ્વારા કરવામાં આવેલી કથિત ગણતરી કોઈ સ્પષ્ટપણે ઓળખી શકાય એવા સિદ્ધાંત પર આધારિત નથી તથા કોર્પોરેશન દ્વારા ધ્યાનમાં લેવાયેલા

પરિબળો અતર્કસંગત છે, અને અરજીકર્તાઓએ (૧) અમદાવાદ અર્બન ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી વિ. શરદકુમાર જયંતકુમાર પાસાવાલા – મનુ/એસસી/૦૪૦૦/૧૯૯૨ અને (૨) આ માનનીય અદાલતના ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, જે એસસીએ નં. ૧૬૩૦૪ ઓફ ૨૦૧૩ છે, મામલામાં તા. ૦૯.૦૬.૨૦૧૭ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો હતો

૨. આ સંદર્ભમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નાસ્પદ પરવાનગી ફીની દરખાસ્તિત દરો, આક્ષેપ કરાયું છે તેમ કે અન્યથા, ન તો મનસ્વી છે અને ન તો અતિશય છે; વિપરીત રીતે, નિગમ દ્વારા રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોના પરિશીલન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે નિગમ દ્વારા પ્રસ્તાવિત પરવાનગી ફીનો દર વિવિધ સંબંધિત પરિબળોના આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યો છે અને એવો કેસ નથી કે જેમાં કોઈપણ આધાર વિના દરો પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા હોય. તેથી, સામાવાળા સત્તાધિકારી દ્વારા પ્રસ્તાવિત પરવાનગી ફીના દરો માટે કોઈ ચુકિતપૂર્ણ આધાર નથી એવી દલીલ કરવી અરજદારોની તરફથી યોગ્ય નથી.

૩. ઉપરોક્ત ઉપરાંત, સુનાવણી દરમિયાન સામાવાળા સત્તાધિકારીએ રજૂ કરેલી ‘સંક્ષિપ્ત નોંધ (ભાગ-૧ અને ભાગ-૨)’ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં લાઈસન્સ ફીની દરોમાં વધારો કરવા માટેનું ચુકિતકરણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું, જેથી આ શીર્ષકવાળી અરજીમાં પડકારવામાં આવેલ વર્તમાન વધારો ન્યાયસંગત તેમજ વાજબી હોવાનું પ્રતિપાદિત થાય.

જ. રજૂ કરવામાં આવેલ ‘સંક્ષિપ્ત નોંધ’નું શીર્ષકિત રિટ અરજીની સુનાવણી દરમિયાન એ દર્શાવવા માટે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું કે સ્ટેલિંગ કમિટીના ઠરાવ નં. ૯૨૮, તા. ૨૨.૧૧.૨૦૧૮ અને કોર્પોરેશનના ઠરાવ નં. ૧૦૭૫, તા. ૨૪.૧૨.૨૦૧૮ દ્વારા, સંબંધિત ખાનગી સ્થળો માટે પ્રશ્નાસ્પદ લાયસન્સ ફીના દરોમાં, તા. ૦૩.૧૨.૨૦૦૪ના ઠરાવ નં. ૯૯૨ દ્વારા વર્ષ ૨૦૦૪થી અમલમાં રહેલા દરોની સરખામણીમાં, વર્ષ ૨૦૧૮માં આક્ષેપિત ઠરાવો પસાર થાય ત્યાં સુધી, માત્ર ૧૦%નો જ વધારો કરવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત વધારો આશરે ૧૩ વર્ષ બાદ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો; તેથી કલ્પનાની કોઈપણ હદે તેને અસાધારણ રીતે અતિશય કહી શકાય તેમ નથી, તો પછી કોઈ રીતે અતિશય ગણવાનો તો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી.

પ. ઉપરોક્તના અનુસંધાને, નીચે દર્શાવેલ નિર્ણયો પર આધાર રાખીને આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સર્વોચ્ચ અદાલતે નિયમનકારી ફીમાં થયેલ બહુગણો વધારો યથાવત્ રાખ્યો છે અને એ પણ ઠરાવ્યું છે કે વિવિધ પ્રકારના પરિબળો લાદનાર સત્તાધિકારી દ્વારા નક્કી કરી શકાય છે.

(૧) એ. પી. પેપર મિલ્સ લિ. વિ. એ.પી. સરકાર, જે (૨૦૦૦) ૮ એસ.સી.સી. ૧૬૭ માં અહેવાલિત છે (૨) દિલ્હી રેસ ક્લબ લિ. વિ. ભારત સંઘ, જે (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૬૮૦ માં અહેવાલિત છે અને (૩) લાલારામ વિ. ભારત સંઘ, જે (૨૦૧૫) ૫ એસ.સી.સી. ૮૧૩ માં અહેવાલિત છે

૬. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત ચુકાદાઓમાં નિર્ધારિત કાનૂનને હાલના કેસના તથ્યો પર લાગુ કરતાં, લાઈસન્સ ફીની દરોમાં પ્રસ્તાવિત વધારો ન્યાયસંગત છે અને તેને યથાવત્ રાખવો જોઈએ.

૭. આગળ વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અરજદારો દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલા ચુકાદાઓ જેટલા સુધીનો પ્રશ્ન છે, તે વર્તમાન કેસની હકીકતો પર લાગુ પડતા નથી, કારણ કે, અથવા તો તે કરની વસૂલાત સંબંધિત છે અથવા તો એવા કેસોમાં છે જ્યાં અધિનિયમ હેઠળ ફી લાદતી કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈ નહોતી અને તેથી આવા ચુકાદાઓ પર મૂકવામાં આવેલો આધાર ભ્રામક છે.

૮. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અમદાવાદની આઉટડોર એડવર્ટાઈઝિંગ ઓનર્સ એસોસિયેશનના કેસમાં (ઉપરોક્ત) માનનીય એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા વિરુદ્ધ દાખલ કરાયેલ લેટર્સ પેટન્ટ અપીલનો વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં એલ.પી.એ. નં. ૩૩૧ ઓફ ૨૦૦૬ માં તા. ૦૫.૦૩.૨૦૧૪ ના આદેશ દ્વારા, માનનીય એકલ ન્યાયાધીશની કોઈપણ નોંધો તથા કાનૂની સિદ્ધાંતોમાં વિશ્લેષ કર્યા વિના, નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી આ અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશનો ઉક્ત ચુકાદો અંતિમતા પર પહોંચ્યો છે.

૯. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં અને ખાસ કરીને આ અદાલતે અગાઉના વાદપ્રક્રિયાના ચક્રમાં તા. ૦૨.૦૨.૨૦૦૬ના

રોજ આપેલા ઉપરોક્ત ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતાં, શીર્ષકવાળી અરજીઓ નામંજૂર થવા યોગ્ય છે. એ દર્શાવવામાં આવ્યું કે સમાન પ્રશ્ન બોમ્બે વડી અદાલત સમક્ષ પણ યોગ એડવર્ટાઇઝિંગ એન્ડ માર્કેટિંગ સર્વિસિસ વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, અહેવાલિત ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન બોમ ૬૨, ના કેસમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદાનો વિચાર કર્યા બાદ, ત્યાંના અરજદારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી તમામ દલીલોને નામંજૂર કરવામાં આવી હતી અને મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ હેઠળ લાદવામાં આવેલી લાઈસન્સ ફીની વસૂલાતને યથાવત્ રાખવામાં આવી હતી. અંતમાં, એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની માન્યતા યથાવત્ રાખવામાં આવે અને એવી જાહેરાત કરવામાં આવે કે પડકારવામાં આવેલા સ્થાયી સમિતિ તથા કોર્પોરેશનના ઠરાવો સંપૂર્ણપણે કાયદેસર અને માન્ય છે અને તેથી, કોર્પોરેશન દ્વારા તેઓને તાત્કાલિક અમલમાં મૂકી શકાય તેવી મંજૂરી આપવામાં આવે.

અરજદારોનું પ્રત્યુત્તર

૧૧. વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મિહિર જોષીએ પ્રત્યુત્તરમાં નીચે મુજબ રજૂઆત કરી:—

(એ) સામાવાળાઓની આ દલીલ અંગે કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩૬ ની અધિકારસીમા બહારની નથી, કારણ કે ઉક્ત અનુચ્છેદમાં મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવા માટે કોઈ બંધારણીય ફરજિયાતતા નથી અને તે સ્થાનિક સત્તાધિકારીને વિવેકાધિકાર આપતી સક્ષમ જોગવાઈ છે, તે બાબતે રજૂ કરવામાં આવ્યું કે અનુચ્છેદ ૨૪૩૬ વિધાનમંડળ માટે સક્ષમ જોગવાઈ છે અને એકવાર વિધાનમંડળ આવી સક્ષમ જોગવાઈ હેઠળ કાયદો બનાવે, ત્યારે તે કાયદામાં જ પ્રક્રિયા અને મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરવી આવશ્યક બને છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સામાવાળાઓ તરફથી ઉદ્દેખિત ચુકાદાઓમાં મુખ્યત્વે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩૬ અને ૨૪૩૬બલ્યુનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે અને તે અરજદારો દ્વારા આગળ ધપાવાયેલ અર્થઘટનને જ સમર્થન આપે છે, ખાસ કરીને શાંતિ જી. પટેલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલ નિર્ણય, જે (૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. ૫૦૫ માં અહેવાલિત છે, તેમજ ચુ.પી. ગ્રામ પંચાયત (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલ નિર્ણય, જે (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૮ માં અહેવાલિત છે; અને રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે સક્ષમ જોગવાઈઓ પણ આગળ તે રીતે નિર્ધારિત કરાય તેવી શરતોને આધીન હોય છે. તેથી, કાનૂની શરતો પર વિચાર કરીને તે મુજબ કાયદો બનાવવાનો પ્રશ્ન રાજ્ય વિધાનમંડળનો છે. આ ઉપરાંત એ પણ સૂચવાયું કે આ અદાલતના એસ.સી.એ. નં. ૧૧૪૫૯ ઓફ ૨૦૧૨ ના ચુકાદામાં અવ્યક્ત રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયાઓ કાયદામાં જ નિર્ધારિત થવી આવશ્યક છે.

(બી) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ અતિશય સોંપણી નથી, કારણ કે કોર્પોરેશનની મંજૂરી પૂરતી નિયંત્રણ-વ્યવસ્થા પૂરી પાડે છે અને તે વિધાનની નીતિ છે, અને જો વિધાનની નીતિ અધિનિયમમાંથી જ જાણી શકાય તેવી હોય તો મનસ્વિતાને સ્થાન રહેતું નથી તથા અતિશય સોંપણી થતી નથી, એવી દલીલ અંગે એવો સુપ્રતાવ કરવામાં આવ્યો કે બી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ અને દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ હેઠળની સમાન જોગવાઈઓ સર્વોચ્ચ અદાલતે એ.આઈ.આર. (૧૯૬૭) એસ.સી. ૧૮૦૧ અને (૨૦૦૩) ૭ એસ.સી.સી. ૧૫૧માં નોંધાયેલા કેસોમાં રદ કરી હતી અને તેથી સામાવાળા દ્વારા કન્ઝ્યુમર એક્શન કેસમાં ઉદ્દેખિત, (૨૦૦૭) ૭ ગ્રુપ વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી.એન. એસ.સી.સી. જરૂરનો ચુકાદો લાગુ પડતો નથી, કારણ કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) માટે નિર્ધારિત વિધાનની નીતિ તેમજ કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળની સત્તાઓના ઉપયોગ માટેની માર્ગદર્શિકાઓ પણ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની પ્રસ્તાવના અને જોગવાઈના હેતુ તથા કારણો અને નિયમો વાંચતાં જાણી શકાય તેવી નથી, કારણ કે તે બી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ, ૧૯૪૮ની બંધારણપૂર્વ જોગવાઈ છે, જેમાં અધિનિયમમાં કોઈ માર્ગદર્શન કે નિયંત્રણ ઉપલબ્ધ નથી. તેથી એવો સુપ્રતાવ કરવામાં આવ્યો કે જે ફી વસૂલવામાં આવે છે તે વાસ્તવમાં ફીના આવરણ હેઠળનો કર જ છે અને તેથી ફી અને કર લાદવા માટે કાયદામાં માર્ગદર્શન હોવું આવશ્યક છે.

(સી) આ દલીલ અંગે કે વસૂલવામાં આવતી ફી નિયમનાત્મક-સહ-પ્રતિપૂર્તિકારક છે અને અધિનિયમમાં માર્ગદર્શન કર માટે જરૂરી છે, ફી માટે નહીં, તેમજ કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડોમેન્ટ્સ (સુપ ન્યુ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૨૮૨ માં અહેવાલિત નિર્ણય ક્ષીણ થયો છે અને દષ્ટિકોણમાં મૂળભૂત ફેરફાર આવ્યો છે, તે બાબતે રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સામાવાળાઓની આ દલીલ કે વસૂલવામાં આવતી ફી નિયમનાત્મક-સહ-પ્રતિપૂર્તિકારક છે, તે જવાબી સોગંદનામામાંથી પ્રતિપાદિત થતી નથી, કારણ કે તેમાં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે ફી નિયમનાત્મક છે. ફરીથી દોહરાવવામાં આવ્યું કે ફી અને કર બન્ને માટે માર્ગદર્શન અધિનિયમમાં જ હોવું આવશ્યક છે, પરંતુ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) કમિશનરને કોઈપણ પ્રકારના માર્ગદર્શન વિના, સમયાંતરે તે પોતે નક્કી કરે તેવા દરે ફી વસૂલવાની અંકુશવિહોળી સત્તા આપે છે. તેથી, આવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે જો જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧એએ અને ૧૪૪બી હેઠળ કર માટે મર્યાદાઓ અને પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, પરંતુ ફી આદાય કરવા માટે કોઈ પ્રક્રિયા જરૂરી નથી એવી દલીલ સ્વીકારવામાં આવે, તો ફીની આદાય તેની કોઈ મર્યાદા વિના રહેશે. (ડી) આ દલીલ અંગે કે કમિશનર, હિંદુ રિલિજિયસ એન્ડોમેન્ટ્સ (સુપ ન્યુ) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી.સી. ૨૮૨ માં અહેવાલિત નિર્ણય ક્ષીણ થયો છે, તે યોગ્ય નથી, કારણ કે તે ૭ ન્યાયાધીશો ધરાવતી બંધારણીય પીઠનો ચુકાદો છે અને કર તથા ફી વિષયક પ્રમુખ આધારગ્રંથરૂપ નિર્ણય છે. એવી

રજૂઆત કરવામાં આવી કે બંધારણીય પીઠનો ચુકાદો હોવાથી, વધુ મોટી પીઠ દ્વારા તે રદ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી તે બંધનકારક રહે છે. તેથી, તે હજી પણ આ ક્ષેત્રમાં પ્રબળ છે. સામાવાળાઓ દ્વારા ઉદ્ઘૂત ચુકાદાઓ તો અથવા તો અરજદારોના કેસને સમર્થન આપે છે અથવા લાગુ પડતા નથી અથવા માત્ર ‘ઓબિટર’ તરીકે જ ગણવા યોગ્ય છે. કર અને ફી સંબંધે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ રદ કરવામાં આવ્યો નથી અને તે ચુકાદા પછીની ન્યાયિક વિચારધારામાં કોઈ મૂળભૂત ફેરફાર આવ્યો નથી, કારણ કે **ઉક્ત** ચુકાદા પર (૨૦૧૭) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧ માં, જે ૯ ન્યાયાધીશોની પીઠનો નિર્ણય છે, આધાર રાખવામાં આવ્યો છે અને પૃષ્ઠ ૧૭૨, ૨૯૭ અને ૬૦૩ પર એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ નો પ્રમુખ આધારગ્રંથરૂપ નિર્ણય તરીકે ઉલ્લેખ કરી તેના પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે, તેમજ (૨૦૧૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૫૩૭ માં પરિષ્કેદ નં. ૧૫૨ થી ૧૮૬ માં, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ ૨૮૨ ના નિર્ણયને ‘ફી’ અને ‘કર’ માટે પ્રમુખ આધારગ્રંથરૂપ નિર્ણય તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. પરિષ્કેદ ૧૫૩ માં, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ નું વિશાળ પ્રમાણમાં અવતરણ કરવામાં આવ્યું છે અને ખાસ કરીને પરિષ્કેદ ૧૫૪ માં, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ ના વિખ્યાત પરિષ્કેદ ૪૮ નું પુનઃઉત્પાદન કરી તેને મંજૂરી આપવામાં આવી છે. તેથી વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી જોશીએ સામાવાળાઓએ તેમની આ દલીલોના સમર્થનમાં ઉદ્ઘૂત કરેલા ચુકાદાઓથી ભિન્નતા દર્શાવી કે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ માં

અહેવાલિત ચુકાદો ક્ષીણ થયો છે અને ન્યાયિક વિચારધારામાં ફેરફાર આવ્યો છે અને તેથી તેનો અનુસરણ કરવું આવશ્યક નથી, જે મુજબ:-

(૧) એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૯૬૬ – પરિચ્છેદ નં. ૧૭ અને ૧૮ અરજદારોની દલીલને સમર્થન આપે છે. (૨) (૧૯૮૧) ૪ એસ.સી.સી. ૩૯૧ – આ ‘રેસ એક્સ્ટ્રા કોમર્સિયમ’ ના સિદ્ધાંત પર આધારિત છે – એવો સિદ્ધાંત કે જેના મુજબ કેટલીક વસ્તુઓ ખાનગી અધિકારોનો વિષય બની શકતી નથી અને વેપારનો વિષય બનવા માટે અયોગ્ય હોય છે, ઉદાહરણ તરીકે – મધના વેપાર. આ કેસ ‘સ્પિરિટ્સ’ પરની ફી સાથે પણ સંબંધિત છે. રાજ્ય દ્વારા વસૂલ કરાયેલ રકમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૬ હેઠળ સંચિત નિધિમાં જાય છે, જે રાજ્ય અને સંઘને લાગુ પડે છે અને એ.એમ.સી. જેવી સ્થાનિક સત્તાઓને લાગુ પડતું નથી.

(૩) (૧૯૮૩) ૩ એસસીસી ૨૨૯ જેમાં ફી અને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવાઓ વચ્ચેના “કારણસંબંધ” અંગે એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે ચોક્કસ પ્રતિફળસંબંધી સમતુલ્યતા આવશ્યક નથી, જે જ બાબત અરજદારો દ્વારા દલીલરૂપે રજૂ કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, એએમસી ફી અને નિયમનકારી હેતુ વચ્ચેનો સંબંધ દૂરથી પણ સ્થાપિત કરી શક્યું નથી.

(૪) (૧૯૮૩) ૪ એસસીસી ૩૫૩ – સંલગ્ન પ્રશ્ન બજાર ફી અંગેનો હતો. પ્રશ્ન સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે.

(૫) (૧૯૮૫) સપ્ એસીસી ૪૭૬ – ફરીથી પ્રશ્ન બજાર ફીનો છે અને તેથી લાગુ પડતો નથી.

(૬) (૧૯૯૯) ૨ એસસીસી ૨૭૪ – અરજદારો તેમની રજૂઆતોના સમર્થન માટે તેના પર આધાર રાખ્યો છે.

(૭) (૨૦૦૧) ૮ એસીસીસી ૫૫૬ – આ ચુકાદાનો સામાવાળાઓ દ્વારા ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો અને આ બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસસી ૨૮૨ ની અસર ક્ષીણ કરવામાં આવી છે. પાનું ૫૫૮ પર સંપાદકની નોંધ, જેમાં એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસસી ૨૮૨ ને ‘અધિક્રમિત’ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું, તે દર્શાવવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નીચેના પરથી સ્પષ્ટ થશે કે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસસી ૨૮૨૨ હજી પણ પ્રબળ કાનૂની સ્થિતિ તરીકે અમલમાં છે.

૧) તે ૭ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠનો નિર્ણય છે અને તેથી તે બંધનકારક છે તથા ઓછી સંખ્યાના ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા તેને નિરસ્ત કરી શકાય નહીં. ૨) (૨૦૦૮) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧ ના કેસમાં પરિષદે ૭૫, ૭૭ અને ૮૨ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

“૭૫. સંવિધાનની કલમ ૧૪૧ના બળે, સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. ઉમાદેવી (૩) [(૨૦૦૬) ૪ એસ.સી.સી. ૧ : ૨૦૦૬ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ)

૭૫૩] માં સંવિધાન પીઠનો ચુકાદો, વિશાળ પીઠ દ્વારા તે રદ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, આ અદાલત સહિત તમામ અદાલતો પર બંધનકારક છે. જોકે, યુ.પી. એસ.ઈ.બી. વિ. પૂરણ ચંદ્ર પાંડે [(૨૦૦૭) ૧૧ એસ.સી.સી. ૯૨ : (૨૦૦૮) ૧ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૭૩૬], જેના પર શ્રી ગુપ્તાએ આધાર રાખ્યો છે, તેમાં બે-ન્યાયાધીશોની પીઠે એ સૂચવીને સંવિધાન પીઠના ચુકાદાને ક્ષીણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે ઉક્ત નિર્ણય એવો મામલો હોય જેમાં સંવિધાનની કલમ ૧૪ના અનુસરણમાં નિયમિતીકરણ માગવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં લાગુ પડી શકતો નથી અને તે મનિકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [(૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮] માં સાત-ન્યાયાધીશોની પીઠના ચુકાદા સાથે વિરુદ્ધાભાસ પેદા કરે છે.

૭૭. અમે બે-ન્યાયાધીશોની પીઠના ચુકાદાનું (પૂરણ ચંદ્ર પાંડે પ્રકરણમાં [(૨૦૦૭) ૧૧ એસ.સી.સી. ૯૨: (૨૦૦૮) ૧ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૭૩૬]) સાવધાનીપૂર્વક વિશ્લેષણ કર્યું છે અને અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ ઉપર પુનઃઉત્પાદિત અવલોકનો જરૂરી નહોતાં.

૯૨. ઉપર જે જણાવવામાં આવ્યું છે તેના પ્રકાશમાં, અમે આ સ્પષ્ટ કરવું યોગ્ય માનીએ છીએ કે યુ.પી. એસ.ઈ.બી. વિ. પૂરણ ચંદ્ર પાંડે [(૨૦૦૭) ૧૧ એસ.સી.સી. ૯૨ : (૨૦૦૮) ૧ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૭૩૬] માં બે-ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા કરવામાં આવેલી ટિપ્પણીઓ અને અવલોકનોને ઓબિટર તરીકે વાંચવા જોઈએ અને તે જ બાબતને વડી અદાલતો, ટ્રિબ્યુનલ્સ

અને અન્ય ન્યાયિક મંચો દ્વારા બાધ્યકર્તા તરીકે ગણાવી નહીં, તેમજ બંધારણીય પીઠ દ્વારા પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોને બાજુ પર મૂકી પસાર થવા માટે તેના પર આધાર રાખવો અથવા તેને આધારરૂપ બનાવવો નહીં.” ૩) તેમ છતાં, આ ચુકાદામાં પરિચ્છેદ ૯.૧ માં, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨માંથી માત્ર નીચેની પંક્તિઓ જ આ નિરીક્ષણ સાથે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવી છે કે તે બહુ ચોક્કસ નથી :—“જો આ રીતે ચૂકવાયેલું નાણું અલગ રાખવામાં આવે અને ખાસ કરીને આવા કામના નિર્વહ માટે જ વિનિયોજિત કરવામાં આવે અને સામાન્ય જનતાના હિત માટેના જાહેર આવકમાં ભળી ન જાય, તો તેને કર નહીં પરંતુ ફી ગણાવી શકાય.”

ઉપર ઉદ્ઘૃત કરેલી પંક્તિઓ વર્તમાન મામલા માટે સંબંધિત નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં ફરીથી જો પરિચ્છેદ

આ ચુકાદાના ૧૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે કે અનુચ્છેદ ૨૬૬ ના પ્રકાશમાં (જેનો વિચાર એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ માં કરવો જરૂરી નહોતો), પરિચ્છેદ ૯.૧ માં ઉપરોક્ત પંક્તિઓ અચોક્કસ હોવાનું નિરીક્ષિત થયું છે અને પરિચ્છેદ ૧૯ માં ઉલ્લેખિત ૩ ચુકાદાઓ – એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ પંજાબ ૪૯૨, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ ઓલ ૩૯૦ અને (૧૯૭૮) ૨ એસ.સી.સી. ૩૬૭ – જે પરિચ્છેદ ૯.૧ માં ઉપર ઉદ્ઘૃત પંક્તિઓ પર આધારિત હતાં, તેઓ નામંજૂર કરવામાં આવ્યા છે. એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ નામંજૂર કરવામાં આવેલ નથી. તેથી, આ અરજીઓના હેતુઓ

માટે, સામાવાળાઓ દ્વારા જેમ દલીલ કરવામાં આવે છે તેમ એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૨૮૨ ના નિર્ણય પછી કોઈપણ ‘મૂળભૂત સમુદ્ધી પરિવર્તન’ અથવા ‘દૃષ્ટિકોણમાં મૂળભૂત ફેરફાર’ અથવા ‘હિમના ગલન’ નો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.

(૮) (૨૦૦૫) ૨ એસસીસી ૩૪૫ લાયસન્સ ફી વસૂલવા/વધારવા માટે જે પ્રકારનું સમર્થન જરૂરી છે અને જે આ ચુકાદામાં આપવામાં આવ્યું છે, તેવું કોઈ સમર્થન એએમસી દ્વારા આપવામાં આવ્યું નથી.

(૯) (૨૦૦૬) ૬ એસીસી ૭૬૩ જેમાં આ બાબત સ્વીકારવામાં આવી છે કે સેસ દ્વારા પ્રાપ્ત થતી ફી અને સેવા મૂલ્ય વચ્ચે સહસંબંધ હોવો આવશ્યક છે. અરજદારોનું પણ એ જ કહેવું છે અને તે સ્થાપિત કરવામાં સામાવાળાઓ નિષ્ફળ ગયા છે.

(૧૦) (૨૦૦૮) ૮ એસ.સી.સી. ૧૬૭ આ કેસમાં લાઇસન્સ ફીનું સ્વરૂપ નિયામક હતું. પડકાર હેઠળની લાઇસન્સ ફીઓ અતિશય ઊંચી હોવાથી રદ કરવામાં આવે છે. પરિચ્છેદ ૩૨, ૩૩ અને ૩૫ ;—

“૩૨. ઉપર નોંધાયેલા નિર્ધારિત કેસોમાં અપનાવવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણોના સર્વાંગી પરિપ્રેક્ષ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આક્ષેપિત પરવાનો ફી સ્વભાવથી નિયમનકારી છે. તેથી, કડક અર્થમાં આ કેસમાં પ્રતિફળ-સમાનુપાતનું તત્વ

લાગુ પડતું નથી. વિચારવા યોગ્ય પ્રશ્ન એ છે કે પરવાના ફીની વસૂલાત અને જે હેતુ માટે અધિનિયમ તથા નિયમોની જોગવાઈઓ બનાવવામાં / ઘડવામાં આવી છે, તે બંને વચ્ચે વાજબી સહસંબંધ છે કે કેમ. ...

૩૩. હવે જે પ્રશ્ન વિચારવા બાકી રહે છે તે એ છે કે પડકાર હેઠળની વધારેલી લાઈસન્સ ફી અત્યંત ઊંચી અને અતિશય છે કે કેમ અને તેથી મનસ્વી છે કે નહીં. પ્રથમ દૃષ્ટિએ અમને એવું જણાયું કે રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ થી રૂપિયા ૧૮,૦૦,૦૦૦ (મહત્તમ) સુધીનો વધારો ઘણો વધારે હતો. અમને નોંધ પર એવું દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી પણ મળી નથી કે નિર્ધારિત હદ સુધી ફીમાં વધારો કરવા માટે કોઈ ચુકિતપૂર્ણ આધાર હતો. નોંધ પર એવું દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી પણ નહોતું કે અધિનિયમ અને નિયમોના અમલીકરણ માટે સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા ખર્ચ અને વધારેલી વસૂલી વચ્ચે કોઈ સહસંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો. ...

૩૫. ઉપરોક્ત પરિણેદોમાં કરવામાં આવેલી ચર્ચાઓ અને દર્શાવાયેલા કારણોના આધારે, અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે, પડકાર હેઠળનો ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે અને જી.ઓ.એમ્સ. નં. ૧૫૪, ઈ એન્ડ એફ વિભાગ, તા. ૨૬-૦૭-૧૯૯૪ દ્વારા અમલમાં લાવવામાં આવેલ લાઈસન્સ ફીની સુધારણા રદ કરવામાં આવે છે. ...”

(૧૧) (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૬૮૦ – પરિષદ નં. ૩૦ થી ૩૫ અને વિશેષ કરીને પરિષદ ૩૨, જે નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે, નો ઉલ્લેખ કરતાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આ વાતનું પુનરોચ્ચાર કરવું આવશ્યક નથી કે શરૂઆતથી અંત સુધી એ.એમ.સી.નો કેસ એવો રહ્યો છે કે ફી નિયમનકારી છે. એ.એમ.સી.ના સોગંદનામામાં લાઇસન્સ ફીની વસૂલાત અને જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ જે હેતુ માટે આવી ફી વસૂલવાની માંગ કરવામાં આવે છે તે હેતુ વચ્ચેનો કોઈ સંબંધ, તો દૂર, ચુકિતપૂર્ણ સંબંધ વિશે પણ કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી કે તેનું સ્પષ્ટીકરણ તો બહુ દૂરની વાત છે. વસૂલ કરાયેલ ફીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવામાં આવશે તે અંગે કોઈપણ પ્રકારની વિગત આપવામાં આવી નથી:

“૩૨. આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે હિંગિર – રામપુર કોલ કો. લિ. વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૪૫૯ : (૧૯૬૧) ૨ એસ.સી.આર. ૫૩૭] માં, તેમાંના અરજદારની કોલિયરી પર સેસ આદાય કરનાર ઓરિસ્સા માઈનિંગ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડ અધિનિયમ, ૧૯૫૨ ની બંધારણીય માન્યતા અંગે નિર્ણય કરવા માટે રજૂ થયેલા પડકારનો સામનો કર્યો હતો. પીઠે નીચેના અવતરણમાં “કર”, “ફી” અને “સેસ” ના વિવિધ લક્ષણો સમજાવ્યાં હતાં : (એ.આઈ.આર. પૃ. ૪૬૪, પરિષદ ૯)

૯. ... મેથ્યુઝ વિ. ચિકોરી માર્કેટિંગ બોર્ડ (વિક.) [(૧૯૩૮) ૬૦ સીએલઆર ૨૬૩ (ઓસ્ટ.)] સીએલઆર, પૃષ્ઠ ૨૭૬ માં લેથમ, સી.જે. દ્વારા આપવામાં

આવેલી કરની સુવ્યવસ્થિત અને સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આ વિષય પરના શાસ્ત્રીય ઉદ્ધાર તરીકે ઘણીવાર ઉલ્લેખાય છે. તેથમ, સી.જે.એ કહ્યું હતું કે, ‘કર એટલે જાહેર હેતુઓ માટે જાહેર સત્તા દ્વારા ધનનો ફરજિયાત વસૂલાત, જે કાયદા દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી હોય, અને તે આપવામાં આવેલી સેવાઓના પ્રતિફળરૂપ ચુકવણી નથી.’ કરના મૂળભૂત લક્ષણોને ઉજાગર કરતી આ વ્યાખ્યા કર અને ફી વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવવામાં પણ સહાયક બને છે. એ સાચું છે કે કર અને ફી વચ્ચે કોઈ જાતિગત ભેદ નથી. બન્ને જાહેર સત્તાઓ દ્વારા ધનના ફરજિયાત વસૂલાત છે; પરંતુ જ્યાં કર જાહેર હેતુઓ માટે લાદવામાં આવે છે અને તેના પ્રતિફળરૂપ આપવામાં આવેલી સેવાને આધારે તે સમર્થિત હોવો જરૂરી નથી, ત્યાં ફી મૂળતઃ આપવામાં આવેલી સેવાઓ માટે વસૂલવામાં આવે છે અને તેથી ફી ચૂકવનાર વ્યક્તિ અને તે લાદનાર જાહેર સત્તા વચ્ચે પ્રતિફળનો એક તત્વ રહેલો હોય છે. જો કોઈ નિશ્ચિત સ્થાનિક વિસ્તારમાં કોઈ નિશ્ચિત વિસ્તારને અથવા વ્યક્તિઓના કોઈ નિશ્ચિત વર્ગને અથવા વેપાર કે ધંધાને વિશિષ્ટ સેવાઓ આપવામાં આવે, અને આવી સેવાઓ માટે પૂર્વશરત તરીકે અથવા તેના બદલામાં ઉક્ત વિસ્તાર અથવા ઉક્ત વ્યક્તિઓના વર્ગ અથવા વેપાર કે ધંધા ઉપર સેસ વસૂલવામાં આવે, તો એવો સેસ કરથી ભિન્ન ગણાય છે અને તેને ફી તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.

(૧૨) (૨૦૧૫) ૫ એસીસી ૮૧૩ – આ કેસમાં મુદ્દો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. તે “રેલવે મિલકત” માટે લાયસન્સ ફીમાં વધારા સંબંધિત છે. તે રાજ્યની અનુગ્રહ

વિતરણ બાબતને લગતો છે. અહીં ખાનગી મિલકતો પરના હોર્ડિંગ્સ માટેની લાયસન્સ ફી અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે.

(ડી) સામાવાળાઓ દ્વારા યોગ એડવર્ટાઈઝિંગ એન્ડ માર્કેટિંગ સર્વિસિસ વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન બોમ્બે ૬૨ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર મૂકવામાં આવેલા આધાર અંગે, શીખેલ સિનિયર એડવોકેટ શ્રી જોશી દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે, ઉક્ત ચુકાદામાં કોર્પોરેશનનો કેસ એવો હતો કે પ્રવૃત્તિનું નિયમન કરવા માટે, આ કેસના તથ્યોમાં, ફીની રીતે વસૂલાત થતી રકમનો ઉપયોગ માર્ગ અને ગટરવ્યવસ્થા વગેરેના જતન અને મરામત માટે કરવો આવશ્યક હતો, અને એ.એમ.સી.નું સોગંદનામું નિયમનાત્મક હેતુ માટે આવશ્યક એવી ફીમાં વધારાના કારણો અંગે મૌન છે. મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના કેસમાં આવેલ નિર્ણયમાં તથ્યો ભિન્ન હતા અને તે જ ભિન્ન ગણાવવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે તે કેસમાં થયેલા ખર્ચા લાયસન્સ વિભાગની પ્રવૃત્તિ અંગે હતા.

(પ) વેસ્ટ બંગાળ રાજ્ય વિ. કેસોરામ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. ના નિર્ણય, જે (૨૦૦૪) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૦૧ માં અહેવાલિત છે, તેના પર આ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે કે એન્ટ્રી-પપ જીએસટી વ્યવસ્થા દ્વારા કાઢી નાખવામાં આવી હોવા છતાં, સામાવાળાઓને એન્ટ્રી-પ સાથે એન્ટ્રી-૬૬ વાંચીને ફી વસૂલવાનો અધિકાર છે; તે સંદર્ભે રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એન્ટ્રી-પ સામાન્ય એન્ટ્રી છે અને કરવેરા બાબતે કાયદાની સ્થિર સ્થિતિ એવી છે કે તેના માટે વિશિષ્ટ

એન્ટ્રી હોવી આવશ્યક છે. ઉક્ત ચુકાદાના પરિણેદ ૭૪.૩, ૭૫, ૩૧(૩) અને ૧૦૦ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવો નિષ્કર્ષ નોંધાયો છે કે ૭મી અનુસૂચિની સૂચિઓની યોજનામાં, વિધાન માટેના સામાન્ય વિષય અને કરાધાનના મથાળા વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ અસ્તિત્વમાં છે અને તેઓને અલગથી સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જાહેરાત પરના કર એન્ટ્રી-૫૫ હેઠળ આવતાં હતા, જે કાઢી નાખવામાં આવી છે, અને તેથી આશય એવો છે કે તમામ કર અને ફી જીએસટીમાં સમાવી લેવામાં આવશે અને એન્ટ્રી-૫ પર આધાર રાખી શકાશે નહીં.

(એફ) લાઇસન્સ ફીની દરોમાં વધારો કરવા માટેના સમર્થનને દર્શાવતી સામાવાળા દ્વારા રજૂ કરાયેલ સંક્ષિપ્ત નોંધ અંગે, નીચે મુજબ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું:-

(૧) પ્રારંભમાં, નોંધમાં જે પ્રકારની દલીલો અથવા અરજીઓ કરવામાં આવી છે તેવી કોઈ દલીલો અથવા અરજીઓ એ.એમ.સી.ના સોગંદનામામાં જોવા મળતી નથી. પ્રથમવાર, સોગંદનામામાં કોઈ તથ્યાત્મક અરજીઓ કર્યા વિના, નોંધના માર્ગે નવો કેસ રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જેને સ્વીકારવામાં આવી શકે તેમ નથી અને માનનીય અદાલત ખાસ કરીને તેના પરિણેદ ૭, ૮ અને ૧૩નો વિચાર કરવા કૃપા ન કરે. તે સ્પષ્ટપણે નકારવામાં આવે છે કે, એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫માં તા. ૧૧.૦૮.૨૦૦૫ના આંતરિમ આદેશ પસાર કરતી વખતે એકલ ન્યાયાધીશે ફી દરોનો વિચાર કરતાં ટેન્ડર

સાઈટ માટે પ્રાપ્ત થયેલી સરેરાશ રકમને ધ્યાનમાં લીધી હતી. ઉક્ત દલીલ/અરજી યોગ્ય નથી અને ત્યારબાદ દુર્ભાવનાપૂર્વક દાખલ કરવામાં આવી છે.

(ર) નોંધના ભાગ ર માં ગણતરીઓ આપવામાં આવી છે. ભાગ ર ના પરિછેદ પ માં ઉદાહરણરૂપ પૂર્વ અને ઉત્તર ઝોન લેવાયા છે, જ્યાં દરો અત્યંત ઓછા છે. પ્રસ્તાવિત વધારો ૧૦૦% છે. નોંધમાં એ.એમ.સી.ના કેસને ધ્યાનમાં લેવાય તો સરેરાશ વધારો ૩૩% હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે; ત્યારે હાલના દર રૂપિયા ૫૦૦/- હોય, તો ૩૩% મુજબ તે રૂપિયા ૬૬૫/- થાય, જ્યારે પ્રસ્તાવિત દર રૂપિયા ૧૦૦૦/- છે. સામાવાળાઓએ અન્ય ઝોનની ગણતરી જાણબૂઝીને આપી નથી, જ્યાં અનેક ઝોનમાં ટેન્ડરના મહત્તમ અને લઘુત્તમ દરોની સરેરાશના ૧૦% સમાન રહેતાં હોવા છતાં પ્રસ્તાવિત નવા દરો અલગ અલગ ઝોન માટે જુદા રાખવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે, પશ્ચિમ ઝોનમાં સી.જી. રોડ માટે ટેન્ડર દરોના મહત્તમ અને લઘુત્તમની સરેરાશના ૧૦% રૂપિયા ૩૩૯૭.૫ થાય છે અને લાયસન્સ ફી માટે પ્રસ્તાવિત દર રૂપિયા ૪,૦૦૦/- છે. પશ્ચિમ ઝોનમાં આશ્રમ રોડ માટે ટેન્ડર દરોની સરેરાશના ૧૦% પણ સમાન એટલે કે રૂપિયા ૩૩૯૭.૫ છે, જ્યારે પ્રસ્તાવિત દર રૂપિયા ૨,૫૦૦/- છે.

(જી) અંતે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળાઓ દ્વારા લાયસન્સ ફીમાં પ્રસ્તાવિત વધારા માટે કોઈ યુક્તિપૂર્ણ કારણ આપવામાં આવ્યું નથી અને સામાવાળાઓ દ્વારા આપેલ કહેવાતું ન્યાયસંગતકરણ વિચારણાર્થ ગણાવી

શકાય તેમ નથી, કારણ કે હાલના દરો અને પ્રસ્તાવિત દરોની માત્ર સરખામણી જ દર્શાવશે કે વધારો અચુકિતસંગત, મનસ્વી અને અત્યંત અતિરિક્ત છે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજ મુજબ અરજીઓ મંજૂર થવી આવશ્યક છે અને દરેક અરજીચ્છી પરતફેર અંગે યોગ્ય હુકમ કરવામાં આવે.

વિશ્લેષણ :-

૧૨. આ કેસની ઘટનાઓના ક્રમને ધ્યાનમાં લેતાં, નોંધવું યોગ્ય છે કે અરજદારોએ ૧૯૯૨ પૂર્વે થી આગળ પણ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની જોગવાઈ મુજબ ખાનગી મિલ્કતમાં આવેલા જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ અંગે પરવાનગી ફી સતત ચૂકવી છે અને કોઈપણ સમયે અરજદારોએ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની જોગવાઈઓ હેઠળ પરવાનગી ફી વસૂલ કરવાની સત્તાને પડકારેલી નથી. આ નોંધવું પણ યોગ્ય છે કે વર્ષ ૨૦૧૨ માં, પ્રારંભિક ૫ વર્ષના પ્રતિબંધકાળ પછી દર વર્ષે ૧૦% દરવધારો કરીને પરવાનગી ફી વસૂલવા માટે અરજદારોએ સંમતિ આપી હતી. તેથી, એવું કહી શકાય કે અરજદારોએ ખાનગી મિલ્કતોમાં બાહ્ય જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટેની પરવાનગી અંગેની ફી વસૂલવાની સત્તાને પડકારવાનો પોતાનો અધિકાર ત્યજી દીધો છે. તેમ છતાં, અમે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૪૩એક્સનું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાના આધારે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવા બાબતે અરજદારોએ કરેલી રજૂઆતોનો

ગુણદોષના આધાર પર વિચાર કરી શકીએ અને માત્ર આ એક કારણના આધારે અરજદારોને દૂર ઠેલી ન શકીએ.

૧૩. બંને પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો વિચાર કર્યા બાદ અને નોંધપર ઉપલબ્ધ સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, અરજદારોએ ખાનગી મિલ્કતો ઉપરના જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે લાઇસન્સ ફી વધારવા બાબતે એ.એમ.સી. દ્વારા પસાર કરાયેલા વિવાદિત ઠરાવોનો નીચે દર્શાવેલા મુખ્ય આધારોએ પડકાર કર્યો છે:—

(૧) અરજદારોએ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ની બંધારણીય માન્યતાને નીચેના ચાર આધારોએ પડકારેલી છે:—

(૧) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સથી પર છે, જે અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવી આવશ્યકતા મૂકે છે કે રાજ્યની એવી કાયદાકીય જોગવાઈ, જે નિગમને ફી લાદવા અને વસૂલ કરવાની સત્તા આપે છે, તેમાં એવી લાદણી અથવા વસૂલાત કઈ પ્રક્રિયા અને કઈ મર્યાદાઓના આધીન કરીને કરી શકાય તે અંગે જોગવાઈ હોવી જોઈએ, જ્યારે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) તેમાંના કોઈ એક વિષય માટે પણ જોગવાઈ કરતી નથી;

(૨) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) અસંવિધાનિક છે, કારણ કે ૧૬.૦૯.૨૦૧૬ પછી, અર્થાત્ બંધારણની ૭મી અનુસૂચિની ચાદી ૨ માંથી પ્રવેશ પપ કાઢી નાખ્યા પછી, રાજ્ય વિધાનમંડળને નિગમને ફી લાદવા અને વસૂલ કરવા માટે સત્તાધિકાર આપતો કાયદો બનાવવાની કોઈ સક્ષમતા રહી નથી;

(૩) ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફની જોગવાઈઓ અનુસાર, ૦૧.૦૬.૧૯૯૩થી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨)ની જોગવાઈ અમલમાં હોવાનું કહી શકાતું નથી; તેથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળની સત્તાઓના કથિત ઉપયોગના આધારે લાઈસન્સ ફીનો લગાવ કાયદેસરની સત્તા વિના છે;

(૪) જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) અતિશય સોંપણીના કારણે કાયદાની દ્રષ્ટિએ દોષયુક્ત છે, કારણ કે તે કોઈ માર્ગદર્શિકા, નિયંત્રણ અથવા દેખરેખ વગેરે માટે જોગવાઈ કરતી નથી.

(૫) અરજદારોએ કરની વસૂલાતના બહાને લાઈસન્સ ફીની વસૂલાતને નીચેના બે આધાર પર પડકારેલી છે.

(૧) વિવાદાસ્પદ લાઇસન્સ ફીની રકમ અને પૂરી પાડવામાં આવતી નિર્દિષ્ટ સેવાઓ વચ્ચે કોઈ વ્યાપક પ્રતિક્ષણ-સંબંધી સમાનતા નથી, કારણ કે ફીની રકમ નિર્દિષ્ટ સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે જરૂરી ખર્ચ કરતાં વધુ છે, અને;

(૨) પ્રશ્નાધીન પરવાનો ફી તે જ ખાતામાં જમા કરવામાં આવે છે જેમાં કરની વસૂલાત જમા કરવામાં આવે છે અને તમામ ખર્ચ પણ એ જ ખાતામાંથી કરવામાં આવે છે, જે સર્વોચ્ચ અદાલતના કમિશનર, હિન્દુ રિલિજિયસ એન્ડાઉમેન્ટ્સ, મદ્રાસ વિ. શ્રી લક્ષ્મી તીર્થ સ્વામિયાર ઓફ શ્રી મઠ, અહેવાલિત એર ૧૯૫૪ એસસી ૨૮૨ ના પ્રકરણમાં આપેલા ચુકાદા મુજબ અનુમત્ય નથી. ”

(૩) અરજદારોએ એ માટે પણ અરજ કરી છે કે પરવાનો શુલ્કમાં વધારો કરવા માટે કોઈ ચુક્તિસંગત આધારના અભાવે શુલ્કની વસૂલાત મનસ્વી, અતાર્કિક અને અત્યંત અતિશય છે.

૧૪. બંધારણની જોગવાઈઓનું, વિશેષ કરીને તેની કલમ ૨૪૩ક્સનું અવલોકન કરતાં, જેમાં એવી જોગવાઈ છે કે રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને એવા કર, અર્થાત્ ટોલ અને ફી, કાયદામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી એવી પ્રક્રિયા અને મર્યાદાઓ અનુસાર આંકવા, વસૂલવા અને પોતાના હિતે વાપરવા માટે સત્તાધિકૃત કરી શકે, તેનો અર્થ એવો થાય છે કે કલમ ૨૪૩ક્સમાં કલ્પિત મુજબ કાયદો/વિધાનિક જોગવાઈ કરવી રાજ્યની વિધાનસભા પર કોઈ બાંધધરીરૂપ ફરજ નથી, કારણ કે તે સક્ષમ બનાવતી

જોગવાઈ છે. શાંતિજી પટેલ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૪૩ડબલ્યુ સાથે વ્યવહાર કરતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:—

૯. જેમાં અરજદારો દ્વારા અહીં ખૂબ જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, તે એવી સક્ષમકારી જોગવાઈ કરે છે કે જેથી રાજ્ય કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને તેવી સત્તાઓ અને અધિકારોથી સજ્જ કરી શકે, જેટલી જરૂરી હોય, જેથી રાજ્ય કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાઓને સ્વ-શાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરી શકે તે માટે સત્તા પ્રદાન કરી શકે, જેમાં બારમી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી શરતોના આધિન સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ અંગેની જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ હોઈ શકે. બંધારણની બારમી અનુસૂચિ, જે અન્ય બાબતો સાથેસાથે શહેરી આયોજન, જેમાં નગર આયોજનનો સમાવેશ થાય છે, જમીનના ઉપયોગનું નિયમન અને ઇમારતોના બાંધકામના નિયમન અંગે જોગવાઈ કરે છે. આથી, અનુચ્છેદ ૨૪૩ડબલ્યુમાં માત્ર સક્ષમકારી જોગવાઈ જ છે, અને તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે રાજ્ય પર આવી કાનૂની વ્યવસ્થા કરવાની ફરજ છે. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, બંધારણ (ચુમ્મોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ એવો વિચાર કરતો નથી કે હાલના કાયદાઓ અમલવિહોણા બની જશે અથવા શહેરી આયોજન અને/અથવા જમીનના ઉપયોગના નિયમન અને ઇમારતોના બાંધકામ વગેરે સંબંધિત હાલના કાયદાઓના અમલ બાબતમાં કોઈ શૂન્યાવકાશ ઊભો થશે. એક્સ એક્સ એક્સ ૧૨. ભલે અમે અહીં અરજદારોની આ દલીલ

સાથે સંમત થઈએ કે રિટ અરજીએ સ્વીકાર પામવી જોઈએ હતી, તો પણ વડી અદાલત અથવા તે બાબતે આ અદાલત માત્ર રાજ્યને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ડબ્લ્યુ અને બારમી અનુસૂચિની જોગવાઈઓ મુજબ નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં યોગ્ય કાયદાકીય વ્યવસ્થા કરવાની દિશા જ આપી શકતી. કોઈપણ રીતે કલ્પના કરીને પણ માત્ર એ જ આધારે વર્તમાન કાયદાઓને રદ કરી શકાય તેમ ન હોત.

૧૫. ઉપરોક્ત નિર્ણયના અનુપાતમાંથી, તે સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે બંધારણનો કોઈ અનુચ્છેદ સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ હોય, ત્યારે તેનો એવો અર્થ થતો નથી કે રાજ્ય આવી કાયદાકીય જોગવાઈ કરવા માટે બાધ્ય છે અને માત્ર તે જ આધાર પર અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓને રદ કરી શકાય.

૧૬. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) વર્ષ ૧૯૪૯થી અમલમાં છે અને તે અંગેનો આક્ષેપ સંવિધાનના અનુચ્છેદોની દૃષ્ટિએ અધિકારબાહ્ય હોવાનું માન્ય ઠરાવવાથી જાહેર હિતને હાનિ પહોંચશે, કારણ કે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન દ્વારા વસૂલવામાં આવતી લાયસન્સ ફીની રકમ તથા કરરૂપે અથવા અન્ય રીતે વસૂલવામાં આવતી અન્ય રકમો હંમેશા વ્યાપક જનહિત માટે જ વપરાતી રહી છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે પી.જી.એફ. લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ઠરાવ્યા મુજબ, જ્યારે વડી અદાલત પ્રારંભિક કાયદાકીય જોગવાઈની બે ધારણીય માન્યતા તપાસે છે, ત્યારે તે જોવાનું રહે છે કે કાયદો અમલમાં આવ્યો ત્યારે અથવા કોઈ જોગવાઈ

કાયદાપુસ્તકમાં સામેલ કરવામાં આવી ત્યારે જ આક્ષેપ તાત્કાલિક ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે નહીં, અથવા તો કાયદાની અમલતારીખ અને આક્ષેપ ઉઠાવવાની તારીખ વચ્ચે લાંબા સમયનું અંતર રહ્યું છે કે નહીં. સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:—

૩૭. અદાલત પ્રથમ તબક્કે એ તપાસી શકે છે કે રિટ અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલી જોગવાઈઓની વૈધતા અંગે વિચારણા કરવા માટે પ્રથમદષ્ટ્યે મજબૂત આધાર ઉભો થાય છે કે નહીં. અદાલત એ પણ નોંધ લઈ શકે છે કે એવો પડકાર કાયદો અમલમાં આવ્યો તે પ્રારંભિક સમયમાં જ કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે કોઈ જોગવાઈ કાયદાપુસ્તકમાં સામેલ કરવામાં આવી ત્યારે જ કરવામાં આવ્યો હતો, અથવા અધિનિયમ બનાવ્યાની તારીખ અને પડકાર કરવામાં આવેલી તારીખ વચ્ચે લાંબો સમયાંતર છે કે નહીં. પડકારના આધાર તરીકે રજૂ કરાયેલા તથ્યો તથા સંબંધિત જોગવાઈના પ્રભાવના આધારે ઉભા કરાયેલા કારણોને ખરેખર કોઈ સંબંધ છે કે નહીં, તે પણ નોંધવું જોઈએ, પડકારના જણાવાયેલા અન્ય આધારોથી અલગ રીતે. તેવી સંબંધિત જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં, અદાલતે એ સ્થિતિ અંગે સચેત રહેવું જોઈએ કે જોગવાઈ અમલમાં રહે ત્યારે કેટલો જાહેર હિત સંકળાયેલો છે અને તે જોગવાઈના અમલને અટકાવવાના પ્રશ્ન સામે તેનો કેટલો પ્રભાવ પડે છે. અદાલતે એ પણ તપાસવું જોઈએ કે જોગવાઈના અમલના પરિણામે રાજ્ય પર કેટલો નાણાકીય પ્રભાવ પડે છે અને જોગવાઈની કથિત અવૈધતાના આધારે પડકાર લાવનાર વ્યક્તિએ કથિત રીતે કેટલું સહન કરવું પડે

છે, ખાસ કરીને ઉઠાવવામાં આવેલા વૈધતાના પ્રશ્નના સંદર્ભમાં. રિટ અદાલતને જો એવો મત હોય કે ઉઠાવવામાં આવેલ પડકાર વિચારણા લાયક છે, તો પણ ફરી એકવાર, તે પડકારને વિચારણા માટે સ્વીકારતી વખતે, એ તપાસવું પડશે કે વિશાળ જનહિતમાં તે જોગવાઈના અમલને અટકાવવાની જરૂર ઊભી થાય છે કે નહીં. અમે માત્ર કેટલીક મૂળભૂત બાબતો દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, જે રિટ અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ, અને આ સૂચિ સંપૂર્ણ નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, રિટ અદાલતે તેના સમક્ષ અધિનિયમ અથવા કાનૂની જોગવાઈની વૈધતા અંગેના આધાર પર કરવામાં આવેલા પડકાર પર વિચાર કરતી વખતે, તેને સ્વીકારવા માટે તેમજ આવી રિટ અરજીઓ લંબિત હોય તે દરમિયાન કોઈ વચગાળાની રાહત આપવાની બાબતમાં પણ, ઉપર દર્શાવેલ દિશામાં અન્ય સંબંધિત આધારોથી વિચારણા કરવી જોઈએ. ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, એ પણ અનિવાર્ય છે કે આવી રિટ અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવે ત્યારે તેમનો શક્ય તેટલો ત્વરિત અને સમયબદ્ધ રીતે નિકાલ કરવામાં આવે, જેથી કાનૂની સ્થિતિ એક રીતે કે બીજી રીતે નિશ્ચિત થઈ જાય.

સર્વોચ્ચ અદાલતનો ઉપરોક્ત ઉદ્ઘૃત નિર્ણય સમાન સ્વરૂપના એવા વિવાદોના નિરાકરણ માટે માર્ગદર્શક પરિબળ છે, જે ઊભા થયા છે અને/અથવા ઊભા થઈ શકે છે. જ્યારે રિટ અરજી દ્વારા અદાલત સમક્ષ કાયદાની કોઈ જોગવાઈની વૈધતા પ્રશ્નરૂપે ઉઠાવવામાં આવે ત્યારે અમુક સાવચેતીઓનું પાલન કરવાનું તે રેખાંકિત કરે છે. અનેક પ્રસંગોએ, કોઈ કાયદાકીય જોગવાઈની બંધારણીય માન્યતા

અંગેનો પડકાર, તે જોગવાઈઓની લાગુ પડતાશ અને કડકાઈને નિષ્ફળ બનાવવા માટે, અને તે કાયદાકીય જોગવાઈઓના અમલમાંથી બચી નીકળવાના માર્ગ તરીકે, ઉઠાવવામાં આવે છે; અને આ રીતે સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ અને સંસ્થાઓ માટે અવરોધ ઊભો કરવામાં આવે છે. આવા પડકારો હંમેશા વિવાદને લાંબો ખેંચવાના પરિણામે પૂરાં પડે છે, જેથી આવા અપ્રામાણિક તત્વો દ્વારા દાખલ કરાયેલ આ પ્રકારની લંબિત વિવાદપ્રક્રિયાનો લાભ લઈ તેઓ ગેરકાયદેસર લાભ મેળવે છે, અને બીજા લોકો માટે હાનિકારક તથા પ્રતિકૂળ સ્થિતિ સર્જાય છે. વાસ્તવમાં, રિટ અદાલતોના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લઈને કરવામાં આવતા આવા ઘણા પ્રયત્નોનો અંત મોટાભાગે આવા પડકારોના અસ્વીકારમાં થાય છે. તેમ છતાં, સમકાલીન રીતે, લંબિત કાર્યવાહી દરમિયાન રહેલા દીર્ઘ સમયાંતરના લાભનો ઉપયોગ કરીને, આવા અપ્રામાણિક વિવાદકારો, જોગવાઈઓની વૈધતા અંગેના પોતાના વલણને અંતે અસ્વીકાર મળ્યા પછી પણ, પોતાની જવાબદારીઓમાંથી છટકી જવાનો હંમેશા પ્રયાસ કરતા રહે છે. તેથી, પ્રારંભિક તબક્કે જ એ તપાસવું અનિવાર્ય અને યોગ્ય બને છે કે આવા પડકારો સદભાવપૂર્ણ છે કે નહીં અને “પરદો ઉઠાવવાના” સિદ્ધાંતનો અમલ કરીને રિટ અદાલતો દ્વારા તેઓ ખરેખર વિચારપાત્ર છે કે નહીં, તેમજ આવી વિવાદપ્રક્રિયા ચલાવવાના પાછળ કોઈ ગૂઢ હેતુ તો નથી ને. આ દૃષ્ટિએ, જ્યારે પણ અદાલત સમક્ષ કાયદાની કોઈ જોગવાઈને પડકારવામાં આવે ત્યારે અમુક માપદંડો ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. અદાલતે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એ તપાસવું જોઈએ કે રિટ અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલ જોગવાઈઓની વૈધતાની તપાસ

કરવા માટે પ્રાથમિક દષ્ટિએ મજબૂત આધાર ઉભો થાય છે કે નહીં. અદાલતે એ પણ નોંધવું જોઈએ કે એવો પડકાર સૌથી પ્રથમ તબક્કે, એટલે કે જ્યારે અધિનિયમ અમલમાં આવ્યો હતો અથવા કોઈ જોગવાઈ કાયદાપુસ્તકમાં સામેલ કરવામાં આવી હતી ત્યારે કરવામાં આવ્યો છે કે નહીં, અથવા અધિનિયમ બન્યાની તારીખ અને તેને પડકારવામાં આવેલ તારીખ વચ્ચે લાંબો સમયાંતર આવેલો છે કે નહીં. એ પણ નોંધવું જોઈએ કે રજૂ થયેલ તથ્યોના આધારે ઉઠાવવામાં આવેલ પડકારના આધાર અને જોગવાઈના પ્રભાવ વચ્ચે, ઉઠાવવામાં આવેલ પડકારના આધારોથી પર, ખરેખર કોઈ સંબંધ છે કે નહીં. સંબંધિત જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં, અદાલતે આ બાબતે સજાગ રહેવું જોઈએ કે જોગવાઈઓના અમલમાં જાહેર હિત કેટલા પ્રમાણમાં સંકળાયેલું છે અને તે અમલને અટકાવવાથી તેની સામે શું સ્થિતિ ઊભી થાય છે. રિટ અદાલતને જો એવો મત હોય કે ઉઠાવવામાં આવેલ પડકાર વિચારણા લાયક છે, તો પણ ફરીથી આ બાબત તપાસવી પડશે કે એવા પડકારને વિચારણા માટે સ્વીકારતી વખતે, વ્યાપક જાહેર હિતમાં તે જોગવાઈઓના અમલને અટકાવવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય છે કે નહીં. અહીં માત્ર કેટલીક મૂળભૂત બાબતોનું જ નિર્દેશન કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જેને રિટ અદાલતે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ; અને તે પૂર્ણ સૂચિ નથી. અન્ય શબ્દોમાં, પોતાની સમક્ષ અધિનિયમ અથવા કાયદાની જોગવાઈની વૈધતાના આધાર પર કરાયેલા પડકારને સ્વીકારવો કે નહીં તે વિચારતી વખતે, રિટ અદાલતે વિચારણા માટેના અન્ય સંબંધિત આધાર પણ તપાસવા જોઈએ; અને જ્યારે આવી રિટ અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવે, ત્યારે

કાનૂની સ્થિતિ એક રીતે અથવા બીજી રીતે નિશ્ચિત થાય તે માટે, તે અરજીઓનો શક્ય તેટલો ઝડપથી અને સમયમર્યાદા સાથે નિકાલ કરવો જોઈએ.

૧૭. એમ. રથિનાસ્વામી વિ. તામિલનાડુ રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે, જે (૨૦૦૯) ૫ એસીસી ૬૨૫ માં અહેવાલિત છે, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :-

“૨૮. એ સુસ્થાપિત છે કે કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈને અસંવિધાનિકતાના દોષથી બચાવવા માટે ક્યારેક અધિનિયમનું સીમિત અથવા વિસ્તૃત અર્થઘટન આપવું પડે છે. તેનું કારણ એ છે કે અર્થઘટનનો આ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે અદાલતે કોઈ અધિનિયમ અસંવિધાનિક બની જાય તેમાંથી બચાવવા માટે દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો એક અર્થઘટન આપવાથી અધિનિયમ અસંવિધાનિક બને અને બીજા અર્થઘટનથી તે સંવિધાનસંગત બને, તો અદાલતે ઉત્તરવર્તી અર્થઘટનને આ આધાર પર પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ કે વિધાનમંડળે પોતાની અધિકારસીમા વટાવી જવાનો આશય રાખ્યો ન હોવાનું અનુમાન થાય છે.

૨૯. ક્યારેક બંધારણીય માન્યતા જાળવવા માટે કાયદાકીય જોગવાઈને મર્યાદિત અર્થમાં વાંચવી પડે છે. હિંદુ વિમેન્સ રાઈટ ટુ , એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ એફ.સી. ૨૮ માં, ફેડરલ અદાલત હિંદુ વિમેન્સ રાઈટ ટુ , ૧૯૩૭ ની માન્યતા પર વિચારણા કરી રહી હતી. અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા જાળવવા માટે, ફેડરલ અદાલતે ‘પ્રોપર્ટી’ શબ્દનો અર્થ ‘કૃષિ જમીન સિવાયની મિલ્કત’ એવો કરીને અધિનિયમને આંતરિક સત્તાસીમામાં હોવાનું ઠરાવ્યું. ‘પ્રોપર્ટી’ શબ્દને આ

મર્યાદિત અર્થઘટન આપવું આવશ્યક હતું; અન્યથા અધિનિયમ બંધારણવિરોધી બની જાત. તે જ રીતે, કેદારનાથ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર એ.આઈ.આર. માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતને ભારતીય દંડ સંહિતાની તે જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવું પડ્યું હતું જે રાજક્રોહના ગુનાને લગતી છે અને જે એવી વ્યક્તિને દંડનીય બનાવે છે જે 'શબ્દો દ્વારા, મૌખિક કે લેખિત, અથવા ચિહ્ન દ્વારા કે દશ્ય પ્રતિનિધિત્વ દ્વારા, અથવા અન્ય રીતે, કાયદાથી સ્થાપિત સરકાર પ્રત્યે દ્વેષ અથવા તિરસ્કાર લાવે છે અથવા લાવવાનો પ્રયાસ કરે છે, અથવા અસંતોષ પ્રેરિત કરે છે અથવા પ્રેરિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.' આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત શબ્દોને મર્યાદિત અર્થઘટન આપ્યું જેથી તે ફક્ત એવા કૃત્યો પર જ લાગુ પડે જેમાં અવ્યવસ્થા અથવા કાયદો અને વ્યવસ્થામાં ભંગ સર્જવાનો ઇરાદો કે વલણ હોય અથવા હિંસા માટે ઉશ્કેરણી હોય. આપું એટલા માટે કરવામાં આવ્યું કે આ જોગવાઈઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) નું ઉલ્લંઘન કરતી ન બને, જે વક્તવ્ય અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા પ્રદાન કરે છે.

૩૦. આ મુદ્દા પરના અનેક અન્ય નિર્ણયો જસ્ટિસ જી.પી. સિંહના પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ સ્ટેચ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશન (૭મી આવૃત્તિ ૧૯૯૯ પૃષ્ઠો ૪૧૪-૪૧૭) માં આપવામાં આવ્યા છે.

૩૧. ઉપર દર્શાવેલા કારણસર આ અપીલો આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે અને પડકારાયેલ ચુકાદો આંશિક રીતે રદ કરવામાં આવે છે, અને એવો નિર્ધાર કરવામાં આવે છે કે પડકારાયેલ નિયમ, જ્યાં સુધી તે ઉપ-તહસિલદાર તરીકે

બઢતી માટે સીધી ભરતીથી નિયુક્ત સહાયકોને બઢતીપ્રાપ્ત કર્મચારીઓ કરતાં ઉપર સ્થાન આપે છે, ત્યાં સુધી તે માત્ર એવા બઢતીપ્રાપ્ત કર્મચારીઓ પર જ લાગુ પડશે, જેઓ સ્નાતક નથી, પરંતુ તે એવા બઢતીપ્રાપ્ત કર્મચારીઓ પર લાગુ પડતો નથી, જેઓ સ્નાતક છે. ”

૧૮. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩જીનું અર્થઘટન કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતે યુ.પી. ગ્રામપંચાયત વિ. દયારામ સરોજ, જે (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૮ માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :-

“૧. બંધારણ (ત્રોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૨, ૨૪-૪-૧૯૯૩ના રોજ અમલમાં આવ્યો. ઉક્ત સુધારો રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોમાંના એક એવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૦ને અમલમાં મૂકવા માટે અમલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો, જે રાજ્યને ગામ પંચાયતોને સ્વશાસનની એકમો તરીકે ગોઠવવાનો નિર્દેશ આપે છે. અનુચ્છેદ-૪૦ નીચે મુજબ છે :

“૪૦. ગામનું સંગઠન

પંચાયતો.—રાજ્ય, ગામ પંચાયતોનું સંગઠન કરવા માટે પગલાં લેશે અને તેમને સ્વશાસનની એકમો તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવા માટે જરૂરી હોય તેવી સત્તાઓ અને અધિકાર પ્રદાન કરશે. ”

૨. બંધારણનો ભાગ ૪ ‘રાજ્યની નીતિનાં નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતો’ સાથે સંબંધિત છે. તે જોગવાઈ કરે છે કે આ ભાગમાંની જોગવાઈઓ કોઈપણ અદાલત દ્વારા અમલમાં મૂકાવી શકાશે નહીં, પરંતુ તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલા સિદ્ધાંતો તેમ છતાં દેશના શાસનમાં મૂળભૂત છે અને કાયદા બનાવતી વખતે આ સિદ્ધાંતોનો અમલ કરવો રાજ્યનું કર્તવ્ય રહેશે.

૩. ભારતના સંવિધાનમાં સંવિધાન સુધારા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. નીચે મુજબ વાંચાય છે:—

“૨૪૩જી. પંચાયતની સત્તાઓ, અધિકારિતા અને જવાબદારી. આ બંધારણની જોગવાઈઓના આધિન રહીને, કોઈ રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા પંચાયતોને એવી સત્તાઓ અને અધિકારિતા સોંપી શકે છે, જે તેમને સ્વશાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવવા માટે આવશ્યક હોય, અને એવો કાયદો, તેમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી શરતોના આધિન રહીને, યોગ્ય સ્તરે પંચાયતોને સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ માટે, નીચેની બાબતો સંબંધે, જોગવાઈઓ ધરાવી શકે છે

(એ) આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટે યોજનાઓની તૈયારી;

(બી) આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટેની યોજનાઓનો અમલ, જે તેમને સોંપવામાં આવી હોય, જેમાં ૧૧મી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ વિષયો સંબંધિત યોજનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. ”

૪. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૪૩-જી પંચાયતોને સ્વશાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરી શકે તે માટે જરૂરી હોય તેવી સત્તા અને અધિકાર પ્રદાન કરે છે. એવો કાયદો, નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી શરતોના આધિન રહીને, પંચાયતોને સોંપવામાં આવનાર આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય માટેની યોજનાઓના અમલીકરણ અંગે, જેમાં બંધારણની અગિયારમી અનુસૂચીમાં સૂચિબદ્ધ વિષયો સંબંધિત બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છે, પંચાયતો ઉપર સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ બાબતે જોગવાઈઓ સમાવી શકે છે.

૩૭. અમારી દૃષ્ટિએ, આ દલીલ કાયદાની દૃષ્ટિએ માન્ય નથી. અમે અગાઉ જ કહી ચૂક્યા છીએ કે રાજ્યની નીતિના દિશાસૂચક સિદ્ધાંતોમાંથી એકને, એટલે કે, બંધારણના એક દિશાસૂચક સિદ્ધાંતને અસરકારક બનાવવાના હેતુથી ૭૩મો સુધારો ૨૪.૪.૯૩ના રોજ અમલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે બંધારણનો ૭૩મો સુધારો બંધારણનું મૂળ લક્ષણ છે. તેને બંધારણના મૂળ લક્ષણ તરીકે ગણાવી શકાય તેમ નથી. ૭૩મો સુધારો બંધારણમાં સુધારા દ્વારા આવ્યો હતો અને, તેથી, તેને બંધારણનું મૂળ લક્ષણ કહી શકાય નહીં. તે સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ છે અને રાજ્યને એવી સત્તા આપવામાં આવી છે કે તે આવી સક્ષમ જોગવાઈ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને

દૂર કરી શકે, ફેરફાર કરી શકે અથવા રદ કરી શકે. તે સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ છે. તે પંચાયતોને સ્વશાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરવાની સગવડ આપે છે અને આવી કાયદાકીય જોગવાઈમાં, તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલ શરતોને આધીન રહીને, પંચાયતોને સોંપવામાં આવેલા આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ન્યાય સંબંધિત યોજનાઓના અમલીકરણ બાબતે, જેમાં અગિયારમી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ વિષયો સંબંધિત બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છે, સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ અંગેની જોગવાઈઓ સમાવી શકાય છે. આવી સક્ષમ જોગવાઈઓ પણ તેમાં નિર્ધારિત થનારી શરતોને આધીન છે. તેથી, કાયદાકીય શરતો પર વિચાર કરીને તે અનુસાર કાયદો બનાવવો રાજ્ય વિધાનમંડળ માટે છે. સત્તાઓના હસ્તાંતરણના અમલને દૂર કરવું અથવા તેમાં ફેરફાર કરવો પણ રાજ્ય માટે ખુલ્લો રહેશે. આ અંગે બંધારણીય પીઠનો ચુકાદો જુઓ . (૨૦૦૬) ૮ એસ.સી.સી. ૨૧૨. વધુમાં અખિલ ભારત ગોસેવા સંઘ (૩) વિ. એ.પી. રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૦૬) ૪ એસ.સી.સી. ૧૬૨ અને . (૨૦૦૬) ૭ એસ.સી.સી. ૧ પણ જુઓ, જેમાં આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે ચુકાદાના પરિણેદ ૧૦૭માં મૂળ માળખાના સિદ્ધાંત પર વિચાર કરીને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૧૦૭. મૂળભૂત માળખાના સિદ્ધાંત દ્વારા સંસદની બંધારણમાં સુધારો કરવાની સત્તા પર મર્યાદા લાદવામાં આવે છે. બંધારણ હેઠળ કરાયેલ બંધારણીય સુધારાને બંધારણના મૂળભૂત માળખાના ભંગના આધારે પડકારવામાં આવી શકે

છે. સામાન્ય કાયદેસર વિધાનને આ રીતે પડકારવામાં આવી શકતું નથી. તેથી, સંસદે પોતાની વિધાનક્ષમતા ની અંદર રહીને બનાવેલા કાયદાને બંધારણના મૂળભૂત માળખાના ભંગના આધાર પર પડકારવાનો અધિકાર અરજદારોને ઉપલબ્ધ નથી.

૧૯. વડોદરા શહેરી જિલ્લા ખેડૂત મંડળ વિ. વડોદરા મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્યોના કેસમાં (૧૩.૧૨.૨૦૧૩ – જીયુજેએચસી) : માનુ/જીજે/૦૮૨૩/૨૦૧૩, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૪૮. આ સંદર્ભમાં શ્રી ભટ્ટની રજૂઆતથી અમે પ્રભાવિત ન થવાના વધુ એક કારણ છે. વડોદરા અર્બન ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીની માન્યતાને પડકાર લગભગ ૩૫ વર્ષના વિલંબ બાદ કરવામાં આવ્યો છે. રાજ્ય સરકાર તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ શ્રી ત્રિવેદીની આ રજૂઆત યોગ્ય છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૨ની જોગવાઈઓ મુજબ પુડાનો મુખ્ય હેતુ શહેરી વિસ્તારનો યોગ્ય વિકાસ અથવા પુનર્વિકાસ કરવાનો છે. અર્બન ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીની સત્તાઓ અને કાર્યો અધિનિયમની કલમ ૨૩ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવ્યા છે. આવી સત્તાઓ વિશાળ જનહિતને ધ્યાનમાં રાખીને અસરકારક આયોજનબદ્ધ વિકાસ અને નિયંત્રણ માટે અર્બન ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટીને સોંપવામાં આવી છે. શ્રી ત્રિવેદીની આ રજૂઆત પણ યોગ્ય છે કે વિલંબના આધાર પર પણ આ પડકાર નિષ્ફળ જવો જોઈએ, કારણ કે આવા અત્યંત મોડા તબક્કે જો એવો પડકાર સ્વીકારવામાં આવે, તો તે સમગ્ર વિકાસ પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઊભો કરશે

અને વિશાળ જનતાને અસર કરશે. વધુમાં, અસ્તિત્વમાં રહેલી અનેક ટાઉન પ્લાનિંગ યોજનાઓના અમલીકરણ અને અમલ સહિત, છેલ્લા ૩૫ વર્ષ દરમિયાન વિકાસ સત્તાધિકારીઓએ અત્યાર સુધી લીધેલી કાર્યવાહીઓ પર પણ તેનો વ્યાપક અને દૂરગામી પ્રભાવ પડશે.

૨૦. જે. ગાલા બિલ્ડર્સ અને અન્ય વિ. મુંબઈ બિલ્ડિંગ રિપેયર્સ એન્ડ રિકન્સ્ટ્રક્શન બોર્ડ અને અન્ય (૦૭.૦૫.૨૦૧૫- બોમએચસી):મનુ/એમએચ/૦૮૨૬/૨૦૧૫ ના મામલામાં, બોમ્બે વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૩૨. કુલ નિર્મિત ક્ષેત્રફળના માત્ર ૫% અથવા ૭% જેટલા વધારા ક્ષેત્રફળનો ભાગ, જેમ ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ, અરજદારો દ્વારા સમર્પિત કરવાના બદલામાં તેમને ચુકવવાપાત્ર રકમના પ્રશ્ન અંગે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ, અમને સામાવાળા બોર્ડ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી એન્કલેસારિયા દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતમાં નોંધપાત્ર બળ જણાય છે કે અરજદારોએ ઘણા વર્ષો પહેલાં ડી.સી.આર. ૩૩(૭) હેઠળ સામાવાળા બોર્ડ પાસેથી એન.ઓ.સી. મેળવી વધારાના નિર્મિત ક્ષેત્રફળના ભાગનું સમર્પણ કરવાની શરત સ્વૈચ્છિક રીતે સ્વીકારી હતી, તેથી એટલો લાંબો સમય વીતી ગયા પછી એવી શરતને પડકારવા અરજદારો માટે ખુદ્દું નથી..... એક્સ એક્સ એક્સ

૨૧. એ.આઈ.આર. ૨૦૧૨ એસ.સી. ૨૩૫૧ માં અહેવાલિત સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. વિ./એસ. રાકેશ કોહલી અને અન્યના નિર્ણયમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે :

૧૩. અમારા મત મુજબ, વડી અદાલતે ૧૮૯૯ના અધિનિયમની અનુસૂચિ ૧- એના અનુચ્છેદ ૪૫ની કલમ (ડી), જે એમ.પી. ૨૦૦૨ના અધિનિયમ દ્વારા સમાવેશમાં લાવવામાં આવી હતી, તેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવામાં સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી. વડી અદાલતનું આ તર્ક સ્વીકારવું અત્યંત મુશ્કેલ છે કે આ જોગવાઈ વર્ગીકરણની કસોટી પર ખરી ઉતરી શકે, પરંતુ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ના બીજા અંગની આવશ્યકતા, જે મનસ્વીપણું, અયોગ્યતા અને અતાર્કિકતાને બહિષ્કૃત કરે છે, તે પર ખરી ઉતરી શકશે નહીં. વડી અદાલતે સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા ઘડાયેલા કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગેના વિચારમાં સુસ્પષ્ટ મર્યાદાઓ ધ્યાનમાં રાખવામાં નિષ્ફળ ગઈ હતી. સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા ઘડાયેલ કાયદાને સહેલાઈથી બંધારણવિરુદ્ધ જાહેર કરી શકાતો નથી. અદાલતને કોઈપણ પ્રકારની શંકાને પર રાખીને આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકવું જોઈએ કે બંધારણીય જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન એટલું સ્પષ્ટ અને ઘોર હતું કે પડકાર હેઠળની વિધાન જોગવાઈ ટકી શકતી નથી. બંધારણીય જોગવાઈઓના સ્પષ્ટ અને ઘોર ઉલ્લંઘન વિના, સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાને અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવતો નથી.

૧૪. આ અદાલતે વારંવાર જણાવ્યું છે કે વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવેલ કાયદાને અદાલત માત્ર બે જ આધારોએ રદ કરી શકે છે, એટલે કે (૧), સંબંધિત વિધાનમંડળ પાસે તે કાયદો બનાવવાની સત્તા નથી અને (૨), તે સંવિધાનના ભાગ - ૩ માં સૂચિબદ્ધ કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોને અથવા અન્ય કોઈપણ બંધારણીય જોગવાઈઓને હરણ કરતું નથી કે સંકોચિત કરતું નથી.

૧૫. મેકડોવેલ એન્ડ કો.૨ માં, કલમ ૧૪ ના આધારે કાયદા પ્રણયન સામે ઉઠાવવામાં આવેલા પડકારનો વિચાર કરતી વખતે, આ અદાલતે પરિષ્દેદ ૪૩ માં (પૃષ્ઠ પર

અહેવાલના ૭૩૭) મુજબ નીચે પ્રમાણે :

".....સંસદ અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અદાલતો દ્વારા માત્ર બે આધાર પર અને માત્ર તે બે આધાર પર જ રદ કરી શકાય છે, અર્થાત્, (૧) વિધાનસત્તાની અસમર્થતા અને (૨) સંવિધાનના ભાગ ૩ માં ખાતરી અપાયેલા કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોનો અથવા સંવિધાનની અન્ય કોઈ જોગવાઈનો ભંગ. ત્રીજો કોઈ આધાર નથી.....

..... જો કોઈ અધિનિયમને અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરનાર તરીકે પડકારવામાં આવે, તો તે માત્ર ત્યારે જ રદ કરી શકાય, જ્યારે એવું જણાય કે તે તેમાં સમાયેલ સમાનતાની જોગવાઈ/સમાન રક્ષણની જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરે

છે. તેવી જ રીતે, જો કોઈ અધિનિયમને અનુચ્છેદ ૧૯(૧) ની કલમો (એ) થી (જી) દ્વારા બાંહેધરાયેલા કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર તરીકે પડકારવામાં આવે, તો તે માત્ર ત્યારે જ રદ કરી શકાય, જ્યારે એવું જણાય કે અનુચ્છેદ ૧૯ ની કલમો (૨) થી (૬) પૈકી કોઈપણ દ્વારા તેને સંરક્ષણ પ્રાપ્ત નથી, અને તેમ જ આગળ. કોઈ અધિનિયમને માત્ર એટલું કહીને કે તે મનસ્વી છે અથવા અયુક્તિયુક્ત છે, રદ કરી શકાય નહીં. કોઈ અધિનિયમને અમાન્ય ઠેરવતા પહેલાં કોઈને કોઈ સાંવિધાનિક દુર્બળતા જણાઈ આવવી આવશ્યક છે

અધિનિયમ. અદાલતને તે અયોગ્ય લાગે છે એવા આધાર પર કોઈ અધિનિયમને રદ કરી શકાય નહીં. સંસદ અને વિધાનસભાઓ, જે લોકોના પ્રતિનિધિઓથી રચાયેલ છે, તેઓ લોકોને શું જરૂરિયાતો છે અને તેમના માટે શું સારો છે અને શું ખરાબ છે તે જાણે છે અને તે અંગે સચેત છે એવું માનવામાં આવે છે. અદાલત તેમની પ્રજા પર નિર્ણય આપી શકતી નથી....."(ભાર મુકવામાં આવ્યો છે)

પછી આ અદાલતના નિર્ણય, રાજ્ય ઓફ ટી.એન. તથા અન્ય વિ. અનંથી અમ્માલ તથા અન્ય, (૧૯૯૫) ૧ એસસીસી ૫૧૯, અંગે વિચાર કરતાં, મેકડોયેલ એન્ડ કો.૨ માં ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે અહેવાલના પરિચ્છેદ ૪૩ અને ૪૪ [પૃષ્ઠ ૭૩૯ પર] માં નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું :

".....હવે, અનંથી અમ્માલના નિર્ણય તરફ આવતાં, અમારી માન્યતા છે કે તે કોઈ ભિન્ન સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરતો નથી. આ, મદ્રાસ વડી અદાલત દ્વારા

તમિલનાડુ હરિજન કલ્યાણ યોજનાઓ માટે જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ, ૧૯૭૮ ને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯ અને ૩૦૦-એ નું ઉલ્લંઘન કરતી ગણાવીને રદ કરવાના નિર્ણય સામેની એક અપીલ હતી. અધિનિયમની જોગવાઈઓની સમીક્ષા કરતાં, આ અદાલતે નોંધ્યું કે, જમીન અધિગ્રહણ અધિનિયમ, ૧૯૮૪ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા સાથે સરખામણીમાં, તે જમીનના માલિકો માટે મૂળભૂત રીતે અયોગ્ય એવી પ્રક્રિયા પ્રદાન કરતો હતો, કારણ કે અધિનિયમની કલમ ૧૧ માં એવી જોગવાઈ હતી કે જો વળતર રકમ રૂપિયા બે હજારથી વધુ હોય, તો તેનો હમ્માઓમાં ચુકવણો કરવામાં આવે. ઉપરોક્તનો સમાવેશ કરતી અધિનિયમની વિવિધ વિશેષતાઓ નોંધ્યા બાદ, આ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું: (એસસીસી પૃ. ૫૨૬, પરા ૭)

૭. જ્યારે કોઈ વિધાનને અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ પડકારવામાં આવે છે ત્યારે અદાલતે જે નક્કી કરવાનું હોય છે તે એ છે કે શું તે વિધાન એટલું મનમાનીપૂર્ણ અથવા અયુક્તિસંગત છે કે તેને રદ કરવું જ પડે. વધુમાં વધુ, સમાન વિષયવસ્તુ ધરાવતું અને અન્ય કોઈ સ્ત્રોતમાંથી પોતાની સત્તા પ્રાપ્ત કરતું કોઈ વિધાન, જો તેની જોગવાઈઓને યુક્તિસંગત માનવામાં આવી હોય અથવા તે સમયની કસોટી પર ઊતરી આવી હોય, તો માત્ર આ દર્શાવવાના હેતુસર સંદર્ભિત કરી શકાય કે આ પરિસ્થિતિમાં કઈ બાબતને યુક્તિસંગત કહી શકાય. અમે આ જ આધાર પર ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓનું પરીક્ષણ કરવા આગળ વધીએ છીએ." ૪૪. આ જ પરિચ્છેદ છે જેના પર શ્રી નરીમન દ્વારા દબાવેલો આધાર રાખવામાં આવ્યો

છે. તેમ છતાં, અમારો અભિપ્રાય એવો છે કે ઉક્ત પરિચ્છેદમાં કરાયેલ નિરીક્ષણોને નિર્ણયની સમગ્રીના પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમજવા જોઈએ. પરિચ્છેદ ૭ માં 'મનમાનીપૂર્ણ' શબ્દનો ઉપયોગ ભેદભાવપૂર્ણ હોવાના અર્થમાં કરવામાં આવ્યો હતો, જેમ કે તે જ પરિચ્છેદનું સમગ્રતયા વાચન દર્શાવે છે. તમિલનાડુ અધિનિયમની જોગવાઈઓની તુલના જમીન સંપાદન અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે કરવામાં આવી હતી અને અંતે એવું માનવામાં આવ્યું કે કલમ ૧૧, જેટલી હદ સુધી તે હમાઓમાં વળતર ચૂકવવાની જોગવાઈ કરતી હતી, તેટલી હદ સુધી અમાન્ય હતી. અમાન્ય ઠરાવવાનો આધાર સ્પષ્ટપણે ભેદભાવનો જ હતો. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે જે અધિનિયમ ભેદભાવપૂર્ણ હોય તેને મનમાનીપૂર્ણ તરીકે ઓળખી શકાય છે. પરિચ્છેદ ૭ માં 'મનમાનીપૂર્ણ' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ આ જ અર્થમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

૨૪. હમદર્દ દવાખાના અને અન્ય વિ./ભારત સંઘ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૫૫૪ માં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, અગાઉના બે નિર્ણયો, એટલે કે, બંગાળ ઈમ્યુનિટી કંપની લિ. અને મહંત મોતી દાસનો ઉલ્લેખ કરતાં, અહેવાલના પરિચ્છેદ ૮ માં (પૃષ્ઠ ૫૫૮ પર) નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

૮. તેથી, જ્યારે સંવિધાનના ભાગ ૩ માં આવેલા કોઈપણ અનુચ્છેદોના ઉદ્ધંધનના આધાર પર કોઈ અધિનિયમની સંવિધાનિક માન્યતાને પડકારવામાં આવે છે, ત્યારે તેના સાચા સ્વરૂપ અને લક્ષણનું નિર્ધારણ કરવું આવશ્યક બને

છે, અર્થાત તેનો વિષય-વિસ્તાર, જે ક્ષેત્રમાં તે અમલમાં મુકવાનો અભિપ્રાય ધરાવે છે, તેનો તાત્પર્ય અને આશય નક્કી કરવાના રહે છે. એવું કરવા માટે વિધાનનો ઇતિહાસ, તેનો હેતુ, આસપાસની પરિસ્થિતિઓ અને શરતો, જે દોષને તે દમન કરવા ઇચ્છતું હતું, જે દૂષણનો ઉપચાર કરવા માટે વિધાનમંડળે નિશ્ચય કર્યો હતો તે ઉપાય, તેમજ તે ઉપાયનું વાસ્તવિક કારણ જેવા તમામ પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવાં કાયદેસર છે.

૨૫. હમદર્દ દવાખાના કેસમાં, અદાલતે મહંત મોતી દાસ તથા અગાઉના બે નિર્ણયો, એટલે કે, ચરણજિત લાલ ચૌધરી વિ./સ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ.સી. ૪૧ અને ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે અને અન્ય વિ./સ. એફ.એન. બલસારા, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ એસ.સી. ૩૧૮ માં પ્રતિપાદિત કાનૂની સિદ્ધાંતનું પણ અનુસરણ કર્યું અને આ સિદ્ધાંતને પુનરોચ્ચાર કર્યો કે કાયદાકીય જોગવાઈની બંધારણીય માન્યતા હંમેશા અનુમાનરૂપે સ્વીકારવામાં આવે છે.

૨૭. કરવેરાના ક્ષેત્રમાં વર્ગીકરણ માટે વિધાનમંડળને વિશાળ છૂટછાટ પ્રાપ્ત છે એવો સર્વવિદિત સિદ્ધાંત આ અદાલતે નિર્ણયો ની દીર્ઘ શ્રેણીમાં નોંધ્યો છે. આવા કેટલાક નિર્ણયો આ મુજબ છે : એમ/એસ. સ્ટીલવર્થ લિમિટેડ વિ. આસામ રાજ્ય, ૧૯૬૨ સપ્લિ. (૨) એસ.સી.આર. ૫૮૯; ગોપાલ નારાયણ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૩૭૦; ગંગા શુગર કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૮૦) ૧

એસ.સી.સી. ૨૨૩; આર.કે. ગર્ગ વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, (૧૯૮૧) ૪
એસ.સી.સી. ૬૭૫ અને પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય વિ. ઈ.આઈ.ટી.એ.
ઈન્ડિયા લિમિટેડ અને અન્ય, (૨૦૦૩) ૫ એસ.સી.સી. ૨૩૯.

૨૮. આર.કે. ગર્ગમાં, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે જણાવ્યું હતું કે આર્થિક
પ્રવૃત્તિઓને સંબંધિત કાયદાઓને વાણી-સ્વાતંત્ર્ય, ધર્મ વગેરે જેવા નાગરિક
અધિકારોને સ્પર્શતા કાયદાઓની સરખામણીએ વધુ વિશાળ અવકાશ સાથે
જોવામાં આવવા જોઈએ.

૨૯. સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કરવેરા
સંબંધિત કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગે વિચાર કરતાં, અદાલતે નીચેના
સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં લેવા આવશ્યક છે: (૧), સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનસભા
દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાની બંધારણીયતા વિશે હંમેશા અનુમાન તેના
પક્ષમાં રહે છે (૨), માત્ર એટલું કહીને કે તે મનસ્વી છે અથવા અયોગ્ય છે
અથવા અતર્કસંગત છે, કોઈ અધિનિયમને રદ કરી શકાય નહીં, પરંતુ તેમાં કોઈ
ન કોઈ બંધારણીય ખામી દર્શાવવી આવશ્યક છે (૩), અદાલત કાયદાની
સમજદારી કે અસમજદારી, ન્યાયસંગતતા કે અન્યાયસંગતતા સાથે સંબંધિત
નથી, કારણ કે સંસદ અને રાજ્ય વિધાનસભાઓ જે લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે
તેમની જરૂરિયાતો અંગે સજાગ હોવાનું માનવામાં આવે છે અને જેમના
મતાધિકારથી તેઓ અસ્તિત્વમાં આવે છે તે સમુદાય વિશે નિર્ણય લેવા માટે
તેઓ સર્વોત્તમ નિરિણાયક છે (૪), આર્થિક અથવા નાણાકીય કાયદાની

બંધારણીય માન્યતા અંગે ઉચ્ચાર કરતી વખતે કઠિનતા સંબંધિત બાબત પ્રસ્તુત નથી અને (પ), કરવેરાના ક્ષેત્રમાં, વર્ગીકરણ માટે વિધાનમંડળને વધુ વિશાળ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત હોય છે.”

૨૨. મોટર જનરલ ટ્રેડર્સ અને અન્ય વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યના મામલામાં (૨૬.૧૦.૧૯૮૩ – એસસી) : માનુ/એસસી/૦૨૯૩/૧૯૮૩, આંધ્ર પ્રદેશ વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૨૪. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે કારણ કે વિવાદિત જોગવાઈ ત્રેવીસ વર્ષથી વધુ સમયથી અમલમાં છે અને તેની માન્યતા એક વખત વડી અદાલત દ્વારા ચથાવત્ રાખવામાં આવી છે, તેથી આ અદાલતે આ મોડા તબક્કે તેની માન્યતા અંગે નિર્ણય આપવો જોઈએ નહીં. આ દલીલના બે જવાબ છે. પ્રથમ, વિવાદિત જોગવાઈના અમલીકરણની તારીખથી લગભગ ત્રેવીસ વર્ષ વીતી ગયા હોવા છતાં ભેદભાવને અયોગ્ય રીતે એટલા લાંબા સમય સુધી ચાલુ રહેવા દેવામાં આવ્યો છે, એ જ આ કેસોમાં પડકારનો એક આધાર છે. જેમ પહેલેથી જ નોંધવામાં આવ્યું છે, ૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૭ પછી બાંધવામાં આવેલી ઇમારતોના માલિકોને ૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૭ પહેલાં બાંધવામાં આવેલી ઇમારતોના માલિકોની સરખામણીએ અયોગ્ય પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે, કારણ કે પૂર્વવર્તી વર્ગ અધિનિયમના બંધનોથી મુક્ત છે જ્યારે અનુવર્તી વર્ગ તેના દ્વારા લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધોને આધીન છે. જે માત્ર પ્રોત્સાહન હોવું જોઈએ હતું તે ૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૭ પછી ઇમારતો બાંધનારાઓના પક્ષે કાયમી લાભમાં

પરિવર્તિત થઈ ગયું છે. કોઈપણ ચુકિતસંગત આધાર વિના વ્યક્તિઓના એક વર્ગને આ લાભ સતત આપતા રહેવા માટે કોઈ યોગ્યતા ન હોવાને કારણે, વિવાદિત મુક્તિમાંથી ઉપજતા દુષ્પ્રભાવો સમાજને અનુમાન કરતાં વધુ હાનિ પહોંચાડી ચૂક્યા છે. જે કંઈ ટૂંકા સમયગાળા માટે ન્યાયસંગત હતું તે લગભગ ચોથાઈ સદી વીતી જવાને કારણે હવે વિરોધાત્મક ભેદભાવનું પ્રકરણ બની ગયું છે. ઉપરોક્ત દલીલનો બીજો જવાબ એ છે કે માત્ર સમય વીતી જવાથી, જે જોગવાઈ અન્યથા દોષપૂર્ણ હોય, તેને બંધારણીયતા પ્રાપ્ત થતી નથી. "સમય કાયદેસરની જોગવાઈના પક્ષે દોડતો નથી. જો તે અધિકારપાર હોય, તો વકીલો તેની અમાન્યતા ઓળખી અને ઉપસ્થાપિત કરવામાં લાંબા સમય સુધી નિષ્ફળ રહ્યા હોય એટલા માટે તેને ફરીથી કાનૂની બળ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. તેમ છતાં, કોઈ અધિનિયમની બંધારણીયતા ઉપર મોડેથી કરવામાં આવેલો પડકાર, તે પડકારને સમર્થન આપતી દલીલોની તપાસ કરતી વખતે વિશેષ સાવચેતી રાખવાનો માત્ર એક કારણ છે." (જુઓ ડબલ્યુ.એ. વાચન્સ: 'ઓસ્ટ્રેલિયામાં ધારાસભ્ય, કાર્યપાલક અને ન્યાયિક સત્તાઓ' પાંચમી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૩૩).

૨૩. કપિલા હિંગોરાની વિ. બિહાર રાજ્ય (૦૯.૦૫.૨૦૦૩ - એસસી) : માનુ/એસસી/૦૪૦૩/૨૦૦૩ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

૬૧. એ પણ સુસ્થાપિત છે કે ભારતના સંવિધાન અથવા કાયદાઓનું અર્થઘટન સમયાંતરે બદલાતું રહે છે. જીવંત અંગ હોવાને કારણે તે સતત ગતિશીલ છે અને

સમયના પ્રવાહ સાથે કાયદામાં પરિવર્તન આવવું જ જોઈએ. સંવિધાનિક યોજનાની અંદર નવા અધિકારો શોધવા પડવાની શક્યતા રહે છે. સંવિધાનિક કાયદાના ક્ષિતિજ વિસ્તરી રહ્યા છે.

૨૪. જોન વક્ષામટ્ટોમ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (યુ.ઓ.આઈ.) (૨૧.૦૭.૨૦૦૩ - એસ.સી.) : માનુ/એસ.સી./૦૪૮૦/૨૦૦૩ ના મામલામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૩૩. બંધારણની કલમ ૧૩(૧) ને ધ્યાનમાં લેતાં, આક્ષેપિત વિધાનની બંધારણીય માન્યતા ૨૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૫૦ના રોજ અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાઓના આધારે વિચારવામાં આવવી જરૂરી છે, પરંતુ આમ કરતાં ત્યારબાદ બનેલી અનુગામી ઘટનાઓને વિચારણામાં લેવા પરથી અદાલત રોકાતી નથી. વધુમાં, એ પણ સ્થિર સિદ્ધાંત છે કે કોઈ કાયદો ઘડવામાં આવ્યો ત્યારે બંધારણીય હોઈ શકે, પરંતુ સમયગાળા પસાર થતાં બદલાયેલ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને એ જ કાયદો અબંધારણીય ઠરી શકે છે.

૩૪. ન્યાયમૂર્તિ કાર્ડોઝેએ કહ્યું હતું: “કાયદામાં તેની ઊતાર-ચઢાવની અવધિઓ હોય છે, અને અત્યારે આપણે પૂરજોશની લહેરોના સમયકાળમાં છીએ. જૂની વ્યવસ્થા બદલાઈને નવીને સ્થાન આપી શકે છે; પરંતુ આ સંક્રમણ કદી સહેલી પ્રક્રિયા હોતું નથી”. એક્સએક્સએક્સ પક. વિવાદિત જોગવાઈ ધાર્મિક પ્રભાવ હેઠળ વ્યક્તિઓ અવિવેકપૂર્વક મૃત્યુપર્યંત વસિયત કરે તે

અટકાવવા માટે અધિનિયમિત કરવામાં આવી હતી. તેથી, ઉક્ત વિધાનપાછળનો હેતુ અક્ષરઅક્ષ અથવા અર્ધશિક્ષિત એવા લોકોના એક વર્ગને સુરક્ષા આપવાનો હતો, જે ધાર્મિક ઉપદેશકોનું આંધળાપણે અનુસરણ કરતા હતા. સમય પસાર થવાથી એવો હેતુ સંપૂર્ણપણે મહત્વવિહિન બની ગયો છે અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ના અતિરેકમાં હોવાનું જાહેર કરવું આવશ્યક છે.

૨૫. આ અદાલતની ખંડપીઠે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની હાલની જોગવાઈની માન્યતા સામેના પડકાર પર વિચાર કરતાં, અદાની ગેસ વિ. એ.એમ.સી. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :-

"૧૬.૮. હવે, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળ મિલકત કરની યોજના ધ્યાનમાં લેતાં, કલમ ૧૨૭(૩) એ જોગવાઈ કરે છે કે "મ્યુનિસિપલ કરનું આકારણ અને વસૂલાત આ અધિનિયમ તથા નિયમોની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે". કલમ ૧૨૭(૩) અનુસાર, મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને અધિનિયમની કલમ ૪૫૪ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને નિયમો બનાવ્યા છે અને તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે. આ નિયમો કરના આકારણ અને વસૂલાત માટેની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરે છે. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એમ/એસ. ગુડધિયર ઈન્ડિયા લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નોંધ્યું છે તે મુજબ, અને અન્યથા પણ, કર લાદવાની પ્રક્રિયામાં ત્રણ તબક્કા હોય છે. પ્રથમ, જવાબદારીની ઘોષણા હોય છે, અર્થાત્ કાયદાનો તે ભાગ જે

નક્કી કરે છે કે કઈ મિલકત સંબંધે કેટલા ટકા મુજબ કરલાયકતા ઊભી થાય છે. કલમ ૧૨૭ અધિનિયમ હેઠળ મિલકત કર લાદવાની જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૧૪૧ એએ મિલકત કરના ઘટકો તથા તે કયા દરે વસૂલપાત્ર છે તે અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૧૪૧ બી ઈમારત અને જમીન પર સામાન્ય કરના દર અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૯૯ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન દ્વારા દર વર્ષે કરના દરો નક્કી કરવાની જોગવાઈ કરે છે. આથી, કર લાદવાનો ઉપબંધ અને કરના દરો કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે અને નિયમો આકારણ તથા ગણતરી માટેની યાંત્રિકી પ્રદાન કરે છે, તેમજ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન પોતાની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને દર વર્ષે દરો નિર્ધારિત કરવાની હોય છે. આ તબક્કે નોંધવું જરૂરી છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ બી હેઠળ પણ રહેણાંક ઈમારતો તથા અરહેણાંક મિલકતો ઉપર કર લાદવા માટે મર્યાદા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. આમ, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ અને નિયમો હેઠળની મિલકત કરની સમગ્ર યોજના ધ્યાનમાં લેતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ એક્સ નું, જેવું આક્ષેપ કરવામાં આવ્યું છે, એવું ઉદ્ધંધન થયું છે એવું કહી શકાય નહીં. સુસંગત અર્થઘટનના આધારે અને અધિનિયમ તથા નિયમો હેઠળના કરવેરા સંબંધિત તમામ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમજ આગળ જણાવેલા કારણોને આધારે, અમારું મત એવું છે કે સામાન્ય કર માટેની મર્યાદાઓ જમીન બાબતે પણ ઉપલબ્ધ છે (જેનો વિસ્તારપૂર્વક ઉલ્લેખ આગળ કરવામાં આવશે).

૧૬.૯. ઉપર દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ હેઠળ અને ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, અમારું એવું માનવું છે કે માત્ર એટલા આધાર પર કે અધિનિયમમાં જમીન પરના કર અંગે કરની કોઈ મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી નથી, અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ બી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ એક્સના વિરોધમાં અતિઅધિકૃત નથી. અમારો એવો દૃષ્ટિકોણ છે કે વર્તમાન કેસમાં અને અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ બી, એટલે કે જમીન પર સામાન્ય કરનો આકાર અને આકલન, ઘડતી વખતે અનુચ્છેદ ૨૪૩ એક્સની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે રાજ્ય વિધાનમંડળે મકાન અને જમીન પર કરના આકાર માટે કાયદો, એટલે કે અધિનિયમ, બનાવ્યો છે અને તે કાયદામાં પ્રક્રિયાત્મક યાંત્રિકી તથા કરની ગણતરી માટે નિયમો ઘડવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને તે મુજબ કરવેરા નિયમો (સુધારો) ૨૦૦૧ ઘડવામાં આવ્યા છે.”

૨૬. પ્રોપર્ટી ઓનર્સ અસોસિએશન અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્યના મામલે, જે મેનુ/એમએચ/૦૭૩૫/૨૦૧૯માં અહેવાલિત છે, બોમ્બે વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“ ૧૮૧. નિષ્કર્ષરૂપે, બી.એમ.સી. અધિનિયમમાં અનુચ્છેદ ૨૪૩-ઝેડએફ ના અનુસંધાને પહેલેથી જ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. ભારતના બંધારણના ભાગ-૯એ ની વિવિધ જોગવાઈઓના અવલોકનથી જણાય છે કે બંધારણીય જોગવાઈઓ પોતે જ રાજ્ય વિધાનમંડળને સમિતિઓની રચના માટે અને તેમને સત્તાઓ તથા અધિકાર સોંપવા માટે કાયદો બનાવવાની જોગવાઈ કરે છે. અમે

અગાઉ અનુચ્છેદ ૨૪૩-ડબલ્યુ ના ખંડ (બી) સહિતની વિવિધ જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેથી, બી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪ ની જોગવાઈ ભાગ-૯એ ની જોગવાઈ સાથે સુસંગત છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સ ના ખંડો (એ) અને (બી) ને એકલતામાં વાંચી શકાતા નથી અને ફક્ત એટલા કારણે કે વિધાનમંડળે સ્થાયી સમિતિને મિલકત કરના દરો નક્કી કરવાની તથા કલમ ૧૫૪ ની ઉપકલમ (૧બી) અનુસાર કમિશનર દ્વારા ઘડાયેલા નિયમોને મંજૂરી આપવાની સત્તા આપી છે, બી.એમ.સી. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓને અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સ વિરુદ્ધ અતિસત્તાબાહ્ય કહી શકાય નહીં. પ્રકરણ ૮ ની કર આદાય સંબંધિત કલમો હેઠળની સત્તાઓ નિગમને જ સોંપવામાં આવી છે, જેમાં મિલકત કરની વસૂલી માટે મૂડી મૂલ્ય પદ્ધતિનો આશ્રય લેવાનો વિકલ્પ અપનાવવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે. વધુમાં, અમે દર્શાવ્યું છે કે પ્રકરણ-૮ ની કેટલીક જોગવાઈઓ પ્રક્રિયાત્મક જોગવાઈઓ છે. કાયદાની આવશ્યકતા મુજબ, મૂડી મૂલ્ય પદ્ધતિ અપનાવવાનો નિર્ણય ૨૨૭ ચૂંટાયેલા તથા નિયુક્ત કાઉન્સિલરો ધરાવતા નિગમ દ્વારા લેવામાં આવ્યો છે. ફક્ત એટલા કારણે કે કલમ ૧૪૦એ ની ઉપકલમ (૧) માં આ વિકલ્પના ઉપયોગ માટે કોઈ નિર્દિષ્ટ શરતો સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી, આ સત્તાને અનિર્દિષ્ટ માર્ગદર્શન વિનંતી સત્તા કહી શકાય નહીં. કરના દરો નક્કી કરવાની સત્તા સ્થાયી સમિતિને આપતી જોગવાઈઓમાં પૂરતું માર્ગદર્શન સમાયેલું છે. કલમ ૧૫૪ ની ઉપકલમ (૧એ) ની જોગવાઈ, જે કમિશનરને મૂડી મૂલ્ય નિર્ધારિત કરવાની સત્તા આપે છે, તેમાં પણ પૂરતા કરતાં વધુ માર્ગદર્શક માપદંડો સમાવિષ્ટ છે.

અમને અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સ અથવા ભાગ-૯-એ ની અન્ય કોઈ જોગવાઈનો ભંગ દેખાતો નથી.

૧૮૨. જો અમે અરજદારો દ્વારા અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવેલ દલીલો સ્વીકારીએ, તો માત્ર મૂડીમૂલ્ય પદ્ધતિ અપનાવવાનો નિર્ણય જ નહીં, પરંતુ મિલ્કતકરના તમામ વર્ગોની બાબતમાં દરો નક્કી કરવાનો કાર્ય, કરપાત્ર બધી મિલ્કતોના મૂડીમૂલ્યનું નિર્ધારણ, કલમ ૧૬૨ હેઠળ નોટિસો પાઠવવાની પ્રક્રિયા, વાંધાઓ પર સુનાવણી આપવી અને તે વાંધાઓનો નિર્ણય કરવો — આ બધું જ ચૂંટાયેલા કાઉન્સિલરો અને નિમણૂક કરાયેલા કાઉન્સિલરો ધરાવતી નિગમ દ્વારા જ કરવાનું રહેશે અને અન્ય કોઈ દ્વારા નહીં. અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સ ની કલમો (એ) અને (બી) ને આવો અર્થ આપવાથી અબુલ્લિપૂર્ણ સ્થિતિ સર્જાશે અને આ જોગવાઈઓ કાર્યક્ષમ ન રહેશે. આવો અર્થઘટન બંધારણના ૭૪મા સુધારાના હેતુને નિષ્ફળ બનાવશે અને તેથી અનુચ્છેદ ૨૪૩-એક્સ ના ઉદ્દેશનના આધાર પર કરાયેલ પડકાર નિષ્ફળ જવો જોઈએ.

૨૭. મ્યુનિસિપલ લેબર યુનિયન વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, જે મેન્યુ/એમએચ/૧૭૮૪/૨૦૧૪ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં બોમ્બે વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૩૭. તેનું સાધારણ અવલોકન કરતાં જ સ્પષ્ટ થાય છે કે બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન રહીને રાજ્યની વિધાનસભા એ સત્તાધિકારી છે, અને તે

કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાઓને એવી સત્તાઓ અને અધિકારપ્રદાન કરી શકે છે, જે તેમને સ્વ-શાસનની સંસ્થાઓ તરીકે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવવામાં આવશ્યક હોય. એવો કાયદો નગરપાલિકાઓ પર સત્તાઓ અને જવાબદારીઓના હસ્તાંતરણ બાબતની જોગવાઈઓ સમાવી શકે છે, અને આ રીતે આયોજન, આર્થિક વિકાસ, સામાજિક ન્યાય તથા તે સંબંધિત કાર્યો અને ફરજો અંગેના વિવિધ પાસાઓ નગરપાલિકાઓ દ્વારા નિર્વાહિત થવાના હોય છે. આ સત્તાઓ અને ફરજો તેમને સોંપવામાં આવી છે. સુશ્રી કર્ણિકની આ દલીલોમાં બળ છે કે દરેક કાયદાની તે જોગવાઈઓ, જેના દ્વારા નગરપાલિકાઓને સત્તાઓ, અધિકારો અને જવાબદારીઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે, તેમનું અર્થઘટન એવી રીતે થવું જોઈએ કે નગરપાલિકાઓનું અસ્તિત્વ અર્થસભર અને હેતુલક્ષી બને. તેથી, તે સ્વ-શાસનની સંસ્થા છે, તે બાબત અત્યંત સ્પષ્ટ છે. એવી સંસ્થાને નિશ્ચિત હદ સુધી સ્વતંત્રતા, સ્વાયત્તતા અને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ, તે પણ સ્પષ્ટ છે. તેમ છતાં, તેમની દલીલો આ હકીકતને અવગણે છે કે આવશ્યક કાયદો રાજ્યએ જ બનાવવાનો છે. આ બંધારણીય યોજનાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પણ રાજ્યની કાયદા બનાવવાની સત્તા અસ્પર્શિત રહે છે. નગરપાલિકાઓ દ્વારા કર લાદવાની સત્તા તથા નગરપાલિકાઓના નાણાંભંડોળ અંગેની જોગવાઈ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ દ્વારા કરવામાં આવી છે.

૩૮. તેથી, ઉપર અમે જે નિર્ધારિત કર્યું છે તેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ દ્વારા વધુ બળ અને આધાર પ્રાપ્ત થાય છે. રાજ્યની વિધાનસભા જ એવો

કાયદો બનાવે છે જેના દ્વારા નગરપાલિકાઓને નિર્ધારિત પ્રક્રિયા મુજબ અને આવી મર્યાદાઓને આધીન રહી આવા કર, લેણાં, ટોલ અને ફી લાદવા, આકારણી કરવા, વસૂલ કરવા અને વિનિયોજિત કરવા સત્તાધિકૃત કરવામાં આવે છે. નગરપાલિકાઓને ફરજો સોંપવાની પણ જોગવાઈ હોઈ શકે છે. રાજ્ય સરકાર આવા હેતુઓ માટે અને આવી શરતો તથા મર્યાદાઓને આધીન રહી રાજ્ય સરકાર દ્વારા લાદવામાં અને વસૂલવામાં આવતા આવા કર, ફરજો, ટોલ અને ફી નગરપાલિકાને સોંપી શકે છે. તેથી, જ્યારે રાજ્યની વિધાનસભાએ નગરપાલિકાઓને કાયદા દ્વારા એવી સત્તાઓ અને અધિકારોથી સશક્ત બનાવવાની હોય કે જેથી તેઓ સ્વશાસનની સંસ્થાઓ તરીકે અસરકારક રીતે કાર્ય કરી શકે, ત્યારે માત્ર એટલા કારણો કે કાયદો રાજ્યને કર લાદવાની સત્તા આપે છે, તે સ્થિતિ કોઈ રીતે પ્રભાવિત થતી નથી. માત્ર એટલા કારણો કે રાજ્યને વિધાનસભાના કાયદાની દૃષ્ટિએ આવી સત્તાઓ પ્રાપ્ત છે, તેનાથી પોતે એવો અર્થ નીકળતો નથી કે એવો કાયદો અથવા તેની કોઈ જોગવાઈ બંધારણીય આજ્ઞાના વિરુદ્ધ ઠરે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૨૭ના અમલીકરણથી માત્ર નગરપાલિકાઓની સ્વતંત્રતા કોઈ રીતે પ્રભાવિત થતી નથી. ઉક્ત અધિનિયમનો પ્રકરણ-૧૧ "નગરપાલિકા કરવેરા" વિષયક છે. કાયદો પોતે જ જણાવે છે કે નિગમ મિલ્કત કર, વાહનો, નૌકાઓ અને પ્રાણીઓ પરનો કર એવો કર લાદશે. નોંધપાત્ર રીતે, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૨૭ની ઉપકલમ (૧) ને કોઈ પણ રીતે પડકારવામાં આવી નથી, એ આધારે પણ નહીં કે daarin આવેલી જોગવાઈઓ નગરપાલિકાની કરારોપણની કોઈ સત્તામાં

અતિક્રમણ કરે છે. અંતે, નગરપાલિકાને કર લાદવાની તેની સત્તા અને અધિકાર વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદામાંથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૮. ઉપરોક્ત અભિપ્રાયનું પુનરોચ્ચારણ આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે વોડાફોન મોબાઈલ સર્વિસ લિમિટેડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી હેઠળ મોબાઈલ ટાવરો પર સામાન્ય મિલ્કત કરની આકારણી અંગે વિચાર કરતાં, નીચે મુજબ કર્યું હતું:

“૨૩. હવે, અરજદારની તરફેથી કરવામાં આવેલી એવી રજૂઆત અંગે કે અરજદારના મોબાઈલ ટાવર્સ પર કરનું નિર્ધારણ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૩) હેઠળ નિર્ધારિત ઉચ્ચતમ મર્યાદાના વિરુદ્ધ છે અને તેથી તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષની સીમા બહારનું છે, તે બાબતમાં ઉપરોક્ત રજૂઆતમાં કોઈ જ સાર નથી. અરજદારની તરફેથી એવો કેસ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૩) એ જોગવાઈ કરે છે કે ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમ (૨) સાથે વાંચતાં નક્કી કરાયેલ કરનો દર, જે તે ઉપકલમમાં ઉલ્લેખિત રકમથી ઓછો અને/અથવા વધુ હોઈ શકે, એટલે કે નિવાસી સિવાયની ઇમારતોના મામલે તે કાર્પેટ વિસ્તારના પ્રતિ ચોરસ મીટર દીઠ રૂપિયા ૨૦ કરતાં ઓછો અને કાર્પેટ વિસ્તારના પ્રતિ ચોરસ મીટર દીઠ રૂપિયા ૮૦ કરતાં વધુ હોઈ શકતો નથી, અને અરજદારના મોબાઈલ ટાવરના મામલે ટેક્ષેશન નિયમોમાં ઉલ્લેખિત પરિબળો લાગુ કર્યા પછી તે પ્રતિ ચોરસ મીટર દીઠ રૂપિયા ૩૦૨ થાય છે, અને તેથી કારણ કે તે જી.પી.એમ.સી.

અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૩) હેઠળ નિર્ધારિત મહત્તમ મર્યાદા કરતાં વધુ થાય છે, તે કાયદેસર રીતે ખોટું, ગેરકાયદેસર અને/અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષની સીમા બહારનું ગણાવવું જોઈએ. ઉપરોક્ત રજૂઆત દિશાબ્રમિત લાગે છે, પરંતુ તેમાં કોઈ સાર નથી. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીને સમગ્રરૂપે વાંચવાની જરૂર છે અને તેને ટુકડાઓમાં વાંચી શકાય નહીં. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની ઉપકલમ (૩) ને કલમ ૧૪૧બીની ઉપકલમ (૪) સાથે વાંચવી જરૂરી છે. કલમ ૧૪૧બીની ઉપકલમ (૪) ખાસ કરીને નિગમને ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમો (૨) અને (૩) સાથે વાંચતાં નક્કી કરાયેલા કરના દરમાં વધારો કરવા અથવા ઘટાડો કરવા અથવા વધારો કે ઘટાડો ન કરવા માટે અધિકૃત કરે છે અને/અથવા પરવાનગી આપે છે, પરંતુ તે માટે ઘડવામાં આવનારા નિયમોના આધીન રહીને. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમો (૨) અને (૩) સાથે વાંચતાં નક્કી કરાયેલા કરના દરમાં વધારો કે ઘટાડો કરતી વખતે કયા પરિબલો ધ્યાનમાં લેવા તે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૪) (એ) હેઠળ જોગવાયેલ છે. તેથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની ઉપકલમ (૪) હેઠળ ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દો એવા છે કે “નિગમ, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમો (૨) અને (૩) સાથે વાંચતાં નક્કી કરાયેલા કરના દરમાં વધારો કે ઘટાડો કરી શકે.” તેથી, કાયદા દ્વારા જ નિગમને જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમો (૨) અને (૩) સાથે વાંચતાં નક્કી કરાયેલા કરના

દરમાં વધારો કે ઘટાડો કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. તેથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની ઉપકલમ (૩) હેઠળ નક્કી કરાયેલા કરના દરમાં પણ નિગમ વધારો કે ઘટાડો કરી શકે, પરંતુ તે નિયમોના આધીન રહેશે. વર્તમાન કેસમાં ટેક્ષેશન નિયમો જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૪ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને નિગમ દ્વારા ઘડવામાં આવ્યા છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યારે કાયદો પોતે જ નિગમને ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમો (૨) અને (૩) સાથે વાંચતાં નક્કી કરાયેલા કરના દરમાં વધારો કે ઘટાડો કરવાની પરવાનગી આપે છે, ત્યારે વર્તમાન કેસમાં કરનું નિર્ધારણ ગેરકાયદેસર છે અને/અથવા કાયદાની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ છે એવું કહી શકાય નહીં અને/અથવા તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષની સીમા બહારનું છે એવું પણ કહી શકાય નહીં. જો અરજદારોની તરફેણી કરવામાં આવેલી રજૂઆત સ્વીકારી લેવામાં આવે, તો તે સ્થિતિમાં જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓ નિષ્પ્રભ અને/અથવા બિનઅર્થસભર બની જશે. કાયદા મુજબની અધિનિયમના અર્થઘટનની મૂળભૂત સિદ્ધાંત અનુસાર, અધિનિયમની કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ પર વિચાર કરતી વખતે અદાલતે જોવું આવશ્યક છે કે અધિનિયમની બીજી જોગવાઈ નિષ્પ્રભ અને/અથવા બિનઅર્થસભર ન બની જાય. આવી પરિસ્થિતિમાં એવું કહી શકાય નહીં કે અરજદારના આઈ.બી.એસ./બૂસ્ટર સાઈટ્સ પર સંપત્તિ કરનું નિર્ધારણ કોઈ પણ રીતે ગેરકાયદેસર છે અને/અથવા કાયદેસર રીતે ખોટું છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષની સીમા બહારનું છે.

૨૪. હવે, જ્યાં સુધી જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની બંધારણીય માન્યતા સામેના પડકારનો તથા અરજદાર તરફથી કરવામાં આવેલી એવી રજૂઆતનો પ્રશ્ન છે કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૪) હેઠળના નિયમો મુજબ સામાન્ય મિલ્કત કરની વસૂલાત કરવામાં આવી છે અને તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સના પરિધિ બહાર છે, તે બાબત સંબંધે પણ, આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા અદાલી ગેસ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત)ના મામલામાં આપવામાં આવેલ નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, ઉપરોક્ત મુદ્દો હવે નવીન અવિવેચિત રહ્યો નથી. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બીની, જ્યાં સુધી તે કરવેરા નિયમો મુજબ સામાન્ય કરની જોગવાઈ કરે છે, તેની બંધારણીય માન્યતા પર વિચાર કરતાં, અને એ રીતે ઠરાવતાં કે કરવેરા નિયમો મુજબ સામાન્ય મિલ્કત કર વસૂલવા બાબતે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી બંધારણીય રીતે માન્ય છે અને/અથવા તેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સના પરિધિ બહાર કહી શકાય તેમ નથી, આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે પરિચ્છેદ ૧૬.૧ થી ૧૬.૯ માં અવલોકન કર્યું છે કે "....."

૨૫. ઉપર દર્શાવેલ પરિસ્થિતિઓ હેઠળ અને ઉપરોક્ત કારણોસર, એવું કહી શકાય નહિ કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૪), જે કરવેરા નિયમો અનુસાર નિગમને મિલ્કત કરમાં વધારો કે ઘટાડો કરવાની પરવાનગી આપે છે/અધિકૃત કરે છે, તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષના

પરિધિબાહ્ય છે. અહીં ઉપર નોંધ્યા મુજબ, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧બી(૪) કાયદાનો એવો ભાગ છે, જે નિયમો અનુસાર નિગમને મિલ્કત કરમાં વધારો કે ઘટાડો કરવાની પરવાનગી આપે છે અને/અથવા અધિકૃત કરે છે. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૪ નિયમો ઘડવાની પરવાનગી આપે છે અને/અથવા અધિકૃત કરે છે અને જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૪ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કરવેરા નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે.”

૨૯. સેલવેલ એડવર્ટાઈઝિંગ પ્રા. લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસા ના કેસમાં, જે ૨૦૧૨ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન ઓરી ૧૦૫ માં અહેવાલિત છે, ઓરિસા વડી અદાલતે નીચે મુજબ નિર્ધારિત કર્યું છે:

“૨૦. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સ એ જોગવાઈ કરે છે કે રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને, કાયદામાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ તેવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને તેવી મર્યાદાઓને આધીન રહીને, કર, શુલ્ક, ટોલ અને ફી લાદવા, વસૂલ કરવા અને વિનિયોગ કરવા માટે સત્તાધિકૃત કરી શકે છે. વિવાદાસ્પદ ૨૦૧૦ના નિયમો નગરપાલિકા વિસ્તારમાં જાહેરાતો પર કર લાદવાની જોગવાઈ કરે છે. આવા નિયમો ૧૯૫૦ના અધિનિયમની કલમ ૩૮૮(૩૦) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને રાઉરકેલા નગરપાલિકાએ બનાવ્યા છે. કલમ ૩૮૮ નગર પરિષદને આ અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલ નિયમો અથવા કોઈ અન્ય કાયદા સાથે અસંગત ન હોય તેવી નિયમાવલી અથવા બાય-લોઝ બનાવવાની સત્તા આપે છે.

૧૯૫૦ના અધિનિયમની કલમ ૩૮૮(૩૦) જાહેર માર્ગો અથવા ઉદ્યાનોમાં જાહેરાતોના પ્રતિબંધ અને નિયમન અંગે પણ જોગવાઈ કરે છે. તેથી, કલમ ૩૮૮(૩૦) નગરપાલિકાને જાહેર માર્ગો અથવા ઉદ્યાનોમાં જાહેરાતોને નિયંત્રિત કરવા માટે નિયમો બનાવવાની પરવાનગી આપે છે અને નગરપાલિકાને કર લાદવાની સત્તા આપતી નથી. તેથી, કલમ ૩૮૮(૩૦) કર લાદવાની સત્તા સાથે સંબંધિત નથી. નગરપાલિકાની કર લાદવાની સત્તાનો સ્ત્રોત બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સ માં છે, જે સ્પષ્ટપણે કહે છે કે રાજ્ય વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા નગરપાલિકાને કર લાદવા, વસૂલ કરવા અને વિનિયોગ કરવા માટે સત્તાધિકૃત કરી શકે છે.

૨૧. અરજદારોનો વધુનો મામલો એવો છે કે અધિનિયમ, ૧૯૫૦ માં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી જે નગરપાલિકાને જાહેરાત પર કર લાદવાનો અધિકાર આપે અને આવી જોગવાઈના અભાવે, વર્તમાન નિયમનો, ૨૦૧૦ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ ની સીમાથી બહાર છે. શ્રી મોહાપાત્રા, સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ તરફના વિદ્વાન વકીલના મતે, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા અધિકારના પ્રયોગમાં રાજ્ય સરકારે અધિનિયમ, ૧૯૫૦ રચ્યો છે અને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૩૧ નગરપાલિકાને કર લાદવાનો અધિકાર આપે છે. વર્તમાન વિવાદના નિરાકરણ માટે અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૧૩૧ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડો (જી) અને (કે) પ્રસ્તુત છે. અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૧૩૧ નગરપાલિકાને કરો લાદવાનો અધિકાર આપે છે. તે ઉપરાંત તેમાં

એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે નગરપાલિકા, અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની જોગવાઈઓના આધીન રહીને, આ હેતુ માટે સ્પષ્ટ રીતે બોલાવવામાં આવેલી બેઠકમાં, જેના માટે યોગ્ય નોટિસ આપવી આવશ્યક રહેશે, સમયાંતરે, નગર વિસ્તારની હદોમાં, ઉક્ત કલમમાં ઉલ્લેખિત કરો અને ફીઓ અથવા તેમાંથી કોઈપણ લાદી શકે છે. શ્રી મોહાપાત્રાના મતે, જાહેરાતો પર કર લાદવાનો નગરપાલિકાનો અધિકાર કલમ ૧૩૧(૧)(જી) અને (કે) સુધી અનુસરાવી શકાય છે. કલમ ૧૩૧(જી) નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે પ્રમાણે વ્યવસાય, કલા અને આજિવિકા પરના કર વિષે કહે છે. જાહેરાતો પર કરની વસૂલાત નિશ્ચિતપણે કલમ ૧૩૧(જી) હેઠળ આવરી લેવાતી નથી. કલમ ૧૩૧(કે) નગરપાલિકાને એવો કોઈ અન્ય કર લાદવાનો અધિકાર આપે છે, જે કર નગરપાલિકા હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળ લાદવા સક્ષમ હોય. અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૧૩૧(કે) મુજબ આવશ્યક એવો કોઈ અન્ય કાયદો નથી, જેના દ્વારા નગરપાલિકાને જાહેરાતો પર કર લાદવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય.

૨૨. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૬૫ એવો પ્રાવધાન કરે છે કે કાયદાની સત્તા સિવાય કોઈ કર લાદવામાં કે વસૂલવામાં આવશે નહીં. આથી, અનુચ્છેદ ૨૬૫ માટે આવશ્યક છે કે (૧) કાયદો હોવો જોઈએ, (૨) તે કાયદો કરને અધિકૃત કરતો હોવો જોઈએ; અને (૩) કર કાયદા અનુસાર લાદવામાં અને વસૂલવામાં આવવો જોઈએ. વર્તમાન મામલામાં, અનુચ્છેદ ૨૬૫ના તત્વો પૂર્ણ થતા નથી.

એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ

૩૭. પરિણામે, રિટ અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે અને જાહેરાત પર કર સંબંધિત રાઉરકેલા મ્યુનિસિપાલિટી વિનિયમો, ૨૦૧૦ (પરિશિષ્ટ-૧) રદ કરવામાં આવે છે.”

૩૦. મેઘાલયા કમર્શિયલ ટ્રક ઓનર એન્ડ ઓપરેટર્સ એસોસિએશન વિ. સ્ટેટ ઑફ મેઘાલયા, ૨૦૧૦ એસીસી ઑનલાઇન ગૌ ૪૧૨ : (૨૦૧૧) ૪ ગૌ એલઆર ૩૯૮ ના પાના ૪૩૩ પરના મામલામાં, મેઘાલયા વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

૮૪. ન્યૂ દિલ્હી મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ (ઉપરોક્ત) માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંત મુજબ, અનુચ્છેદ ૨૪૩ક્ષ હેઠળ કર લાદવાની નગરપાલિકાઓની સત્તા તે માટે તેમને સત્તાપ્રદાન કરતી તેમની માતૃ વિધાનવ્યવસ્થાઓ પર આધારિત હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. લોર્ડશીપ્સે ધારણ કર્યું હતું કે રાજ્યની અંદરની નગરપાલિકાઓના મામલામાં, સંબંધિત રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા તેમને કર લાદવાની સત્તા વિશેષરૂપે સોંપવામાં આવેલી હોવી આવશ્યક છે અને નગરપાલિકાઓને કર વસૂલ કરવાની કોઈ સ્વતંત્ર સત્તા નથી. કોઈ ગૌણ વિધાન માન્ય બનવા માટે તે અધિનિયમમાં પ્રદાન કરાયેલ નિયમ બનાવવાની સત્તાની પરિસીમા અંદર હોવું આવશ્યક છે, તે બાબતનું પુનરોચ્ચાર કરવા સર્વોચ્ચ અદાલતના કેરેલા સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રીસિટી બોર્ડ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૩૧. દિનેશ પાઉચેસ લિ. વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય ના મામલામાં, ૨૦૦૭
એસ.સી.સી. ઓનલાઈન રાજ ઝડપ : (૨૦૦૭) ૪

આર.એલ.ડબલ્યુ. ૨૮૦૮ : (૨૦૦૮) ૧૬ વી.એસ.ટી. ૩૮૭ : (૨૦૦૭) ૪
ડબલ્યુ.એલ.સી. ૭૧૯ માં, રાજસ્થાન વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

“૩૪. સ્વશાસનની સંસ્થાઓ તરીકે તેમની ફરજોનું નિર્વહન કરવાની હેતુસર,
અનુચ્છેદ ૨૪૩એચ હેઠળ પંચાયત માટે અને અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સ હેઠળ
નગરપાલિકાઓ માટે અનુક્રમે નિધિઓ અંગે પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. તે
સંબંધિત જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે:—

“અનુચ્છેદ ૨૪૩એચ. પંચાયતો દ્વારા કર આદાય કરવાની સત્તાઓ અને
પંચાયતોના ભંડોળ.— રાજ્યનું વિધાનમંડળ, કાયદા દ્વારા,—

(એ) પંચાયતને એવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને એવી મર્યાદાઓને આધીન રહીને
આવા કર, શુલ્ક, ટોલ અને ફી લાદવા, વસૂલવા અને પોતાની પાસે રાખવા માટે
અધિકૃત કરવી;

(બી) પંચાયતને આવા કર, જકાત, ટોલ અને ફી, જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા આવા
હેતુઓ માટે લાદવામાં અને વસૂલવામાં આવે છે, તથા આવી શરતો અને
મર્યાદાઓને આધીન રહી, સોંપવા;

(સી)

(ડી)

“અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સ. પાલિકાઓ દ્વારા કર લાદવાની શક્તિ અને પાલિકાઓના નિધિઓ.- રાજ્યનું વિધાનમંડળ, કાયદા દ્વારા,-

(એ) એવી પ્રક્રિયા અનુસાર અને આવી મર્યાદાઓના આધિન રહીને, મ્યુનિસિપાલિટીને આવા કર, શુલ્ક, પથકર અને ફી આકારવા, વસૂલવા અને પોતાના હિતે વિનિયોગ કરવા માટે અધિકૃત કરવી;

(બી) રાજ્ય-સરકાર દ્વારા આવા હેતુઓ માટે અને એવી શરતો તથા મર્યાદાઓને આધીન રહીને લાદવામાં અને વસૂલવામાં આવતા આવા કર, જકાત, ટોલ તથા ફી મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપવા;

(સી)

(ડી)” ૩૫. ઉપરોક્તમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે રાજ્ય વિધાનમંડળ, પ્રસંગોચિત હોય તે મુજબ, પંચાયત અથવા નગરપાલિકાને પોતાના હેતુઓ માટે આવા કરો લાદવા, વસૂલવા અને પોતાના હિતે ફાળવવા સત્તાધિકૃત કરી શકે છે, અથવા રાજ્ય સરકાર પોતે જ, પ્રસંગોચિત હોય તે મુજબ, પંચાયત અથવા નગરપાલિકાઓના હેતુ માટે, સંબંધિત દરેક

અનુચ્છેદની કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત એવા કરો, શુલ્કો, માર્ગશુલ્કો અને ફીઓ લાદી અને વસૂલ કરી શકે છે અને જે હેતુ માટે આ લાદણી કરવામાં આવી અને વસૂલાત કરવામાં આવી હોય તે હેતુ માટે તે તેમને ફાળવી શકે છે. નોંધવા યોગ્ય છે કે સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૨ ની પ્રવેશ પર હેઠળ સત્તાધિકૃત કર, સ્થાનિક વિસ્તારમાં માલના પ્રવેશ સમયે થતી નિર્દિષ્ટ પ્રવૃત્તિ સુધી મર્યાદિત છે, અર્થાત્ તે વિસ્તારમાં ઉપયોગ, ઉપભોગ અથવા વેચાણ માટે; જે બાબત સ્પષ્ટપણે આ હકીકત દર્શાવે છે કે જ્યાં સ્થાનિક વિસ્તારની સીમા બહારથી માલનું ગમન સ્થાનિક વિસ્તારમાં આવીને સમાપ્ત થાય છે અને તે સ્થાનિક વિસ્તારમાં તે માલનો ઉપયોગ, ઉપભોગ અથવા ત્યાં વેચાણ થકી ઉપયોગ માટે હોય છે, ત્યાં માલના ગમનની પ્રવૃત્તિ અને વ્યાખ્યાયિત સ્થાનિક વિસ્તારની સ્થાનિક સીમાઓમાં પ્રવેશતા માલના પ્રવેશ પર કર લાદવા વચ્ચે સીધો સંબંધ છે. સ્પષ્ટ છે કે આ સંબંધ તેવા કરની લાદણી સાથે સંકળાયેલો છે જે સ્વશાસનની સંસ્થા માટે ભંડોળ પૂરું પાડવા માટે છે, જેથી નગરપાલિકાઓ અથવા પંચાયતોને અથવા સ્વશાસનની સંસ્થા તરીકે રચાયેલ અન્ય કોઈ સત્તાને સોંપવામાં આવેલા કાર્યો નિભાવવામાં આવી શકે. બંધારણની આ જોગવાઈઓમાંથી તે હેતુ સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્થાનિક વિસ્તારમાં ઉપયોગ, ઉપભોગ અથવા વેચાણ માટે માલના પ્રવેશની પ્રવૃત્તિ પર કરની લાદણી અને વસૂલાત, સંબંધિત સ્થાનિક વિસ્તારની સત્તા દ્વારા કરવામાં આવવાની છે અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા પોતે કરવામાં આવવાની છે અને તે જ રકમ તે સ્થાનિક વિસ્તારની સ્વશાસનની સંસ્થાને ફાળવવાની છે.”

૩૨. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨)ની જોગવાઈઓ “પરવાનો, લેખિત પરવાનગીના પ્રદાન, સ્થગન અથવા ૨૬ અંગેની સામાન્ય જોગવાઈઓ તથા ફી આદિ વસૂલાત” એવા શબ્દોથી શરૂ થાય છે. કલમ ૩૮૬ની ઉપકલમ-૧ મુજબ, કોઈપણ હેતુ માટે પરવાનો અથવા લેખિત પરવાનગી આપવામાં આવશે અને તેવા પરવાના અથવા લેખિત પરવાનગીમાં જે અવધિ માટે તે આપવામાં આવે છે, તેમજ કયા પ્રતિબંધો અને શરતોને આધીન તે મંજૂર કરવામાં આવે છે તેની વિગત દર્શાવવાની રહેશે, અને તેના નવીનીકરણ માટે અરજી કઈ તારીખ સુધીમાં કરવી તે પણ નિર્દિષ્ટ કરવાનું રહેશે; તથા તે કમિશનર અથવા કલમ ૬૯ હેઠળ તે આપવા સશક્ત બનાવાયેલા નગરપાલિકા અધિકારીના હસ્તાક્ષર હેઠળ આપવામાં આવશે. તેથી, કલમ ૩૮૬ની ઉપકલમ-૨નું વાંચન ઉપકલમ-૧ સાથે સંયુક્ત રીતે કરવું આવશ્યક છે. કલમ ૩૮૬ની ઉપકલમ-૨ મુજબ, આ અધિનિયમ દ્વારા અથવા તેના અધિનિયમાધીન અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, આવા દરેક પરવાના, લેખિત પરવાનગી માટે તથા ફી તરીકે એવો દર વસૂલ કરી શકાય જે કમિશનર દ્વારા સમયાંતરે નિર્ધારિત કરવામાં આવે અને જેને નિગમની મંજૂરી પ્રાપ્ત હોય. તેથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ની ઉપકલમ-૨ના સાદા અવલોકન પરથી એવું કહી શકાય નહીં કે કમિશનરને અતિશય સોંપણી કરવામાં આવી છે, કારણ કે કમિશનર દ્વારા વસૂલવામાં આવનાર પરવાના-ફી માત્ર નિગમની મંજૂરી મળ્યા પછી જ અમલમાં આવશે, અન્યથા નહીં. આમ, હકીકતમાં ઉપકલમ-૨, કલમ ૩૮૬ની ઉપકલમ-૧ મુજબ જારી થનારા

પરવાનાઓ માટેની ફી વસૂલવાના કમિશનરને સોંપવામાં આવેલા અધિકાર પર નિયંત્રણ રાખવા માટે પ્રક્રિયા તથા નિયંત્રણ-સંતુલન સ્વરૂપે મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરે છે.

૩૩. આ બાબત નોંધપાત્ર છે કે ઉપકલમ-૨ ની શરૂઆત “આ અધિનિયમ દ્વારા અને તેના હેઠળ અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય” એવા શબ્દોથી થાય છે, જેના અર્થ એવો થાય છે કે કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૧ હેઠળ જારી થઈ શકતા કોઈપણ પરવાનાના શુલ્ક અંગે જોગવાઈ કરતી અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓમાંથી આ એક અપવાદરૂપ જોગવાઈ છે. તેથી, મહાનગરપાલિકાના કમિશનરને સમયાંતરે નક્કી કરવામાં આવે તેવા દરે શુલ્ક વસૂલ કરવાની સત્તા છે, પરંતુ આવી સત્તા કોર્પોરેશનની મંજૂરીને આધીન છે. તેથી, અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ ની જોગવાઈઓ મુજબ વસૂલ કરવાનાં શુલ્ક બાબતે અનિયંત્રિત અથવા અપ્રતિબંધિત સત્તા છે એવું કહી શકાય નહીં. વધુમાં, રેકૉર્ડ પરના સામગ્રી પરથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે ખાનગી મિલ્કતોમાં જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે વસૂલ કરવાનાં શુલ્કનો લાદો, કમિશનર તરફથી પ્રસ્તાવ કરવામાં આવે તે માત્રથી તાત્કાલિક અમલમાં આવતો નથી, પરંતુ તે સ્ટેનિંગ કમિટી દ્વારા મંજૂર થાય અને ત્યારબાદ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ-૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ કોર્પોરેશન દ્વારા તેની મંજૂરી અને અનુમોદન આપવામાં આવે ત્યારે જ તે અસરકારક બને છે.

૩૪. ઉપરોક્ત વિશ્લેષણ અને કાનૂની સ્થિતિના સમૂહ દૃષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદારો દ્વારા એ.આઇ.આર. (૨૦૦૪) એસ.સી. ૧૮૨ માં અહેવાલિત અનિલકુમાર ગુલાટી વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંત પર મૂકાયેલો આધાર આ કેસના તથ્યો પર લાગુ પડી શકે તેમ નથી, કારણ કે ઉક્ત કેસમાં સંપત્તિ કર સંબંધિત કરવેરા જોગવાઈની માન્યતા સંવિધાનની કલમ ૨૪૩એક્સનું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાના આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી અને રાજ્ય સરકારે કોઈ નિયમો ઘડ્યા વિના, વિધાનમંડળ કાર્યપાલિકાને નિયમો ઘડવાની અને સ્થાનિક સત્તાધિકારીને કર લાદવા માટે બાધ્ય કરવાની સત્તાઓ સોંપી શક્યું ન હોત, અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા કોઈ સત્તા ના હોવા અંગે સ્થાનિક સંસ્થાએ કોઈ ફી અથવા કર વસૂલ કર્યો હોઈ શક્યો ન હોત. જો કે, આ કેસના તથ્યોમાં કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ સ્પષ્ટપણે કમિશનરને નિગમની મંજૂરીથી ફી વસૂલ કરવાની સત્તા આપે છે.

૩૫. તેથી, ઉપર સંદર્ભિત ન્યાયદૃષ્ટાંતો અને ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું કહી શકાય નહીં કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ-૩૮૬(૨) સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સથી પર સત્તા છે. તદનુસાર, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ-૩૮૬(૨) ની સંવિધાનિક માન્યતા સામેનો પડકાર નિષ્ફળ જાય છે.

૩૬. અરજકર્તાઓની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલો આ વાદ કે બંધારણની ૧૬મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૬થી અમલમાં આવેલી ૭મી અનુસૂચિની યાદી-૨ની પ્રવેશ ૫૫ કાઢી નાખવામાં આવતાં, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ-૩૮૬(૨)

હેઠળ ફી વસૂલાત લાદી શકાતી નથી, તે અંગે અમે યાદી-રની પ્રવેશ પપનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જેમાં સમાચારપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેરાતો તથા રેડિયો અથવા ટેલિવિઝન દ્વારા પ્રસારિત થયેલી જાહેરાતો સિવાયની જાહેરાતો પર કરની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આમ, યાદી-રની પ્રવેશ પપમાં “કર”નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, ફીનો નહીં, જ્યારે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૧) અને (૨) હેઠળ ખાનગી મિલ્કતોમાં જાહેરાતના હોર્ડિંગ્સ માટે પરવાનો જારી કરવા માટે જે ફી લાદવાની માંગ કરવામાં આવે છે તે બાબત અલગ છે. ડમી અનુસૂચિની યાદી-રની પ્રવેશ ૬૬, યાદી-રની પ્રવેશ ૫ સાથે વંચાય ત્યારે, સ્પષ્ટપણે રાજ્ય વિધાનમંડળને ઉક્ત યાદીમાં આવેલા કોઈપણ વિષય અંગે, એટલે કે યાદી-રની પ્રવેશ પમાં નિર્ધારિત વિષય અંગે, ફી લાદવાનો અધિકાર આપે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ વિ. કેસોરામ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ, જે (૨૦૦૪) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૦૧માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં કોલસા ધરાવતી જમીન પર વસૂલવામાં આવતા સેસ અંગે વિચારણા કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે તે યાદી-રની પ્રવેશ ૫ સાથે પ્રવેશ ૬૬ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા બંધારણીય રક્ષણના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને તેથી યોગ્ય છે, અને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :-

“૧. આ પ્રકરણોના આ સમૂહમાં, ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૩૬ હેઠળ વિશેષ પરવાનગીથી કરવામાં આવેલી કેટલીક અપીલો અને આ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવેલી કેટલીક રિટ અરજીઓ, ભારતના સંવિધાનની સાતમી

અનુસૂચિની યાદી ૧ માંની પ્રવેશ પર, ૫૪ અને ૮૭ તથા યાદી ૨ માંની પ્રવેશ ૨૩, ૪૯, ૫૦ અને ૬૬ને કેન્દ્રમાં રાખી બંધારણીય મહત્વના કેટલાક પ્રશ્નો ઊભા કરે છે; તેમજ ભારતના સંઘમાં નિહિત અવશેષી વિધાનસત્તાની વ્યાપ્તિ અને અભિપ્રાય સંબંધિત પ્રશ્નો પણ ઊભા કરે છે. રાજ્યના વિધાન દ્વારા પ્રદાન કરાયેલી સત્તાના અમલમાં કોલસા ધરાવતી જમીન પર વસૂલ કરાયેલા સેસ, કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા છે. રાજ્યના વિધાન દ્વારા પ્રદાન કરાયેલી એ જ સત્તાના અમલમાં, જેના આધારે કોલસા ધરાવતી જમીન પર સેસ વસૂલ કરવામાં આવ્યા હતા, ચા વાવેતરની જમીન પર પણ સેસ વસૂલ કરવામાં આવ્યા છે, જે આ અદાલતમાં દાખલ કરાયેલ રિટ અરજીઓનો વિષય છે. બંગાળ બ્રિકફિલ્ડ ઓનર્સ' એસોસિયેશને પણ સંવિધાનની કલમ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજી દાખલ કરીને, ઈંટની માટી દૂર કરવા પર વસૂલ કરાયેલા એ જ સેસને પડકારતા, આ અદાલતનો દરવાજો ખટખટાવ્યો છે. આ પ્રકરણોના આ ત્રણ સમૂહો પશ્ચિમમાંથી ઉદ્ભવે છે

બંગાળ. અલાહાબાદની વડી અદાલતે યુ.પી. રાજ્યમાં લઘુ ખનિજો પર લાદવામાં આવેલા સેસની સંવિધાનિક માન્યતાને ચલાવત્ રાખી છે, અને તે નિર્ણયો સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ દાખલ કરાયેલ નાગરિક અપીલોનો વિષય છે. સુવિધા ખાતર, અમે આ બાબતોને અનુક્રમે (એ) “કોલ બાબતો”, (બી) “ચા બાબતો”, (સી) “ઈંટમાટી બાબતો”, અને (ડી) “લઘુ ખનિજ બાબતો” તરીકે સંબોધીશું. કારણ કે આ તમામ બાબતોમાં નિર્ણય માટે ઉદ્ભવતા મૂળભૂત

સંવિધાનિક પ્રશ્નો સમાન છે, તેથી તમામ બાબતોની સંયુક્ત રીતે સુનાવણી કરવામાં આવી છે. ક્ષક્ષ

૩૧. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૪૫ વિધાનસભાનો મૂળ સ્ત્રોત છે. તેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે — આ બંધારણની જોગવાઈઓના આધીન રહીને, સંસદ ભારતના સમગ્ર પ્રદેશ માટે અથવા તેના કોઈપણ ભાગ માટે કાયદા બનાવી શકે છે, અને રાજ્યની વિધાનસભા તે રાજ્યના સમગ્ર ભાગ માટે અથવા તેના કોઈપણ ભાગ માટે કાયદા બનાવી શકે છે. સંસદ અને કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભા વચ્ચેનું વિધાનક્ષેત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૬ દ્વારા વહેંચાયેલું છે. સાતમી અનુસૂચિમાં ચાદી ૧ માં ઉલ્લેખિત, “સંઘ સૂચિ” તરીકે ઓળખાતી બાબતોમાંથી કોઈપણ બાબત સંબંધે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા સંસદને છે. સંસદની ઉક્ત સત્તાના આધીન રહીને, “સમવર્તી સૂચિ” તરીકે ઓળખાતી ચાદી ૩ માં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈપણ બાબત સંબંધે કાયદા બનાવવાની સત્તા કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભાને છે. ઉપરોક્ત બેના આધીન રહીને, “રાજ્ય સૂચિ” તરીકે ઓળખાતી ચાદી ૨ માં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈપણ બાબત સંબંધે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભાને છે. અનુચ્છેદ ૨૪૮ હેઠળ સંસદની કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા એવી કોઈપણ બાબત સુધી વિસ્તરે છે જે સમવર્તી સૂચિ અથવા રાજ્ય સૂચિમાં ઉલ્લેખિત નથી. સમવર્તી સૂચિ અથવા રાજ્ય સૂચિમાં ઉલ્લેખિત ન હોય તેવા કોઈપણ કર લાદતો કાયદો બનાવવાની સત્તા સંસદમાં નિહિત છે. આને સંસદમાં નિહિત અવશિષ્ટ

સત્તા કહેવામાં આવે છે. ઉપલબ્ધ નિર્ણયોનું પુનરાવલોકન કર્યા બાદ આ અદાલતના ત્રણ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા આ સિદ્ધાંતોનું સંક્ષિપ્ત રીતે સારાંશરૂપ નિર્દેશન અને પુનઃઉલ્લેખ હોએકસ્ટ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ લિ. માં કરવામાં આવ્યું છે.

વિ. બિહાર રાજ્યટ. તેઓ આ છે:

(૧) ત્રણેય ચાદીઓમાંની વિવિધ પ્રવેશિકાઓ વિધાનની “સત્તાઓ” નહીં પરંતુ વિધાનના “ક્ષેત્રો” છે. બંધારણ કલમ ૨૪૬ હેઠળ સંઘ અને રાજ્યોની કર લાદવાની સત્તાનો સંપૂર્ણ પ્રત્યેકકરણ કરે છે. કર લાદવાની સત્તામાં ક્યાંય કોઈ અતિક્રમણ નથી અને બંધારણ સંઘ તથા રાજ્યોને કરાધાનના સ્વતંત્ર સ્ત્રોતો આપે છે.

(૨) કાયદેસરની વિધાનક્ષેત્રોની સીમાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોવા છતાં, સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા વચ્ચે વિસંગતતાનો પ્રશ્ન ફક્ત ત્યારે જ ઊભો થઈ શકે, જ્યારે બંને વિધાનો સમવર્તી સૂચિમાં ઉલ્લેખિત કોઈ એક વિષય અંગે એક જ ક્ષેત્ર આવરી લેતા હોય અને પ્રત્યક્ષ અથવામણ દેખાતી હોય. જો એક તરફ સૂચિ ૨ અને બીજી તરફ સૂચિ ૧ તથા સૂચિ ૩ વચ્ચે આછાદનને કારણે વિસંગતતા જણાય, તો રાજ્ય કાયદો અધિકારાતિરિક્ત ગણાશે અને તેને સંઘના કાયદાને માર્ગ આપવો પડશે.

(૩) કરારોપણને વિધાનક્ષેત્રની સક્ષમતા માટે એક સ્વતંત્ર વિષય માનવામાં આવે છે. વિધાનના સામાન્ય વિષયો અને કરારોપણ વચ્ચે ભેદ કરવામાં આવ્યો છે. વિધાનના સામાન્ય વિષયોનો ઉલ્લેખ નોંધોની એક જૂથમાં કરવામાં આવ્યો છે અને કરારોપણની સત્તાનો ઉલ્લેખ અલગ જૂથમાં કરવામાં આવ્યો છે. કર આદાય કરવાની સત્તા સામાન્ય વિધાન નોંધમાંથી આનુષંગિક સત્તા તરીકે નિષ્કર્ષિત કરી શકાતી નથી.

(૪) ચાદીઓમાં આવેલી નોંધો માત્ર વિધાનના વિષયો અથવા ક્ષેત્રો માત્ર હોવાથી, તેમને ઉદાર અર્થઘટન આપવું જોઈએ, જે વ્યાપક અને ઉદાર ભાવનાથી પ્રેરિત હોય, અને સંકીર્ણ પંડિતીય અર્થમાં નહીં. નોંધોનું મસોદાકરણ કરતી વખતે વપરાયેલા શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓને શક્ય તેટલું વિશાળ અર્થઘટન આપવું જોઈએ. તેનું કારણ એ છે કે, વિ. રામસ્વામી, જે., ના શબ્દોમાં કહીએ તો, વિષયોને ચાદીઓમાં ફાળવણી વૈજ્ઞાનિક અથવા તર્કસંગત વ્યાખ્યા દ્વારા કરવામાં આવેલી નથી, પરંતુ વ્યાપક વર્ગોની માત્ર સરળ ગણતરીરૂપે કરવામાં આવેલી છે. નોંધમાં વિશિષ્ટ રીતે ઉલ્લેખિત મુખ્ય બાબત વિષે વિધાન કરવાની સત્તામાં તેના વ્યાપમાં આનુષંગિક અને સહાયક બાબતોને સ્પર્શતા વિધાનોનો પણ સમાવેશ થશે.

(૫) જ્યાં કોઈ રાજ્યની વિધાનસભાની વિધાનક્ષમતા આ આધાર પર પ્રશ્નિત થાય છે કે તે કાયદો બનાવવાના સંદર્ભમાં સંસદની વિધાનક્ષમતામાં અતિક્રમણ કરે છે, ત્યાં પૂછવાનો પ્રશ્ન એ છે કે શું તે વિધાન સૂચિ ૧ અથવા ૩ માંની કોઈ

નોંધને સંબંધિત છે કે નહીં. જો એવું હોય, તો વધુ કોઈ પ્રશ્ન પૂછવાની જરૂર રહેતી નથી અને સંસદની વિધાનક્ષમતાને માન્ય રાખવી જ પડે. જ્યાં ત્રણ સૂચિઓમાં બહુ મોટી સંખ્યામાં નોંધો સમાવિષ્ટ હોય, ત્યાં તેમની વચ્ચે કંઈક અંશે આવરણ થવું સ્વાભાવિક છે. આવી સ્થિતિમાં, કોઈ નિશ્ચિત વિધાન કઈ નોંધને સંબંધિત છે તે નક્કી કરવા માટે મર્મ અને સારના સિદ્ધાંતનો અવલંબ લેવો પડે. એક વાર એવું નક્કી થઈ જાય, પછી બીજી વિધાનસભા માટે અનામત ક્ષેત્રમાં થયેલું કોઈ આકસ્મિક અતિક્રમણ કોઈ પરિણામકારક બનતું નથી. અદાલતે મુદ્દાની સારવસ્તુ તરફ જોવું પડે. મર્મ અને સારનો સિદ્ધાંત ક્યારેક વિધાનના યથાર્થ સ્વભાવનું નિર્ધારણ કરવાની શબ્દાવલીમાં વ્યક્ત કરવામાં આવે છે. વિધાનસભાએ તે વિધાનને આપેલું નામ અગત્યનું નથી. સમગ્ર અધિનિયમ, તેના મુખ્ય હેતુઓ તેમજ તેની જોગવાઈઓના વ્યાપ અને પ્રભાવનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે. આકસ્મિક અને ઉપરછદ્ધા અતિક્રમણોને અવગણવાના રહે છે.

(૬) આવરી લેવાયેલા ક્ષેત્રનો સિદ્ધાંત ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે બંનેને સામાન્ય એવા ક્ષેત્રમાં સંઘ યાદી અને રાજ્ય યાદી વચ્ચે અથડામણ થાય. તેવી સ્થિતિમાં સાર અને તત્વનો સિદ્ધાંત લાગુ કરવો રહે છે અને જો પડકારવામાં આવેલું વિધાન, તેને અમલમાં મૂકાશેલ વિધાનમંડળને સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરાયેલ સત્તાની હદમાં મૂળભૂત રીતે આવતું હોય, તો અન્ય વિધાનમંડળને સોંપવામાં આવેલા ક્ષેત્રમાં થયેલ આકસ્મિક અતિક્રમણને અવગણવું જોઈએ. ત્રણેય યાદીઓનું વાચન કરતી વખતે, યાદી ૧ ને યાદી ૩ અને ૨ ઉપર પ્રાધાન્ય છે

અને યાદી ૩ ને યાદી ૨ ઉપર પ્રાધાન્ય છે. તેમ છતાં, સંઘ યાદીનું પ્રાબલ્ય રાજ્ય વિધાનમંડળને યાદી ૨ ની હદમાં આવેલા કોઈપણ વિષય સાથે વ્યવહાર કરવાથી રોકતું નથી, ભલે તે આકસ્મિક રીતે યાદી ૧ ની કોઈપણ પ્રવેશિકાને અસર કરતું હોય. (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે) એક્સ એક્સ એક્સ

૧૪૦. એમ.એમ.આર.ડી. અધિનિયમ દ્વારા ખાણોના નિયમન અને ખનિજોના વિકાસ ઉપરનો નિયંત્રણ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા કાયદાકીય વ્યવસ્થાના માધ્યમથી અમલમાં મૂકવામાં આવે તે સક્ષમ બનાવવામાં આવ્યું છે. વડી અદાલતે સાડા અધિનિયમની વૈધતા યાદી ૨ માં પ્રવેશ ૫ સાથે સંબંધિત ગણાવીને માન્ય રાખી છે, જે “સ્થાનિક સ્વરાજ્ય” છે. કોઈપણ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય સંસ્થા સ્થાનિક વિસ્તાર ઉપર શાસનસત્તાનો ઉપયોગ કરતી હોય, તો તેને પોતાની સીમા અંદર આવેલા વિસ્તારનું સંચાલન, વહીવટ અને વિકાસ કરવો ફરજિયાત બને છે, અને તે ભંડોળ એકત્ર કર્યા વિના શક્ય નથી. સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાને જન્મ આપતા દરેક કાયદામાં સામાન્ય રીતે એવી જોગવાઈઓનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે કે જે શાસનના ખર્ચા પૂરા કરવા માટે ભંડોળ ઉભું કરવાની સત્તા અર્પે અને તે રીતે સંસ્થાને આર્થિક આધાર મળે. સાડા અધિનિયમ સ્થાનિક શાસનનું એવું સ્તર સિદ્ધ કરવા ઇચ્છે છે, જે સ્થાનિક સ્વરાજ્યના પરંપરાગત માળખાં જેમ કે બોર્ડો અને નગરપાલિકાઓ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમ માનવામાં આવતું નથી; અને તેથી જ વિશેષ વિકાસ વિસ્તાર તથા વિશેષ વિસ્તાર વિકાસ પ્રાધિકરણની રચના કરવામાં આવી છે. અધિનિયમ

હેઠળ સ્થાપિત નિધિ પ્રાધિકરણ દ્વારા કરવાનાં જરૂરી વહીવટી ખર્ચા પૂરા કરે છે. આ ભંડોળનો ઉપયોગ અધિનિયમના વહીવટ સિવાય અન્ય કોઈ હેતુ માટે કરી શકાતો નથી. કેટલીક જમીનો એવી છે કે જેમાં ખાણ હોવા છતાં, તે વિશેષ વિકાસ વિસ્તારની સીમા અંદર આવે છે. સામાવાળાઓએ વડી અદાલત સમક્ષ દર્શાવ્યું હતું કે અધિનિયમ ઈ.સ. ૧૯૮૬ માં ઘડાયેલ હોવા છતાં, તે પહેલાં આવેલી અનુક્રમી રાજ્ય સરકારોએ આ કાયદાની જરૂરી કાળજી લીધી નહોતી, અને માત્ર તત્કાલીન સરકારે જ સાડા અધિનિયમ હેઠળની પોતાની ફરજો અંગે જાગૃતિ દર્શાવી અને સોનભદ્રા જેવા વિકાસની આવશ્યકતા ધરાવતા વિશેષ વિસ્તારોની ઓળખ શરૂ કરી. સાડા અધિનિયમ અને નિયમો દ્વારા કલ્પાયેલ ઉપકર લાદવું વિશેષ વિસ્તારના વિકાસ તરફનું એક પગલું હતું. સામાન્ય જાણીતું તથ્ય છે, અને તેને દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવાની જરૂર નથી, કે વિશેષ વિસ્તારની અંદરની જમીન પર ચલાવાતી ખનન પ્રવૃત્તિમાં ખનિજોના ઉત્ખનન, દૂરકરણ, ચડતર-ઉતાર અને પરિવહનનો સમાવેશ થાય છે, અને તેના સ્વાભાવિક પરિણામરૂપ પર્યાવરણ તથા વિશેષ વિસ્તારની અંદરની માર્ગ વ્યવસ્થા, પાણી અને વીજ પુરવઠા જેવી આધારીક સુવિધાઓ પર અસર પડે છે. તેથી, વિવાદિત ઉપકરને એવી સેવાઓ બદલની ફી તરીકે ન્યાયસંગત ઠેરવી શકાય છે, જે આધારીક સુવિધાઓ અને વિસ્તારના સર્વાંગી વિકાસમાં સુધારો લાવશે, જેના લાભો પથ્થર ભંગારકર્તાઓ દ્વારા પણ ઉપભોગવામાં આવશે. ચાલી ૨ માં પ્રવેશ ૬૬, ફી તરીકેના વિવાદિત આકારણને રક્ષણાત્મક સાંવધાનિક આવરણ આપવા માટે ઉપલબ્ધ છે. એક્સ એક્સ એક્સ

૧૪૩. કર તરીકે જોવામાં આવે તો પડકારવામાં આવેલ સેસની આ વસૂલી સ્પષ્ટપણે યાદી ર ની પ્રવેશ ૫ હેઠળ આવે છે (જેમ વડી અદાલતે ઠરાવ્યું છે, અને અમે તે ઉમેરો કરીએ છીએ), અને તે યાદી ર ની પ્રવેશો ૪૯ અને ૫૦ સાથે વાંચવાની છે. વિસ્તારને વિશેષ વિકાસ વિસ્તાર તરીકે જાહેર કરવાના તથા તેના વહીવટ માટે વિશેષ વિસ્તાર વિકાસ પ્રાધિકરણની રચના કરવાના વિષયમાં કોઈ પડકાર નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સમગ્ર અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા તથા તેના હેઠળ બનાવાયેલા નિયમોની બંધારણીય માન્યતા પ્રશ્નરૂપ કરવામાં આવી નથી. જે બાબત પડકાર હેઠળ છે તે માત્ર સેસની વસૂલી છે. રાજ્ય વિધાન દ્વારા પોતાના નાણાં ભેગા કરવા માટે કરના સ્વરૂપે સેસ વસૂલવામાં કોઈ દોષ નથી. ભલે તેને “ખનિજ અધિકાર પર સેસ” તરીકે ઓળખવામાં આવે, તેમ છતાં તેની અસર ખનિજો ઉત્પન્ન કરતી જમીન પર પડે છે. તેથી, સેસની વસૂલી યાદી ર ની પ્રવેશ ૪૯ ની વ્યાપ્તિમાં પણ આવે છે. અને જેટલા અંશે ખનિજ અધિકારો પરની આ વસૂલી ખનિજ વિકાસ સંબંધિત સંસદે કાયદા દ્વારા લાદેલી કોઈ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતી નથી, એટલા અંશે તે યાદી ર ની પ્રવેશ ૫૦ હેઠળ પણ આવરી લેવામાં આવે છે. રાજ્ય વિધાનસભાની વિધાનક્ષમતા હેઠળ આવતો કોઈપણ કર અથવા ફી લાદવાની સત્તા યાદી ર ની પ્રવેશ ૫ ના અર્થમાં કાયદા દ્વારા રચાયેલ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની કોઈપણ સંસ્થાને સોંપી શકાય છે. યાદી ર ની પ્રવેશો ૫, ૨૩, ૪૯, ૫૦ અને ૬૬ પડકારવામાં આવેલી સેસ વસૂલીને પૂરતું બંધારણીય આધાર પ્રદાન કરે છે. નિશ્ચિતરૂપે, સેસનું પરિમાણ નક્કી કરવાની પદ્ધતિ ખનિજના ઉત્પન્ન થયેલા જથ્થાને ધ્યાને

લઈને અપનાવવામાં આવી છે. પરંતુ તેથી આ વસૂલીનું સ્વરૂપ બદલાતું નથી. કરનું પરિમાણ નક્કી કરવા માટે જમીનનું મૂલ્ય ગણવાની અનેકવિધ પદ્ધતિઓ છે, જેના સંદર્ભનો ઉલ્લેખ અમે આ ચુકાદાના અન્ય ભાગમાં અગાઉથી કરી ચૂક્યા છીએ. જમીન પર લાદવામાં આવેલ સેસ, જેનું પરિમાણ તેની ઉપજના જથ્થાના સંદર્ભે નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય, તે જમીન પરની વસૂલી છે અને તેથી બંધારણસંગત છે, એવું રક્ષા રામ ૧૩, મૂપિલ નાયર ૧૮ અને અજોય કુમાર મુખર્જી ૧૯ ના કેસોમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. જમીનથી પ્રાપ્ત થતી ઉપજના જથ્થા સાથે સંબંધ હોવાના માત્ર કારણસર તે માલના ઉત્પાદન અને નિર્માણ પરની આબકારી શુલ્ક બની જતું નથી. તેના વિપરીત, જે ઉપજ સાથે સંબંધિત છે તે જમીનનું મૂલ્ય નક્કી કરવાની આ સુરક્ષિત, સચોટ અને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ છે. કર તરીકે ગણવામાં આવેલ સેસની વસૂલી બંધારણસંગત રીતે માન્ય છે.

એક્સ એક્સ એક્સ

૧૪૬. અગાઉ પણ જણાવ્યા મુજબ, આ આક્ષેપિત સેસને ફી તરીકે પણ ન્યાયોચિત ઠેરવી શકાય છે. “સેસ” શબ્દનો સામાન્ય રીતે અર્થ કોઈ હેતુવાળો કર અથવા કોઈ વિશિષ્ટ બાબત માટે ફાળવવામાં આવેલ કર એવો થાય છે. તેમ છતાં, તેનો અર્થ આકારણી અથવા આદાય પણ થાય છે. આદાયના પરિપ્રેક્ષ્ય અને હેતુ પર આધાર રાખીને, સેસ કર ન પણ હોઈ શકે; તે ફી અથવા ફી તરીકે પણ હોઈ શકે. વસૂલ કરાયેલ ફીમાંથી આપવામાં આવતી સેવાઓ વસૂલ કરાયેલ ફીની રકમના સીધા પ્રમાણમાં જ હોવી આવશ્યક નથી. તેવું પણ આવશ્યક નથી

કે વસૂલ કરાયેલ ફીમાંથી આપવામાં આવતી સેવાઓ માત્ર તે જ વ્યક્તિઓ સુધી મર્યાદિત રહે, જેઓ પાસેથી ફી વસૂલ કરવામાં આવી છે. ફીના આદાયનો ભાર વહન કરનાર વ્યક્તિઓ અને વસૂલ કરાયેલ ફીમાંથી આપવામાં આવતી સેવાઓ વચ્ચે પરોક્ષ લાભની ઉપલબ્ધતા અને સામાન્ય સંબંધ હોય એટલું જ વસૂલ કરાયેલ ફીની વૈધતા જાળવી રાખવા પૂરતું છે. આક્ષેપિત સેસની આદાયને યાદી ૨ ની પ્રવેશ ૫ સાથે વાંચવાની પ્રવેશ ૬૬ના સંદર્ભે પણ ચથાવત્ રાખી શકાય છે.”

૩૭. ઉપરોક્ત કાયદાકીય સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ની જોગવાઈ, ૭મી અનુસૂચિની યાદી-૨ની પ્રવેશ-૫ સાથે પ્રવેશ-૬૬નું વાચન કરતાં, બંધારણીય રીતે માન્ય છે અને યાદી-૨ની પ્રવેશ-૫પની કાપણીનો જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) મુજબ ફી લાદવાની સત્તા પર કોઈ અસર થાય એવું કહી શકાય નહીં.

૩૮. તે જ રીતે, ભારતના બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફ એવી જોગવાઈ કરે છે કે આ ભાગમાં આવેલ કંઈપણ હોવા છતાં, નગરપાલિકાઓ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાની એવી કોઈ જોગવાઈ, જે બંધારણીય ૭૪મા સુધારા અધિનિયમ, ૧૯૯૨ના પ્રારંભ પહેલાં રાજ્યમાં અમલમાં હતી અને જે આ ભાગની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય, તે સમર્થ વિધાનમંડળ અથવા અન્ય સમર્થ સત્તા દ્વારા તેમાં સુધારો કરવામાં આવે અથવા તે રદ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, અથવા આવા

પ્રારંભથી એક વર્ષ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી, જે પહેલાં બને તે મુજબ, અમલમાં ચાલુ રહેશે, એટલે કે ૧લી જૂન ૧૯૯૩થી. તેથી, ભારતના બંધારણના ભાગ-૯ની કોઈપણ જોગવાઈ, જેમાં અનુચ્છેદ ૨૪૩એક્સનો પણ સમાવેશ થાય છે, સાથે અસંગત હોય તેવી જોગવાઈઓમાં સુધારો કરવો આવશ્યક બને; પરંતુ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨)માં રહેલી જોગવાઈને ભારતના બંધારણના ભાગ-૯ની કોઈપણ જોગવાઈ સાથે અસંગત કહી શકાય નહીં અને તેથી, કેસના તથ્યોમાં અનુચ્છેદ ૨૪૩ઝેડએફ અમલમાં આવશે નહીં.

૩૯. અરજદારની આ રજૂઆતો કે કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ ની જોગવાઈમાં અતિશય સત્તા-પ્રત્યાયોજનનો દોષ છે અને તે કમિશનરને માર્ગદર્શિકાવિહોણી તથા અચેનલિત સત્તા પ્રદાન કરે છે, કારણ કે કોઈ માર્ગદર્શિકા ના અભાવે ફી લાદવા માટેની મર્યાદાઓ અથવા પ્રક્રિયા નિર્ધારિત નથી, તે બાબત અંગે કાયદાની સ્થિર સ્થિતિ એવી છે કે માર્ગદર્શિકાઓનું નિર્ધારણ વિધાનમંડળ દ્વારા તેવા કિસ્સાઓમાં કરવું આવશ્યક છે જ્યાં કરની વસૂલાત થતી હોય, ફી લાદવામાં આવતી હોય તેવા કિસ્સામાં નહીં. દિલ્લી રેસ કલબ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, જેનો અહેવાલ (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૬૮૦ માં પ્રકાશિત છે, તે મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :-

૪૮. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૧(૨) ની બંધારણીય માન્યતા સામેનો પડકાર એ આધાર પર હતો કે અધિનિયમમાં કોઈ માર્ગદર્શન, તપાસ, નિયંત્રણ અથવા સુરક્ષા ઉપાય નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યા નથી. આ સિદ્ધાંત, જેમ

કે અમે ઉપર ભેદ સ્પષ્ટ કર્યો છે, માત્ર તેવા કેસોમાં જ લાગુ પડે છે જ્યાં કરના દરના નિર્ધારણના કાર્યનું પ્રતિનિધિત્વ સોંપવામાં આવ્યું હોય, ફી માટે નહીં. અમે એવું ઠરાવ્યું છે કે વર્તમાન કેસમાં લાગુ કરાયેલ વસૂલાત કર નહીં પરંતુ ફી છે, તેથી વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ દ્વારા આધાર લેવાયેલા ઉપરોક્ત કેસોનો સિદ્ધાંત અમારી સમક્ષના પ્રશ્નના નિર્ધારણમાં કોઈ રીતે લાગુ પડતો નથી. અધિનિયમની યોજના તે કયા હેતુ, નીતિ અને આશયથી ઘડવામાં આવ્યો છે તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે અને તેથી, અતિશય પ્રતિનિધિત્વ સોંપણીનું ઉદાહરણ ગણાવી અધિનિયમમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો યોગ્ય ઠરતો નથી.

૪૦. હવે આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે કરના આદાય અંગે તથા ફીની વસૂલાત અંગેની જોગવાઈની સરખામણી, અરજદાર તરફથી આધારિત ન્યૂ માનેક ચોક સ્પિનિંગ એન્ડ વેવિંગ મિલ્સ (સુપ્રા), કૃષ્ણ મોહન (સુપ્રા) અને બિધાનનગર (સોલ્ટ લેક) (સુપ્રા) ના કેસોમાં કર સંબંધિત જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં આપેલા ચુકાદામાં જે રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે રીતે કરી શકાતી નથી, અને તે જોગવાઈઓ ફીની આદાય સાથે સંબંધિત વર્તમાન કેસના તથ્યો પર લાગુ પડતી નથી. કન્ઝ્યુમર એક્શન ગ્રુપ વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલનાડુના કેસમાં, જેનો અહેવાલ નીચે મુજબ પ્રકાશિત થયો છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે

(૨૦૦૦) ૭ એસ.સી.સી. ૪૨૫ માં તમિલનાડુ ટાઉન એન્ડ કન્ટ્રી પ્લાનિંગ અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૧૩ ની માન્યતા સામે સમાન પડકારનો વિચાર કરતાં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે:—

૧૩. , ૧૯૫૧ એસસીઆર ૬૮૨ (બંધારણ પીઠ) બોમ્બે પ્રતિબંધ અધિનિયમની કલમ ૧૩૯(સી) (૧૯૪૯નો ૨૫) ની માન્યતાના સંદર્ભમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સરકારને કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા અથવા વ્યક્તિઓ કે સંસ્થાઓના કોઈપણ વર્ગને અધિનિયમ, નિયમ અથવા વિનિયમ અથવા આદેશની સમગ્ર અથવા કોઈપણ જોગવાઈઓનું પાલન કરવાથી મુક્તિ આપવાની સોંપવામાં આવેલી સત્તા અત્યંત વ્યાપક અને અંકુશરહિત છે. આ કલમ, જેના પર અમે વિચારણા કરી રહ્યા છીએ તે કલમની જેમ જ વિવેકાધિકારની વ્યાપકતા ધરાવે છે. આ અદાલતે વડી અદાલતનો નિર્ણય રદ કરતાં આ જોગવાઈઓને માન્ય ઠેરવી અને આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું:— “આ અદાલતે અતિ તાજતરમાં સોંપાયેલ વિધાન કેટલી હદ સુધી માન્ય છે તે પ્રશ્નનો વિચાર કરવો પડ્યો હતો, અને તેના અંતિમ નિષ્કર્ષનો ઉલ્લેખ કરવાથી જણાશે કે આ કલમોમાં આવતી સ્વરૂપની સોંપણીને કોઈ પણ દૃષ્ટિએ અમાન્ય ગણાવી શકાય નહીં. (જુઓ ૧૯૫૧નો વિશેષ સંદર્ભ નં. ૧: ઇન રે , ૧૯૧૨, વગેરે). વિધાનમંડળ ભવિષ્યમાં ઉદ્ભવવાની તમામ સંભાવિત પરિસ્થિતિઓનું પૂર્વાનુમાન કરી અને તેની જોગવાઈ કરી શકતું નથી, અને તે માત્ર એટલું જ કરે છે કે યોગ્ય રીતે સત્તાપ્રાપ્ત અધિકારી ઉદ્ભવતી પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરી શકે અને વિવિધ પરિસ્થિતિઓનું નિવારણ કરી શકે. એ જ વિચારણા અને પર પણ લાગુ પડશે. આ મુદ્દાનો વધુ અનુસરણ કરવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે તેનો ઉલ્લેખિત કેસમાં પહેલેથી જ વિગતવાર વિચાર કરવામાં આવી ચૂક્યો છે.” (બંધારણ પીઠ) આ અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું:— “શ્રી ઉમરીગરની

આગળની દલીલ કે ૧૯૪૬ના આવશ્યક પુરવઠા (તાત્કાલિક સત્તાઓ) અધિનિયમની કલમ ૩ સ્વીકાર્ય મર્યાદાઓથી પર વિધાન સત્તાની સોંપણી સમાન છે, તે પણ કોઈ જ વજન ધરાવતી નથી. તે કેસમાં બહુમતી ચુકાદા દ્વારા નિશ્ચિત કરાયું હતું કે આવશ્યક વિધાનકાર્ય સોંપી શકાતું નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિધાનમંડળ કોઈ ઉપાય સંબંધિત વિધાનની નીતિ નક્કી કરવાની તથા તેને આચરણના નિયમ તરીકે સ્વરૂપ આપવાની પોતાની ફરજ સોંપી શકતું નથી. વિધાનમંડળે કાનૂનની નીતિ અને તે કાનૂની સિદ્ધાંતો જાહેર કરવા જોઈએ, જે કોઈ અપાયેલા કેસોને નિયંત્રિત કરવા માટે હોય, અને કાનૂનનો અમલ કરનાર અધિકારીઓ અથવા સત્તાધિક સંસ્થાને માર્ગદર્શન આપવા માટે ધોરણ પૂરું પાડવું જોઈએ. આવશ્યક વિધાનકાર્યમાં વિધાનની નીતિનું નિર્ધારણ અથવા પસંદગી અને તે નીતિને બંધનકારક આચરણના નિયમરૂપે ઔપચારિક રીતે અમલમાં મૂકવાનો સમાવેશ થાય છે. વર્તમાન કેસમાં વિધાનમંડળે એવો સિદ્ધાંત નક્કી કર્યો છે અને તે સિદ્ધાંત એ છે કે આવશ્યક ચીજવસ્તુઓના પુરવઠાનું જતન અથવા વૃદ્ધિ કરવી અને સમાન વિતરણ તથા વાજબી ભાવ પર ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવી. અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, પ્રસ્તાવના અને કલમોના મુખ્ય અંગમાં વિધાનની નીતિ પૂરતી રીતે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવી છે અને અધિનિયમનો વ્યાપ તથા સ્વભાવ એવો છે કે તે નીતિની વિગતોનો વિકાસ માત્ર તે નીતિના બંધારણની અંદર રાખી તેને અનુગામી સત્તાને સોંપવાથી જ શક્ય છે. પીઠ), આ અદાલત રાજસ્થાન (પ્રોટેક્શન એન્ડ ટેનન્ટ્સ) ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૧૫ પર વિચારણા કરી રહી હતી, જેમાં સમાન જોગવાઈ દ્વારા સરકારને

કોઈપણ વ્યક્તિને અધિનિયમના અમલમાંથી મુક્તિ આપવા સત્તા આપવામાં આવી હતી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું: “વધુ તાત્વિક દલીલ એ છે જે પર આધારિત છે, જે સરકારને કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના વર્ગને અધિનિયમના અમલમાંથી મુક્તિ આપવા સત્તા આપે છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ કલમ તે સિદ્ધાંતો નક્કી કરતી નથી જેના આધારે મુક્તિ આપી શકાય, અને આ મુદ્દાનો નિર્ણય સરકારના અપરિમિત અને અણનિયંત્રિત વિવેકાધિકાર પર છોડી દેવાયો છે, તેથી તે ને વિરુદ્ધ છે. સાચું છે કે આ કલમ પોતે જ તે આધાર દર્શાવતી નથી જેના આધારે મુક્તિ આપવામાં આવી શકે, પરંતુ ઓર્ડિનન્સની પ્રસ્તાવના વિધાનમંડળની નીતિ પૂરતી સ્પષ્ટતાથી દર્શાવે છે; અને કારણ કે તે ઓર્ડિનન્સની જોગવાઈઓને નિયંત્રિત કરે છે, તેથી સરકારનો નિર્ણય માર્ગદર્શનવિહોણો ગણાવી શકાય નહીં. . પીઠ). આ કેસમાં મદ્રાસ બિલ્ડિંગ્સ (લીઝ એન્ડ રેન્ટ કંટ્રોલ) અધિનિયમ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૧૩, જેની જોગવાઈઓ પર અમે વિચારણા કરી રહ્યા છીએ, તેવી જ છે અને મુક્તિ આપવાની સત્તા આપે છે. આ અદાલતે ઠરાવ્યું: “આવા દરેક સંજોગનું પૂર્વાનુમાન કરી અને તેની વિશિષ્ટ જોગવાઈ સ્વયં અધિનિયમમાં કરવી શક્ય ન હતી. એ કારણસર રાજ્ય સરકારને સામાન્ય શબ્દોમાં મુક્તિ આપવાની સત્તા સોંપવામાં આવી હતી, જોકે તેનો ઉપયોગ ભાડુઆત અને ભાડુઆત વચ્ચે ભેદભાવ કરવા માટે નહિ, પરંતુ અધિનિયમની નીતિ અને હેતુને આગળ વધારવા માટે જ થઈ શકે, જે વર્તમાન કેસના સંદર્ભમાં, ભાડુઆતોને અયોગ્ય હકાલપટ્ટીથી બચાવવાનો હતો.” . ૧૯૮૦૦, આ અદાલત મદ્રાસ સહકારી સંસ્થાઓ અધિનિયમ ૧૯૩૨ની

જોગવાઈ પર વિચારણા કરી રહી હતી, જેમાં રાજ્ય સરકારને હાલની સંસ્થાને અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપવાની અથવા નિર્દેશ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી કે આવી જોગવાઈઓ નિર્ધારિત ફેરફારો સાથે તેવી સંસ્થા પર લાગુ પડશે. આ અદાલતે ઠરાવ્યું: (એસસીસી પૃ. ૩૪૩ અને ૩૪૬, પરા ૩ અને ૧૨) “વિધાનમંડળ સોંપણીને સત્તા આપતી સ્પષ્ટ જોગવાઈ દ્વારા અથવા અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ, પ્રસ્તાવના, યોજના અથવા અધિનિયમના વિષયવસ્તુ દ્વારા પણ પ્રતિનિધિને માર્ગદર્શન આપી શકે છે. જ્યાં ક્યાંય એવું માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થાય, ત્યાં સોંપણી માન્ય છે. રાજ્ય સરકારને નોંધાયેલી સંસ્થાને અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈમાંથી મુક્તિ આપવા અથવા એવી જોગવાઈ નિર્ધારિત ફેરફારો સાથે તેવી સંસ્થા પર લાગુ પડશે એમ નિર્દેશ કરવાની સત્તા આપે છે. અધિનિયમની કલમ હેઠળ સરકારને અપાયેલી સત્તાનો ઉપયોગ અધિનિયમની નીતિ અને હેતુઓને આગળ વધારવા માટે જ થવાનો છે, અને તે માટેના માર્ગદર્શક તત્વો પ્રસ્તાવના તથા અન્ય જોગવાઈઓમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, જેમનું અમે અગાઉ દર્શાવ્યું છે, અને તે સ્પષ્ટ છે.

૧૮. ઉપર ઉલ્લેખિત નિર્ણયો ની અનવરત શ્રેણીનું અચળ નિષ્કર્ષ એ છે કે, પ્રતિનિધિને અત્યંત વ્યાપક સત્તા અપાયેલ હોવા છતાં પણ, જો પ્રસ્તાવના, હેતુ અને કારણો તેમજ અધિનિયમો અને નિયમોની અન્ય જોગવાઈઓમાંથી માર્ગદર્શિકા પ્રાપ્ત થઈ શકે, તો આવી કલમ હજી પણ અધિકારાતીત ગણાતી

નથી. આવી જોગવાઈની માન્યતા કસોટી પર ચકાસતી વખતે, અદાલતોએ એ શોધવું રહે છે કે કાયદાની વિવિધ જોગવાઈઓ દ્વારા કોઈ વિધાનકીય નીતિ, કાયદાનો હેતુ અથવા કોઈ સ્પષ્ટ ઈચ્છાનું સૂચન ઉપલબ્ધ છે કે નહીં; જો એવું હોય, તો તે પોતે જ પ્રતિનિધિ દ્વારા સત્તાના ઉપયોગ માટે માર્ગદર્શક પરિબલ બને છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ત્યારબાદ એવું માનવું શક્ય નથી કે આવી સત્તા અંકુશવિહોળી અથવા માર્ગવિહોળી છે. આવા પ્રતિનિધિ દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ આવી નીતિ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. વૈજ્ઞાનિક વિકાસ સાથે આર્થિક અને સામાજિક વ્યવસ્થાના ઝડપી બદલાતા પરિપ્રેક્ષ્યમાં અસંખ્ય પરિસ્થિતિઓ ઊભી થાય છે, જેઓનો વિધાનમંડળ સંભવતઃ પૂર્વાનુમાન કરી શક્યું ન હોય; તેથી, એવી તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા માટે, આંતરિક નિયંત્રણ અથવા માર્ગદર્શનની મર્યાદામાં અને વર્તમાન મામલામાં ઘોષિત નીતિની અંદર રહે તેવી સત્તા પ્રતિનિધિને સોંપવામાં આવે છે. તેથી, પ્રતિનિધિએ પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ આ નિયંત્રિત માર્ગની અંદર રહીને નીતિને સેવા આપવા અને અધિનિયમના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે કરવો પડે છે. કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં એવું બની શકે કે અધિનિયમ અથવા નિયમોની કોઈ જોગવાઈનું કડક પાલન ભારે કઠિનતા સર્જે; એવી નિશ્ચિત પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં મુક્તિ આપવાની આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, અધિનિયમની નીતિ પર કોઈ મૂલ્યવાન અસર કર્યા વિના, આવી કઠિનતા દૂર કરવી હોય, અર્થાત્ વર્તમાન મામલામાં વિકાસ, ત્યારે આવી સત્તાનો ઉપયોગ તેની વ્યાપ્તિમાં આવરી લેવાયેલ ગણાશે. બધી પરિસ્થિતિઓને પૂર્વે જ છાંટી કાઢી શકાતી નથી; કોઈ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા માટે

ઊભી થતી આવી ભારે કઠિનતાનો નિવાર કરવા માટે, અથવા વિપરીત રીતે, વ્યાપક સમાજહિતમાં, તેનો સુવિચારીત રીતે નિર્ણય કરીને ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. આવી સત્તાનો ઉપયોગ દુર્લભ પ્રસંગોમાં જ થવાનો અભિપ્રેત છે. અરજદાર દ્વારા આધારિત જ્યાં જ્યાં જોગવાઈઓને અધિકારાતીત માનવામાં આવી હતી તે નિર્ણયો સુધી જ્યાં સુધી સંબંધ છે, તેવા મામલાઓ એવા નહોતા જેમાં અદાલતે એવું નોંધ્યું હોય કે અધિનિયમ હેઠળ કોઈ નીતિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી. એ.એન. પરશુરામન અને અન્ય (ઉપરોક્ત) મામલામાં અદાલતે તેને અધિકારાતીત ગણાવ્યો હતો, કારણ કે અધિનિયમમાં કોઈ સિદ્ધાંત અથવા નીતિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી નહોતી. તે જ રીતે, કુ થથુન્ની મૂપિલ નાયર (ઉપરોક્ત) મામલામાં પણ તેને અધિકારાતીત ગણાવવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે તેમાં કોઈ સિદ્ધાંત અથવા નીતિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી નહોતી.

૧૯. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં અમને અધિનિયમની પ્રસ્તાવનામાં આ રીતે નિર્ધારિત થયેલું મળે છે: – “તમિલ નાડુ રાજ્યમાં ગ્રામ્ય અને શહેરી જમીનના વિકાસ અને ઉપયોગના આયોજન માટે તથા તે સાથે સંકળાયેલા હેતુઓ માટે જોગવાઈ કરતો અધિનિયમ.”

૨૦. પ્રસ્તાવના રાજ્યમાં ગ્રામિણ અને નગરીય જમીનના ઉપયોગના આયોજન અને વિકાસ માટેની નીતિને સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત કરે છે. હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનથી પણ એ જ બાબત સૂચિત થાય છે. તેનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે: “તમિલનાડુ ટાઉન પ્લાનિંગ અધિનિયમ, ૧૯૨૦

(૧૯૨૦ નો ૭) જે બ્રિટિશ ટાઉન એન્ડ કન્ટ્રી પ્લાનિંગ અધિનિયમ, ૧૯૦૯ પર આધારિત છે, લગભગ પાંચ દાયકાથી અમલમાં રહ્યો છે. ઉક્ત અધિનિયમ શહેરોના વિકાસ સંબંધિત બાબતો માટે એવી જોગવાઈ કરે છે કે જેથી તેમના વર્તમાન અને ભવિષ્યના રહેવાસીઓને સ્વચ્છતા સંબંધિત પરિસ્થિતિઓ, સુવિધા અને અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થાય. ઉક્ત અધિનિયમમાં અનેક ખામીઓ અને દુર્ગુણો હોવાથી તેમાં વ્યાપક સુધારાઓ કરવાનું આવશ્યક માનવામાં આવ્યું.”

૨૧. માત્ર અધિનિયમની પ્રસ્તાવના તથા ઉદ્દેશો અને કારણો જ તેની નીતિને સ્પષ્ટ રીતે સૂચવે છે એવું નથી, પરંતુ તે અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ દ્વારા પણ પ્રગટ થાય છે. ઉપકલમ (૧૩) વિકાસની વ્યાખ્યા કરે છે જેથી પ્રાદેશિક યોજના અને માસ્ટર યોજના વગેરેમાં કલ્પાયેલ કાર્યો હાથ ધરવામાં આવે; તે મેટ્રોપોલિટન વિકાસ સત્તામંડળના કાર્યો અને સત્તાઓ નિર્ધારિત કરે છે; યોગ્ય આયોજન સત્તામંડળોના કાર્યોનો ઉલ્લેખ કરે છે; પ્રાદેશિક આયોજનનો ઉલ્લેખ કરે છે; બિલ્ડિંગ નકશાની તૈયારી અંગે છે; માસ્ટર યોજનાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે; નવી નગર વિકાસ યોજનાનો ઉલ્લેખ કરે છે; વિગતવાર વિકાસ યોજના બનાવવાની અથવા અપનાવવાની જાહેરાતનો ઉલ્લેખ કરે છે; વિગતવાર વિકાસ યોજનાની વિષયવસ્તુનો ઉલ્લેખ કરે છે; વિકાસ યોજનાનુરૂપ ઉપયોગ અને વિકાસનો ઉલ્લેખ કરે છે; અને આયોજન સત્તામંડળના વિસ્તારમાં ઇમારતો અને જમીનો પરના નિયંત્રણોનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ પ્રત્યેક જોગવાઈ અધિનિયમની નીતિ સિદ્ધ કરવામાં યોગદાન આપે છે અને અધિનિયમનો હેતુ સ્પષ્ટ રીતે જાહેર

કરે છે. તેથી તેને અનિયંત્રિત ઠરાવી શકાય નહીં. સરકારે પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ આ માર્ગદર્શિકા ની અંદર રહીને જ કરવો પડે. તેથી અમે ઠરાવીએ છીએ કે તે માન્ય છે.”

૪૧. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની યોજના અને તેમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, અમે નોંધીએ છીએ કે તેનો ભાગ-૨ કમિશનર, સ્ટેટિંગ કમિટી, કાઉન્સિલર વગેરે જેવી અધિનિયમના અમલીકરણની જવાબદારી ધરાવતી નગરપાલિકાની સત્તાઓ સંબંધિત છે, જ્યારે ભાગ-૯ નગરપાલિકા નિધિ અને અન્ય નિધિઓ બાબતે જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે ભાગ-૧૧ મિલકત કર સહિત નગરપાલિકા કરવેરા બાબતે જોગવાઈ કરે છે, ભાગ-૧૨ નાળાઓ અને ગટર વ્યવસ્થા બાબતે જોગવાઈ કરે છે, ભાગ-૧૩ પાણી પુરવઠા બાબતે જોગવાઈ કરે છે અને ભાગ-૧૪ રસ્તાઓ બાબતે જોગવાઈ કરે છે. કલમ-

૨૪૪ આકાશી ચિહ્નો અને જાહેરાતો બાબત નિયત નિયમો નિર્ધારિત કરે છે અને કલમ-૨૪૫ જાહેરાતોના નિયમન અને નિયંત્રણ માટે જોગવાઈ કરે છે અને અધ્યાય-૨૨ કલમો ૩૭૨ થી ૩૮૬ સુધી પરવાનાં અને પરમિટ માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમો ૩૭૨ થી ૩૭૫ સર્વેયર, આર્કિટેક્ટ, ઈજનેર, માળખાકીય રચનાકાર, કામના લિપિક અને પ્લમ્બર માટે પરવાનાં આપવાની જોગવાઈ કરે છે. કલમ-૩૭૬ થી ૩૭૬અ વેપાર પરવાનો તેમજ પ્રાણીઓ અને નિશ્ચિત વસ્તુઓ રાખવા માટેના અન્ય પરવાનાં બાબત જોગવાઈ કરે છે, કલમ ૩૭૭ નગરપાલિકા બજારમાં વેચાણ માટે પરવાનો નિર્ધારિત કરે છે, કલમ-૩૭૮ થી

૩૮૦ ખાનગી બજારો માટેના પરવાનાં બાબત જોગવાઈ કરે છે, કલમ-૩૮૧ બજારની બહાર ખાદ્ય પદાર્થોની વસ્તુઓના વેચાણ માટે પરવાનો બાબત જોગવાઈ કરે છે, કલમ-૩૮૨ કસાઈઓ અને પ્રાણીઓનું માંસ વગેરે વેચતા વ્યક્તિઓ માટેના પરવાનાં બાબત જોગવાઈ કરે છે, કલમ-૩૮૩ દૂધજન્ય પદાર્થો માટે પરવાનો બાબત જોગવાઈ કરે છે, કલમો-૩૮૪ અને ૩૮૫ ફેરી વગેરે માટેના પરવાનાં બાબત જોગવાઈ કરે છે. ઉપરોક્ત મુજબ કલમ-૩૮૬ પરવાનાંના મંજૂર, સ્થગન, રદકરણ, વસૂલી અથવા ફી માટેની લેખિત પરવાનગી વગેરે અંગે સામાન્ય જોગવાઈઓ કરે છે. આથી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમનો અધ્યાય-૨૨ તેની કલમ ૩૮૬(૨) હેઠળ પરવાના ફીની આદાયગી અને વસૂલાત માટે પૂરતી નીતિ માર્ગદર્શિકા તેમજ નિયંત્રણ અને સંતુલન પ્રદાન કરે છે. કમિશનરની સત્તા કોર્પોરેશનની મંજૂરીને આધીન હોવાથી, એવું કહી શકાય નહીં કે તે અનિયંત્રિત અને અમર્યાદિત સત્તાના અતિશય પ્રત્યાયોજનના સ્વરૂપની છે. આ તબક્કે, એ નોંધવું પણ પ્રાસંગિક છે કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમનો અધ્યાય-૨૮ રાજ્ય સરકારના નિયંત્રણ માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૪૪૮ કોઈપણ નગરપાલિકાની ફરજોના પાલન માટે રાજ્ય સરકારની સત્તા અને કસૂર થાય ત્યારે તેની કાર્યવાહી માટે જોગવાઈ કરે છે અને કલમ ૪૫૧ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી સ્થગિત કરવાની રાજ્ય સરકારની સત્તા નિર્ધારિત કરે છે. કલમ-૪૫૧ નીચે મુજબ વાંચાય છે :-

૪૫૧. (૧) જો ૧ [રાજ્ય] સરકારનું એવું મત હોય કે નિગમના કોઈપણ ઠરાવ અથવા આદેશનો અમલ, અથવા તેનાં અધિનસ્ત અન્ય કોઈ નગરપાલિકા સત્તાધિકારી અથવા અધિકારીનો અમલ, અથવા નિગમ દ્વારા અથવા તેની તરફથી કરવામાં આવનાર અથવા કરવામાં આવી રહેલ કોઈપણ કૃત્ય, આ અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના વિરુદ્ધમાં હોય અથવા તે સત્તાઓની મર્યાદા બહારનું હોય, અથવા શાંતિભંગ થવાની સંભાવના હોય અથવા જનતાને અથવા કોઈ વર્ગ કે વ્યક્તિઓના સમૂહને ઈજા કે ઉપદ્રવ થવાની શક્યતા હોય, તો ૧ [રાજ્ય] સરકાર લેખિત આદેશ દ્વારા આવા ઠરાવ અથવા આદેશના અમલને સ્થગિત કરી શકશે, અથવા આવા કોઈપણ કૃત્યના કરવામાં આવવાને પ્રતિબંધિત કરી શકશે. (૨) આવા આદેશની એક નકલ ૧ [રાજ્ય] સરકાર દ્વારા તાત્કાલિક નિગમને મોકલવામાં આવશે. (૩) ૧ [રાજ્ય] સરકાર નિગમ દ્વારા કરાયેલ પ્રતિનિધિત્વ પર અથવા અન્યથા, કોઈપણ સમયે, ઉપકલમ (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલ આદેશનું પુનર્વિલોકન, ફેરફાર અથવા રદ કરી શકશે.

૪૨. જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૧ ની ઉપરોક્ત જોગવાઈ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જો રાજ્ય સરકારનું એવું મત હોય કે કોર્પોરેશનનો કોઈ ઠરાવ અથવા આદેશ, અથવા અન્ય કોઈ નગરપાલિકા સત્તા અથવા તેના અધિનસ્ત અધિકારી દ્વારા, કોર્પોરેશન માટે અને તેના વતી, કરવામાં આવનાર અથવા કરવામાં આવેલ કોઈ કાર્ય, જે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમ અથવા તે સમયે

અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના ઉલ્લંઘનમાં અથવા અતિરેકમાં હોય, અથવા એવી કાર્યવાહીથી શાંતિભંગ થવાની શક્યતા હોય વગેરે, તો રાજ્ય સરકાર લેખિત આદેશ દ્વારા એવા આદેશના અમલને સ્થગિત કરી શકે અથવા એવા કોઈપણ કાર્યના કરવામાં આવવાનું પ્રતિબંધિત કરી શકે. તેથી, કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ હેઠળ નિર્ધારિત મુજબ કોર્પોરેશનની મંજૂરી પણ જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૧ હેઠળ નિર્ધારિત રાજ્ય સરકારના નિયંત્રણને આધીન છે. ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, એવું કહી શકાય નહીં કે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ હેઠળ ફીની વસૂલાતના નિર્ધારણ માટે કમિશનરને વિધાનમંડળ દ્વારા અતિશય પ્રતિનિધિ સત્તા સોંપવામાં આવી છે.

૪૩. પ્રશ્નાસ્પદ લાઈસન્સ ફી ફીના વેશમાં કર છે એવી અરજદારોની રજૂઆતો અંગે, આ મુદ્દો હવે ફરીથી નિર્ધારિત કરવાની જરૂરિયાત ધરાવતો રહ્યો નથી, કારણ કે અરજદારના જ મામલામાં વડી અદાલતના એકલ ન્યાયાધીશે સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં આપેલો ચુકાદો, જે હવે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૩૩૧ ઓફ ૨૦૦૬ માં પસાર થયેલા આદેશ સાથે વિલીન થઈ ગયો છે, તેના પ્રકાશમાં આ મુદ્દો નિશ્ચિત થઈ ગયો છે; અને અરજદારો તરફથી સર્વોચ્ચ અદાલતના કમિશનર, હિન્દુ રિલિજિયસ એન્ડોમેન્ટ (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખીને જે રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે તે મુજબ આ ચુકાદાને પેર ઇન્ક્યુરિયમ કહી શકાય તેમ નથી. તે જ સમયે, સામાવાળાઓ

દ્વારા જે રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે તે મુજબ કમિશનર, હિન્દુ રિલિજિયસ એન્ડોમેન્ટ (ઉપરોક્ત) કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો ક્ષીણ થયો છે અથવા તેની અસર ઓછી થઈ ગઈ છે એવું પણ કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે તે ચુકાદામાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો હજુ પણ ક્ષેત્રમાં લાગુ પડે છે; પરંતુ આવા સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ વ્યવહારુ અને વ્યવહારસંગત રીતે કરવો આવશ્યક છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉક્ત ચુકાદામાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:—

“જપ. “કર” નો અર્થ શું થાય છે તેની સુચિત વ્યાખ્યા ઓસ્ટ્રેલિયાની વડી અદાલતના લેથમ, સી.જે. દ્વારા મેથ્યુઝ વિ. ચિકોરી માર્કેટિંગ બોર્ડ ૧૨ માં આપવામાં આવી છે. માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશના અનુસાર, “કર” એ જાહેર હેતુઓ માટે જાહેર સત્તાધિકારી દ્વારા નાણાંની કાયદેસર અમલમાં મૂકી શકાય તેવી બાધ્યતાપૂર્વક વસૂલાત છે અને તે આપેલી સેવાઓ બદલનું ચૂકવણું નથી.” અમારી દૃષ્ટિએ, આ વ્યાખ્યા કરની તે આવશ્યક લાક્ષણિકતાઓને પ્રકાશિત કરે છે, જે તેને અન્ય પ્રકારની લાદણીઓથી ભિન્ન બનાવે છે, ભલે વ્યાપક અર્થમાં તે તેના અંતર્ગત આવતી હોય. એવું કહેવામાં આવે છે કે કરારોપણનું મૂળ તત્ત્વ બાધ્યતા છે, એટલે કે, તે કરદાતાની સંમતિ વિના કાનૂની સત્તા હેઠળ લાદવામાં આવે છે અને તેનું ચુકવણું કાયદા દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવે છે ૧૩. કરની બીજી લાક્ષણિકતા એ છે કે તે કરચુકવનારને આપવાના કોઈ વિશેષ લાભનો વિચાર કર્યા વિના જાહેર હેતુ માટે લાદવામાં આવતી વસૂલાત છે. આ વાત એમ કહીને વ્યક્ત થાય છે કે કરની વસૂલાત

સામાન્ય આવકના હેતુઓ માટે હોય છે, જે વસૂલ થયા પછી રાજ્યની જાહેર આવકોનો ભાગ બને છે. કારણ કે કરનો હેતુ કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિને કોઈ વિશેષ લાભ આપવાનો નથી, તેથી, જેમ કહેવાય છે તેમ, કરદાતા અને જાહેર સત્તાધિકારી વચ્ચે પ્રતિક્ષણસ્વરૂપ સમકક્ષતાનું કોઈ તત્ત્વ રહેલું નથી ૧૪. કરારોપણની બીજી એક વિશેષતા એ છે કે, કારણ કે તે સામાન્ય ભારનો એક ભાગ છે, તેથી કરદાતા પર લાદવામાં આવતી વસૂલાતની માત્રા સામાન્ય રીતે તેની ચૂકવણી કરવાની ક્ષમતા પર આધારિત રહે છે.

૪૬. હવે ફી વિષે આવતાં, “ફી” સામાન્ય રીતે એવી રકમ તરીકે વ્યાખ્યાયિત થાય છે કે જે કોઈ સરકારી એજન્સી દ્વારા વ્યક્તિઓને આપવામાં આવેલી વિશેષ સેવા માટે વસૂલ કરવામાં આવતો આકાર હોય છે. વસૂલ કરવામાં આવતી ફીની રકમ સેવા પૂરી પાડવામાં સરકારને થયેલા ખર્ચના આધારે નિર્ધારિત થવી જોઈએ, જોકે ઘણા કિસ્સાઓમાં તે ખર્ચ મનસ્વી રીતે આંકવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે, ફી એકસમાન હોય છે અને ચુકવણી કરવાની વિવિધ પ્રાપ્તકર્તાઓની ભિન્ન ક્ષમતાનો ૧૫ કોઈ હિસાબ લેવાતો નથી. આ નિઃસંદેહ કેટલીક સામાન્ય લાક્ષણિકતાઓ છે, પરંતુ ફીના વિવિધ પ્રકારો હોઈ શકે હોવાથી, એવી વ્યાખ્યા ઘડવી શક્ય નથી કે જે તમામ કિસ્સાઓમાં લાગુ પડે.

૪૭. કર અને ફી વચ્ચેના ભેદ અંગે, પ્રથમ તબક્કે સામાવાળાની તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ફી એવી કોઈ વસ્તુ છે જે સ્વૈચ્છિક હોય છે અને જો કોઈ વ્યક્તિને સરકાર પાસેથી કેટલીક નિશ્ચિત સેવાઓ જોઈએ, તો તેને તે

ચૂકવવી પડે; પરંતુ આવી સેવાઓ મેળવવાની તેની ઉપર કોઈ ફરજ નથી અને જો તેને સેવાઓ ન જોઈએ, તો તે આ બાધ્યતાથી બચી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે લાયસન્સ ફીનું ઉદાહરણ આપવામાં આવે છે. જો કોઈ વ્યક્તિને લાયસન્સ જોઈએ, તો તે સંપૂર્ણપણે તેની પોતાની પસંદગી છે અને ત્યાર પછી જ તેને ફી ચૂકવવી પડે, અન્યથા નહીં. અમારા મત મુજબ, સતર્કપણે કરેલ પરીક્ષણથી સ્પષ્ટ થશે કે બાધ્યતા અથવા દબાણનું તત્ત્વ દરેક પ્રકારની લાદણીઓમાં, ભલે તે વિવિધ પ્રમાણમાં હોય, હાજર રહે છે અને ફીમાં તે સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર નથી. તેથી, કરને ફીથી અલગ પાડવા માટે આને એકમાત્ર કે અગત્યનું માપદંડ બનાવી શકાય તેમ નથી. અમને એવું લાગે છે કે કરની એવી કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે કે જે, મતદારકર જેવી કોઈ વસ્તુ સિવાય, રાજ્યની અંદરના તમામ વ્યક્તિઓ પર લાગુ પડે. મકાનકર માત્ર તેઓએ ચૂકવવાનો રહે છે જેઓ મકાનોના માલિક હોય, જમીનકર તેઓએ જ ચૂકવવાનો રહે છે જેઓ જમીનનો કબજો ધરાવે, અને નગરપાલિકાકર અથવા દરો તેઓ પર લાગુ પડે છે જેઓની સંપત્તિ નગરપાલિકાની હદમાં આવેલી હોય. જેઓ પાસે નગરપાલિકાની હદમાં મકાન, જમીન કે સંપત્તિ નથી, તેઓને આ કરો ચૂકવવા પડતા નથી, છતાં પણ આ લાદણીઓ કરોની શ્રેણીમાં આવે છે અને કોઈ કહી શકતું નથી કે આવા લોકો માટે જમીન, મકાન અથવા નિર્ધારિત પ્રકારની સંપત્તિ ધરાવવી તેમની પોતાની પસંદગી છે, અને તેથી તેઓ પર કર ચૂકવવાની કોઈ બાધ્યતા જ નથી. બાધ્યતા એ વાતમાં નિહિત છે કે વ્યક્તિની અનિચ્છા અથવા સંમતિના અભાવ છતાં કાયદાથી તેની સામે ચુકવણી અમલમાં મૂકી શકાય છે; અને આ તત્ત્વ કરમાં

પણ છે તેમજ ફીમાં પણ છે. નિશ્ચિત જ, કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં કોઈ વ્યક્તિ સેવા પ્રાપ્તકર્તાઓની શ્રેણીમાં આવે કે નહીં તે તેની પસંદગીનો વિષય હોઈ શકે, પરંતુ માત્ર એ કારણથી જ આ પ્રકારની લાદણી માટે કોઈ મુખ્ય કસોટી ઊભી થતી નથી કે જેને માપદંડ તરીકે સ્વીકારી શકાય. કર અને ફી વચ્ચેનો ભેદ મુખ્યત્વે આ વાતમાં રહેલો છે કે કર સામાન્ય ભારના એક ભાગરૂપે વસૂલવામાં આવે છે, જ્યારે ફી વિશેષ લાભ અથવા વિશેષાધિકાર માટેની ચુકવણી છે. ફી એક વિશેષ ક્ષમતા પ્રદાન કરે છે, જોકે તે વિશેષ લાભ, જેમ કે દસ્તાવેજોની નોંધણી ફી અથવા લગ્ન લાયસન્સના કેસમાં, જાહેર હિતમાં નિયમનના પ્રાથમિક હેતુની સરખામણીએ દ્વિતીયક હોય છે ૧૬. જાહેર હિત દરેક લાદણીના આધારે જણાય છે, પરંતુ ફીમાં એવી કોઈ ખાસ સુવિધા હોય છે જે વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થાય છે. સેલિગમન કહે છે તેમ, ફીના કેસમાં વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થતો વિશેષ લાભ જ ચુકવણીનું કારણ છે; જ્યારે કરના કેસમાં, જો કોઈ વિશિષ્ટ લાભ અસ્તિત્વમાં હોય પણ, તો તે રાજ્યની કાર્યવાહીનું આડફળ માત્ર હોય છે ૧૭.

૪૮. જો, જેમ કે અમે ઠરાવીએ છીએ, ફીને અપાતી સેવાઓ માટેના એક પ્રકારના પ્રતિફળ અથવા પરિગણન તરીકે માનવામાં આવે, તો એ સંપૂર્ણપણે આવશ્યક છે કે ફીની વસૂલાત વિધાનિક જોગવાઈના ચહેરા પર જ સરકાર દ્વારા સેવાઓ પૂરી પાડવામાં થયેલા ખર્ચ સાથે સંબંધિત હોય. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૧૦ માં દર્શાવ્યા મુજબ, સામાન્ય રીતે એવા બે વર્ગના કેસો હોય છે જેમાં સરકાર વ્યક્તિઓ ઉપર “ફી” લાદે છે. કેસોના પ્રથમ વર્ગમાં, સરકાર માત્ર કોઈ વ્યક્તિને

એવું કંઈક કરવા માટે પરવાનગી અથવા વિશેષાધિકાર આપે છે, જે અન્યથા તે વ્યક્તિ કરવા સક્ષમ ન હોત, અને આપેલ તે વિશેષાધિકારના બદલામાં તે વ્યક્તિ પાસેથી ભારે કે મધ્યમ ફી વસૂલ કરે છે. આવા પ્રકારના કેસોનું અતિ સામાન્ય ઉદાહરણ મોટર વાહનો માટેની પરવાનાપત્ર ફી દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં પરવાનાપત્રો આપવાના હેતુ માટે કચેરી અથવા બ્યુરો જાળવવામાં સરકારને થયેલો ખર્ચ ખૂબ નાનો હોઈ શકે છે અને લાદવામાં આવતી વસૂલાતની રકમ હકીકતમાં સરકારને થયેલા ખર્ચ પર નહીં પરંતુ વ્યક્તિને મળતા લાભ પર આધારિત હોય છે. આવા કેસોમાં, જાહેર નાણાશાસ્ત્ર અંગેના તમામ લેખકોના મતે, કરનું તત્ત્વ પ્રબળ હોય છે^{૧૮}, અને જો પરવાનાપત્રધારકો દ્વારા ચૂકવાયેલ નાણાં રસ્તાઓના જતન અને અન્ય સામાન્ય જાહેર ઉપયોગિતાના કાર્યો માટે વપરાય, તો તે પરવાનાપત્ર ફીને કર તરીકે જ માનવી પડે.

૪૯. અન્ય પ્રકારના કેસોમાં, સરકાર વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કેટલીક સકારાત્મક કામગીરી કરે છે અને તે માટે કરવામાં આવેલ કામ અથવા આપવામાં આવેલી સેવાઓના પ્રતિફળરૂપે રકમ લેવામાં આવે છે. જો આ રીતે ચૂકવવામાં આવેલી રકમ એવી કામગીરીના નિર્વહ માટે વિશેષરૂપે અલગ રાખવામાં આવે અને ફાળવવામાં આવે અને સામાન્ય જનહિત માટેના જાહેર આવકોમાં તેનું વિલીનીકરણ ન કરવામાં આવે, તો તેને કર નહીં પરંતુ ફી તરીકે ગણાવી શકાય. કર અને ફી વચ્ચે વાસ્તવમાં કોઈ સામાન્ય તફાવત નથી અને સેલિગમેન દ્વારા

જાણાવ્યા મુજબ, રાજ્યની કરારોપણ સત્તા અનુક્રમે વિશેષ મૂલ્યાંકન, ફી અને કર તરીકે ઓળખાતા ત્રણ ભિન્ન સ્વરૂપોમાં પ્રગટ થઈ શકે છે ૧૯.

૫૦. અમારા બંધારણે, વિધાનાત્મક હેતુઓ માટે, કર અને ફી વચ્ચે ભેદ કર્યો છે અને જ્યારે વિવિધ પ્રકારના કર સંબંધે વિધાન ચાદીઓમાં વિવિધ પ્રવેશો છે, ત્યારે ત્રણેય ચાદીઓમાંની દરેકના અંતે ફી અંગે એક પ્રવેશ છે, જે તેમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ વિષયના સંદર્ભમાં વસૂલ કરી શકાય તેવી હોય છે. તેનો અભિપ્રાય એવો જણાય છે કે આવી કોઈપણ બાબતોના સંદર્ભમાં સરકાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી કાર્યવાહી સાથે ફીનો વિશેષ સંબંધ હોય છે.

૫૧. મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬માં સ્પષ્ટપણે એવું કહેવાયું છે કે સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી સેવાઓના સંબંધમાં યોગદાન વસૂલવામાં આવે છે; એટલા સુધી તેમાં ફીની છાપ દેખાય છે. એ સાચું છે કે ધાર્મિક સંસ્થાઓને આવી સેવાઓ પોતાની માટે આપવામાં આવે એવી ઈચ્છા નથી અને શક્ય છે કે તેઓ રાજ્યના હસ્તક્ષેપને સર્વથા લાભરૂપ પણ ન માનતી હોય. તેમ છતાં, અમે વિદ્વાન એટર્ની-જનરલ સાથે સંમત છીએ કે રાજ્યની આજકાલની સંકલ્પનાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં એવું કહી શકાય નહીં કે રાજ્ય માત્ર તે જ લોકોની વિનંતિ પર સેવાઓ આપે જેઓને આવી સેવાઓની જરૂર હોય. જો જનહિતના વિશાળ હિતમાં રાજ્ય એવું ઈચ્છનીય માને કે અમુક નિશ્ચિત લોકોને માટે કોઈ વિશેષ સેવા કરવામાં આવવી જોઈએ, તો તે લોકોએ આવી સેવાઓ સ્વીકારવી જ પડશે, ભલે તેઓ ઈચ્છુક હોય કે ન હોય ૨૦. તેમ છતાં નોંધવા જેવી બાબત એ

છે કે અધિનિયમની કલમ ૭૬ હેઠળ જે યોગદાન વસૂલવામાં આવ્યું છે તે ચુકવનારની ક્ષમતા પર આધારિત રાખવામાં આવ્યું છે, કોઈ ખાસ ધાર્મિક સંસ્થાને મળતા ગણાતા લાભના પ્રમાણ પર નહીં. વધુમાં, જે સંસ્થાઓ નીચા આવકવર્ગ હેઠળ આવે છે અને જેઓની વાર્ષિક આવક રૂપિયા ૧૦૦૦થી ઓછી છે, તેઓને કલમની ઉપકલમ (૨) હેઠળના વધારાના પ્રભારો ચૂકવવાની જવાબદારીમાંથી બહાર રાખવામાં આવી છે. આ નિઃસંદેહ “કર”ના કેટલાક લક્ષણો છે અને આ આરોપણ આવકવેરા સાથે ઘનિષ્ઠ સમાનતા ધરાવે છે. પરંતુ વર્તમાન મામલામાં ફીની સિદ્ધાંતને નકારતી મૂળભૂત હકીકત એ છે કે યોગદાનની વસૂલી દ્વારા ઉપજાવેલો નાણાંકીય જથ્થો સરકારને સેવાઓ બજાવતાં કરવાનું થતું ખર્ચ પૂર્ણ કરવા માટે અલગથી નિર્ધારિત અથવા ચિહ્નિત કરવામાં આવેલો નથી. બધી વસૂલાતો રાજ્યની સંયુક્ત નિધિમાં જતી રહે છે અને તમામ ખર્ચો આ વસૂલાતોમાંથી નહીં પરંતુ સામાન્ય આવકમાંથી યોગ્ય વિનિયોજન પદ્ધતિ દ્વારા પૂરાં કરવામાં આવે છે, જેમ અન્ય સરકારી ખર્ચોના કેસમાં કરવામાં આવે છે. માત્ર આ જ બાબત કદાચ અંતિમ ન હોય, પરંતુ આ કેસમાં સરકારે કરેલો ખર્ચ અને કલમ ૭૬ની જોગવાઈ હેઠળ યોગદાન દ્વારા વસૂલેલી રકમ વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો સહસંબંધ સર્વથા ગેરહાજર છે, અને આવી પરિસ્થિતિમાં વળતર કે પ્રતિયુક્ત ચુકવણી અથવા ક્વિડ પ્રો ક્વોની સિદ્ધાંતનો આ કેસમાં કોઈ સંભવિત અમલ થઈ શકે નહીં. તેથી, અમારા મત મુજબ, વડી અદાલત એ એવો નિર્ધાર કરવામાં યોગ્ય હતી કે કલમ ૭૬ હેઠળ

વસૂલવામાં આવેલ યોગદાન કર છે, ફી નથી, અને પરિણામે આ જોગવાઈ બનાવવાની રાજ્ય વિધાનમંડળને સત્તા બહાર હતી.

સર્વોચ્ચ અદાલતની ૭ ન્યાયાધીશોની પીઠ દ્વારા પ્રતિપાદિત ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો ઉક્ત કેસના તથ્યોના સંદર્ભમાં હતા, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧), ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ના ઉલ્લંઘનરૂપ હોવાથી મદ્રાસ હિન્દુ ધાર્મિક અને ચેરિટેબલ એન્ડાઉમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૧ની સંવિધાનિક માન્યતા અંગે નિર્ણય આપવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. આ સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે રાજ્યના કાયદાનાં હેતુનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી તેની જોગવાઈઓની સંવિધાનિક માન્યતાની તપાસ કરી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ-૭૬ની સંવિધાનિક માન્યતા અંગે પણ વિચારણા કરી હતી, જે સરકાર અને તેના કચેરીઓ દ્વારા અપાતી સેવાઓ બદલ વાર્ષિક ફાળો ચૂકવવાની જોગવાઈ કરે છે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૭૬ની જોગવાઈઓને ધ્યાને લેતા, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ ૭૬માં સરકાર દ્વારા અપાતી સેવાઓના સંબંધમાં ફાળો વસૂલવાની સ્પષ્ટ જોગવાઈ છે; એટલી હદ સુધી તેમાં ફીની છાપ દેખાય છે. પરંતુ જ્યારે ધાર્મિક સંસ્થાઓ ઈચ્છતી જ ન હોય કે આવી સેવાઓ તેમને આપવામાં આવે અને એવું પણ બને કે તેઓ રાજ્યના હસ્તક્ષેપને કોઈ લાભરૂપ માનતી જ ન હોય. સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે રાજ્યના આકાલીન સિદ્ધાંત મુજબ એવું કહી શકાય નહીં કે સેવાઓ માત્ર તેઓની વિનંતિ પર જ રાજ્ય દ્વારા અપાઈ શકે કે જેમને આવી

સેવાઓની જરૂર હોય અને જો વ્યાપક જનહિતમાં રાજ્ય એવું ઇચ્છનીય માને કે કેટલાક નિશ્ચિત લોકો માટે કોઈ વિશેષ સેવા આપવામાં આવે, તો તે લોકોએ આવી સેવાઓ, ઇચ્છુક હોય કે ન હોય, સ્વીકારવી જ પડે. ત્યારબાદ, એ બાબતનો વિચાર કરતાં કે અધિનિયમની કલમ ૭૬ હેઠળ વસૂલવામાં આવેલો ફાળો ચૂકવનારની ક્ષમતા પર આધારિત રાખવામાં આવ્યો હતો અને કોઈ નિશ્ચિત ધાર્મિક સંસ્થા પર પ્રદાન થનાર માન્ય લાભના પરિમાણ પર આધારિત નહોતો, અને વધુમાં નીચા આવકવર્ગ હેઠળ આવતી તથા વાર્ષિક રૂપિયા ૧૦૦૦થી ઓછી આવક ધરાવતી સંસ્થાઓને કલમના ખંડ (૨) હેઠળ વધારાના શુલ્ક ચૂકવવાની જવાબદારીમાંથી બહાર રાખવામાં આવી હતી, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આ બાબતો નિશ્ચિતપણે “કર”ના કેટલાક લક્ષણો છે અને આ લાદણી આવકવેરા સાથે નજીકની સમાનતા ધરાવે છે. પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના કેસમાં ફીની સંકલ્પનાને નકારતો મુખ્ય તથ્ય એવો હતો કે ફી વસૂલીથી એકત્ર થયેલું નાણું સરકારને સેવાઓ બજાવવામાં કરવાના ખર્ચોને પૂરા કરવા માટે અનામત રાખવામાં આવ્યું નહોતું કે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યું નહોતું અને સમગ્ર વસૂલાત રાજ્યની સંચિત નિધિમાં જવાની હતી અને તમામ ખર્ચો આ વસૂલાતમાંથી નહીં પરંતુ યોગ્ય વિનિયોજનની પદ્ધતિ દ્વારા સામાન્ય આવકમાંથી, જેમ અન્ય સરકારી ખર્ચોના મામલે થતું હતું તેમ, ઉઠાવવાના હતા. આવા તથ્યોમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સરકાર દ્વારા થયેલા ખર્ચ અને કલમ ૭૬ની જોગવાઈ હેઠળ ફાળા રૂપે ઉઘરાવવામાં આવેલી રકમ વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો સહસંબંધ સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર હતો અને આવી પરિસ્થિતિમાં

પરતફેર, પ્રતિચૂકવણી અથવા કિવડ પ્રો ક્વોની સંકલ્પનાનો આ કેસમાં કોઈ સંભવિત ઉપયોગ થઈ શકતો નથી અને તેથી તેને કર માનવામાં આવ્યો હતો, ફી નહીં, જેને અપાયેલી સેવાઓના બદલામાં મળતા કોઈક પ્રકારના પરતફેર તરીકે ગણાવી શકાય. સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે જ્યારે સરકાર કોઈ વ્યક્તિને એવું કંઈક કરવા પરવાનગી કે વિશેષાધિકાર આપે છે, જે તે વ્યક્તિ અન્યથા કરવા સક્ષમ ન હોત, ત્યારે તે વ્યક્તિને અપાયેલા વિશેષાધિકારના બદલામાં સરકાર તેની પાસેથી ભારે કે મધ્યમ ફી વસૂલ કરે છે; પરંતુ જો લાદણીની રકમ, એટલે કે વસૂલી, સરકારને થયેલા ખર્ચના આધારે સ્પષ્ટપણે નક્કી ન થઈ હોય, પરંતુ તે વ્યક્તિને મળતા લાભના આધારે નક્કી થયેલી હોય અને આવી લાઈસન્સ ફી વસૂલ કરવામાં આવે, તો તેને કર સિવાય બીજું કંઈ માનવી શક્ય નથી. તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત નિર્ણય મદ્રાસ અધિનિયમની કલમ-૭૬ની ભાષાના આધારે આપ્યો હતો, જેમાં કરના કેટલાક લક્ષણો હતા અને લાદણી આવકવેરા સાથે સમાનતા ધરાવતી હતી. જ્યારે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬(૨) ખાનગી મિલકતોમાં જાહેરાતી હોર્ડિંગ મૂકવા માટે લાઈસન્સ આપવા સંબંધિત લાઈસન્સ ફી વસૂલવાની જોગવાઈ કરે છે, જે જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ જારી થવાનું હોય છે, અને તેથી તેને કદી પણ કર માનવામાં આવી શકતું નથી, કારણ કે જેને લાઈસન્સ આપવામાં આવે છે તેને ખાનગી મિલકતમાં જાહેરાતી હોર્ડિંગ મૂકવાનો વિશેષાધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે અને એવો વિશેષાધિકાર આપવા બદલ ફી વસૂલવામાં આવે છે.

૪૪. સામાવાળા દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી નિર્ણયોના આધાર લેવાના મુદ્દા અંગે, એવું પ્રગટ થાય છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે માત્ર કમિશનર, હિન્દુ રિલીજિયસ એન્ડોમેન્ટ્સ (સુપ્રા) ના નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે જે જણાવ્યું છે તેની જ પુનરુક્તિ કરી છે અને સામાવાળાઓએ જેમ દલીલ કરી છે તેમ તેમાં વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાયમાં મૂળભૂત અને વ્યાપક ફેરફાર આવ્યો છે એવું કહી શકાય નહીં. અનુવર્તી નિર્ણયો તે કેસોના તથ્યોના આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે, જેમાં પડકારવામાં આવેલી જોગવાઈ કરના સ્વરૂપની નહોતી અથવા તેમાં કરનું એવું કોઈ લક્ષણ નહોતું, જેમ સર્વોચ્ચ અદાલતે વર્ષ ૧૯૫૪ માં ઠરાવ્યું હતું. તેથી, કર લાદવાની સંકલ્પના અને ફી વસૂલાતના મુદ્દા અંગે ૧૯૫૪ થી ૨૦૧૮ સુધી સર્વોચ્ચ અદાલતનો દષ્ટિકોણ સાતત્યપૂર્ણ રહ્યો છે. સામાવાળાઓ દ્વારા આધારિત તમામ નિર્ણયોના સાવચેત વિચારણા પછી અમારું માનવું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતના અભિગમમાં મૂળભૂત અને વ્યાપક ફેરફાર આવ્યો છે એવી રજૂઆત કરવી યોગ્ય નથી. કમિશનર, હિન્દુ રિલીજિયસ એન્ડોમેન્ટ્સ (સુપ્રા) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત કાનૂની સિદ્ધાંત કણમાત્ર પણ ક્ષીણ થયો નથી; પરંતુ તેના વિપરીત, તેની પુનરુક્તિ કરવામાં આવી છે અને દરેક કેસ તેના પોતાના તથ્યોના આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યો છે.

૪૫. અમારો એવો મત હોવાથી કે ખાનગી મિલકતમાં જાહેરાતી હોર્ડિંગ્સ મૂકવા માટે પરવાનો આપતા વસૂલવામાં આવતી પરવાનો ફી “ફી” છે અને “કર” નથી, તેમજ અરજદારના કેસના તથ્યો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ રહેલા તથ્યોથી

ભિન્ન છે, તેથી આ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે અરજદારના પોતાના જ કેસના તથ્યોમાં એસ.સી.એ. નં. ૧૨૬૦૩ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૨મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૬ના રોજ આપેલો નિર્ણય માત્ર આ કારણસર કે કમિશનર, હિન્દુ રિલિજિયસ એન્ડાઉમેન્ટ્સ (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો વિચારવામાં આવ્યો નથી, પર ઇન્ક્યુરિયમ હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૪૬. લાયસન્સ ફીનું નિર્ધારણ મનસ્વી અને અતિરિક્ત હોવા સંબંધે બંને પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અંગે, એ નોંધવું સપ્રસંગ છે કે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતાં બંને પક્ષોના પરસ્પર વિરોધી દાવાઓની તપાસ કરી શકાય તેમ નથી. ફીની વસૂલાતની પર્યાપ્તતા, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૪૫૧ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા રાજ્ય સરકારના નિયંત્રણને આધીન રહી, જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની કલમ ૩૮૬ ની ઉપકલમ-૨ હેઠળ નિર્ધારિત સત્તાઓના ક્ષેત્રમાં આવે છે. તેથી, સામાવાળા-નિગમ દ્વારા નિશ્ચિત કરવામાં આવેલી કથિત મનસ્વી અને અતિરિક્ત લાયસન્સ ફી સંબંધિત રજૂઆતો પર વિચાર કરવા અમે નિવૃત્ત રહીએ છીએ. અરજદારને જો લાયસન્સ ફીના આવા નિર્ધારણથી વ્યથા હોય, તો જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ રાજ્ય સરકાર સમક્ષ તેને પડકારી, કાયદા મુજબ યોગ્ય ઉપાય અપનાવી શકે છે.

૪૭. ઉપરોક્ત કારણોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ રિટ અરજીઓ નિષ્ફળ જાય છે અને તે મુજબ, કાયદા અનુસાર જી.પી.એમ.સી. અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ

પરવાનગી ફીની રકમને પડકારવાનો અરજદારોનો અધિકાર અખંડિત રાખીને, નામંજૂર કરવામાં આવે છે. તેથી, સામાવાળા રાજ્ય સરકારને આદેશ આપવામાં આવે છે કે, જો અરજદારો દ્વારા આવો પડકાર કરવામાં આવે, તો ઉપર અહીં શું જણાવવામાં આવ્યું છે તેનાથી કોઈપણ રીતે પ્રભાવિત થયા વિના, તેવા પડકારનો વિચાર કરે અને શક્ય તેટલી વહેલી તકે તે અંગે નિર્ણય કરે. તેથી, ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ વિના, દરેક અરજીઓનું નિયમ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે. સિવિલ અરજીઓ, જો કોઈ હોય, તો બધીનો નિકાલ કરવામાં આવેલ માનવામાં આવે છે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

(ભાર્ગવ ડી. કારિયા, ન્યાયમૂર્તિ)

વિશેષ હુકમ

ચુકાદો ઉચ્ચાર્યા પછી અરજદારો તરફથી શીખેલા સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મિહિર જોશીએ ચુકાદાના અમલીકરણ, પાલન અને પ્રવર્તન પર સ્થિતિ આપવા તથા અગાઉ મંજૂર કરવામાં આવેલ વચગાળાની રાહત ચાલુ રાખવા વિનંતી કરે છે.

ચુકાદામાં જે જણાવવામાં આવ્યું છે તેને ધ્યાને લેતાં અને વિશેષ કરીને ગુજરાત પ્રોવિન્શિયલ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૮ ની કલમ ૩૮૬(૨) ની જોગવાઈ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ X વિરુદ્ધ સીમાતીત સત્તા ધરાવતી નથી એવો મત સ્વીકારવામાં આવ્યો હોવાથી, તેમજ અરજદારો છેલ્લા

૨૦ વર્ષથી વધુ સમયથી ખાનગી માલિકીની મિલ્કતોમાં આવેલી જાહેરાત હોર્ડિંગ્સ માટે પરવાનો ફી ચૂકવી રહ્યા છે તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં અને વધુમાં પરવાનો ફીની રકમના પ્રમાણ અંગેનું નિર્ધારણ રાજ્ય સરકાર પર છોડવામાં આવ્યું હોય ત્યારે, અગાઉ મંજૂર કરાયેલ વચગાળાની રાહતને ચાલુ રાખવા માટે વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

સહી / -

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

સહી / -

(ભાર્ગવ ડી. કારિયા, ન્યાયમૂર્તિ)

અમર રાહોડ..

Translation of this judgment is provided by M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.